

Krassó-Mandel

Debatt om Trotskijs marxism

Innehåll

Introduktion.....	1
Nicolas Krassó: Trotskijs marxism	2
1897-1917.....	2
1917-21.....	8
1921-29.....	9
1929-40.....	16
Ernest Mandel: Trotskijs marxism – en antikritik.....	19
1. Klasser, partier och de politiska institutionernas autonomi	19
2. ”Maktkamp och sociala konflikter i Sovjetunionen 1923-27”	22
3. Var en internationell utvidgning av revolutionen omöjlig mellan 1919 och 1949?.....	29
Nicolas Krassó: Svar till Ernest Mandel	34
1. Trotskij och Partiet	34
2. Kampen på 20-talet	36
3. Ryssland och världsrevolutionen	40
Sammanfattning	44
Monty Johnstone: Trotskij och debatten om socialismen i ett land	45
Redaktionell anmärkning	45
Inledning.....	45
Underskattning av den ekonomiska tillväxten	46
En fråga för skolastiker?	48
Lenins position	49
Uppnåddes socialismen?	50
”Den förrådade revolutionen”	52
Ernest Mandel: Trotskijs marxism – en replik	54
Empiricism och marxistisk historiesyn: en första genomgång.....	54
Lenin, Trotskij och teorin om partiet	56
Innehållet i skiljelinjerna 1923	58
Sovjetbyråkratins natur	61
Socialism i ett land	63
Komintern och världsrevolutionen.....	65
Teorins och praktikens enhet.....	67
Empiricism och den marxistiska historiesynen: en andra genomgång	70
Efterskrift om ”Socialism i ett land”	71

Introduktion

Debatten om Trotskijs marxism mellan Nicolas Krassó och Ernest Mandel fördes ursprungligen i den brittiska vänstertidskriften *New Left Review* (NLR) under åren 1967-69. Denna debatt, som inleddes med en artikel av Krassó i *NLR* nr 44 (hösten 1967) och avslutades med ett sista inlägg av Mandel (hösten 1969), fick stor genomslagskraft och spridning.¹ Den engagerade även andra skribenter, bl a den ledande brittiske kommunisten Monty Johnstone (hans artikel och Mandels svar har översatts till denna upplaga av debatten)². En annan som tog till orda var Tamara Deutscher, hustru till den kände marxistiske Trotskij-biografen Isaac Deutscher, med inlägget [Hur Krasso citerar I Deutscher](#) (i *NLR* nr 49).

Vilka var då de två huvuddebattörerna? Den marxistiske ekonomen Mandel var en känd företrädare för den trotskistiska Fjärde Internationalen och behöver förmodligen ingen närmare presentation. Men vem var Krassó?

Nikolaus Krassó (1930-1986) var en ungersk kommunist, som gick med i det ungerska kommunistpartiet redan vid fjorton års ålder (1945). Åren 1947-49 var han en flitlig skribent i kommunistpartiets teoretiska tidskrift, men råkade 1950 i onåd i samband med den kampanj som riktades mot den marxistiske filosofen Georg Lukács. Efter sin militärtjänst deltog han i kampen mot ärkestalinisten Rakosi i kommunistpartiets ledning. Krassó deltog aktivt i Ungern-upproret 1956, där han spelade en mycket viktig roll för bildandet av Budapests centrala arbetarråd. Efter upproret slagits ned gick han i exil och kom till England, där han 1965 kom med i redaktionen för *New Left Review*.

Debatten mellan Krassó och Mandel översattes till många språk. I Sverige publicerades Krassós inledande inlägg i tidskriften *Zenit* och senare (1971) gavs debatten ut i bokform (i *Zenitserien*). Boken var försedd med en snorkig inledning av *Zenit*-redaktören Lennart Berntson, som uppenbarligen inte litade på att läsarna skulle ”förstå” att Mandel ”förlorade” debatten – därför tog han fram pekpinnen för att hjälpa läsaren att dra ”rätt” slutsats. Vi förstår honom, ty det krävs ett stort mått med spetsfundigheter för att komma ifrån det faktum att det i själva verket var Mandel som gick ”segrande” ur debatten, en slutsats som fö en stor del av NLR-redaktionen delade, vilket bl a tog sig uttryck i att den närmade sig Fjärde internationalen (vissa redaktionsmedlemmar, bl a Robin Blackburn, gick även med i FI). I detta sammanhang är det heller inte så förvånande att Berntsons inledning föranledde en debatt i tidskriften *Zenit* (med inlägg från trotskisten Benny Åsman). I den föreliggande artikelsamling har vi dock inte tagit med något av denna sidodebatt, utan enbart de viktigaste inläggen som publicerades i *NLR* (Krassó, Mandel och Johnstone ingår nedan – Tamara Deutscher har vi publicerat separat). Debattinläggen talar utmärkt för själva – pekpinningar och tillrättalägganden som de i *Zenits* upplaga behövs enbart om man är ute efter att försöka dribbla bort korten.

Januari 2007 (revid. jul. 2009)

Martin Fahlgren

¹ Inlägg: Krasso nr 44 (1967), Mandel nr 47 (1968), Krasso nr 48 (1968), Mandel nr 56 (1969).

² Inlägget publicerades i *NLR* nr 50 (1968)

Nicolas Krassó: Trotskij's marxism

Under många år var Trotskij ett omöjligt ämne för en marxist. Kampen i bolsjevikpartiet under tjugotalet åstadkom en så våldsam polarisering av föreställningen om honom inom den internationella arbetarrörelsen, att all rationell diskussion av hans person och verk upphörde. Den förbannelse Stalin utlade gjorde hans namn synonymt med förräderi för miljoner militanter i hela världen. På den andra sidan höll en hängiven och avskild minoritet hans minne heligt och såg hans tänkande som "vår tids leninism". Ännu idag, 30 år efter hans död och ett decennium efter Stalins död, är en normal diskussion om Trotskij tabu inom den kommunistiska rörelsen. Magiska attityder till hans person fortlever – en slående anakronism i dagens värld. Det enda undantaget från den regeln är naturligtvis Isaac Deutschers tre volymer stora biografi – själv endast en del i ett större verk. Men här har paradoxalt nog storheten i Deutschers prestation till synes överväldigat varje annan eventuell bidragsgivare till en debatt inom marxismen om Trotskij's sanna historiska roll. Det är förvisso signifikativt att det aldrig skett någon marxistisk värdering av Deutschers verk, som kvalitativt motsvarar dess betydelse. Det har varit så långt före sin tid, att det ännu inte riktigt assimilerats och har följaktligen aldrig blivit ifrågasatt.

Dess innebörd kan emellertid assimileras genom en fortlöpande diskussion av skilda områden inom Sovjets historia – också där skilda meningar utvecklas. Det skulle vara ett misstag att inte ta upp specifika problem av fruktan att inte lyckas få något grepp om ett helt revolutionärt skeende eller dess historieskrivare.

Syftet med denna essä är att angripa ett sådant problem: hur skall vi bedöma Trotskij som marxist? Detta innebär att jämföra honom med Lenin snarare än med Stalin och att försöka se vilken som är den utmärkande enheten i hans teoretiska skrifter och i hans verksamhet som politiker. För detta ändamål sönderfaller Trotskij's liv i fyra distinkta faser: 1879-1917, 1917-21, 1921-29 och 1929-40. Tesen i denna essä är att alla fyra perioderna bäst förstås inom ramen för ett enda problem: Trotskij's förhållande till partiet som proletariatets revolutionära organisation och dennas latenta teoretiska bas. Det kommer att hävdas, att detta fokus belyser alla grundläggande karakteristika (brister och förtjänster) hos Trotskij's tänkande som marxist och förklara växlingarna i hans politiska karriär.

1897-1917

Före Oktoberrevolutionen var Trotskij aldrig organiserad medlem i någon fraktion inom det ryska socialdemokratiska partiet, vare sig bolsjevikisk eller mensjevikisk. Detta kan delvis förklaras av politisk oenighet med bolsjevikerna och mensjevikerna i olika krissituationer. Men det reflekterade också otvivelaktigt ett djupare teoretiskt val, som styrde hans handlingar under denna period. Deutscher upplyser oss, att en av hans tidigaste skrifter var en essä om partiorganisationen, författad i Sibirien. I denna talade Trotskij för en skoningslös disciplinär kontroll över den revolutionära rörelsen genom en stark centralkommitté. "Centralkommittén skall skära av sina band med (den odisciplinerade organisationen) och därigenom avskärma denna från hela den revolutionära rörelsen", skrev han.¹

Förenligt med denna åsikt är att Trotskij, när han lämnade Ryssland 1902, till att börja med skulle ha anbefallt ett järnhårt disciplinärt system i tvisten mellan Iskra och ekonomisterna vid RSDAP:s tredje kongress i Bryssel 1903. Partiets stadgar, hävdade han, skulle uttrycka "ledarskapets organiserade misstro" mot medlemmarna, en misstro utövad genom vaksam, vertikal kontroll över partiet.

¹ Deutscher, *Den väpnade profeten*, s. 43.

Den formuleringen är uppenbart av en annan anda än vad man finner i *Vad bör göras?* I denna fas var Trotskij, som just framträtt ur exilen och var ny inom den nationella revolutionära rörelsen, känd som ”Lenins knölpåk”, men om vi jämför bägges skrifter från den här perioden är det – som vi skall se – tydligt, att Trotskijs ”protobolsjevnikiska” fas endast reproducerade de yttre och formella aspekterna av Lenins teori om partiorganisationen utan dess sociologiska innehåll och således med nödvändighet karikerade den som en militariserad kommandohierarki, en uppfattning som var helt främmande för Lenin.

Eftersom den inte grundade sig på någon organisk teori om det revolutionära partiet, ligger det inget överraskande i det faktum, att Trotskij helt plötsligt slog över till en motsatt hållning vid samma kongress, för att slutligen fördöma Lenin som ”partiets upplösare” och upphovsman till en plan att förvandla RSDAP till ett band konspiratörer snarare än ett parti för den ryska arbetarklassen. ”Lenins knölpåk” blev på detta sätt grundare av mensjevnikerna i slutet av 1903.

I april 1904 publicerade Trotskij i Genève *Våra politiska uppgifter*, en essä tillägnad mensjeviken Axelrod. I denna förkastade han i ett frontalangrepp hela Lenins teori om det revolutionära partiet, och bestred i klartext Lenins fundamentala tes, att socialismen som teori måste tillföras arbetarklassen utifrån genom ett parti, som innefattar den revolutionära intelligentsian. Trotskij attackerade hans teori som ”substitutionism” och han fördömde den på detta sätt: ”Lenins metoder leder till följande: partiorganisationen (den politiska partimaskinen) ersätter först partiet som helhet, därefter ersätter centralkommittén organisationen, slutligen ersätter en enda ’diktator’ centralkommittén.” Han gick ända till att anklaga Lenin för att vara ”illasinnad och moraliskt fränstötande”.²

Parti och klass

Hans egen modell för det socialdemokratiska partiet var lånad från det tyska partiet, och innebar ett parti nära nog identiskt med arbetarklassen. Den uppenbara kritiken i ett marxistiskt perspektiv av en sådan formulering är att de verkliga problemen i en revolutionär teori, och förhållandet mellan parti och klass inte kan behandlas vetenskapligt med begreppen ”substitution” och dess underförstådda motsats ”identitet”. Parti och klass tillhör olika nivåer i den sociala strukturen, och förhållandet mellan dem har alltid karaktären av artikulation. Ingen utväxling (”substitution”) är möjlig mellan dem, precis som ingen identitet är möjlig – för de är med nödvändighet olika fall i en skiktad social enhet, inte jämförbara eller jämställda uttryck för en given nivå i denna. De spekulativa begreppen ”substitution” och ”identitet” utesluter från början en riktig förståelse för den specifika arten av det revolutionära partiets praktik i förhållande till arbetarklassen, såsom Lenin hade utformat den i teorin. De visar på en fullkomlig oförmåga att se den oundvikliga autonoma roll politiska institutioner i allmänhet och det revolutionära partiet i synnerhet har – autonoma i relation till massrörelser inom ett socialt skeende, som i sista hand naturligtvis är determinerat av den ekonomiska basen.

Oförmågan att uppfatta det utmärkande för politiska organisationer och det revolutionära partiets roll – med andra ord frånvaron av en teori om partiet – förklarar de plötsliga och godtyckliga växlingarna i Trotskijs attityd till partiorganisationen under dessa år. De hade en psykologisk betydelse – uttryck för en ambivalens mellan ”auktoritära” och ”frisinnade” attityder (som senare upprepades i de plötsliga växlingarna från hans attityd till krigskommunismen till hans roll som byråkratins bekämpare) vars abstrakta motsättning i sig antydde ett förmarxistiskt problem. Begreppen hade inget teoretiskt egenvärde – fränsett att de visade en brist, ett vakuum i Trotskijs tänkande.

Denna brist var emellertid förenad med en egendomlig intuition för sociala massrörelser som sådana. I slutet av 1904 utträdde Trotskij ur mensjevikgruppen och ingick ett intellektuellt

² Deutscher, a.a., s. 74, 76.

förbund med Parvus, en rysk emigrant i tyska SDP. Den ytterst instabila naturen av hans förbindelse med varje organiserad grupp bekräftades sålunda snabbt. Det var emellertid denna lösliga position, som paradoxalt nog möjliggjorde hans meteorlika uppstigande i 1905 års revolution – ett spontant utbrott som ingen revolutionär organisation fick tid att vinna kontroll över innan det hade förbrukat sin kraft och var besekrat. Både bolsjeviker och mensjeviker överrumplades av revolutionen och deras ledare anlände till Ryssland först i efterhand. Trotskij, som var i S:t Petersburg från början anpassade sig mycket snabbare till massresningen i oktober, som ju inte hade organiserats under ett politiskt partis ledning. Han blev snart ledare av S:t Petersburgs-sovjeten. Deutscher observerar korrekt att precis i denna framgång ”förkroppsligade han det omogna i rörelsen”. Denna omogenhet framkallade naturligtvis det snabba och avgörande nederlaget fem månader senare – spontanitetens död i den ryska arbetarrörelsens historia.

”Resultat och framtidsutsikter”

Det var emellertid denna erfarenhet som utkristalliserade den främsta och viktigaste av Trotskij's skrifter – *Resultat och framtidsutsikter* skriven i fängelse 1906. Detta arbete innehåller alla element i de senare åsikter, som framlades i en politisk pamflett 1928, *Den permanenta revolutionen*, men den innehåller mycket mer än detta. Det är otvivelaktigt en briljant förutsägelse av hur de viktigaste klassförhållandena skulle te sig vid Oktoberrevolutionen 1917. ”I ett ekonomiskt efterblivet land kan proletariatet ta makten tidigare än i de länder där kapitalismen har avancerat ... Den ryska revolutionen skapar omständigheter vari makten kan ... övergå till proletariatet innan den borgerliga liberalismens politiker har fått en chans att riktigt visa sin statsmannabegåvning ... Proletariatet i maktställning skall framträda inför bönderna som deras befriare.”

Den permanenta revolutionen

Trotskij förutsade helt korrekt att bondeklassens sönderfall och bourgeoisins svaghet i Ryssland skulle möjliggöra arbetarklassens maktövertag, medan den ännu var en minoritet i nationen. Vål vid makten måste den vinna böndernas stöd till varje pris och tvingas övergå från ”demokratiska” till socialistiska åtgärder utan något gap mellan dessa två. Han kallade denna process ”permanent revolution” – en olämplig beteckning, som visade på bristen av vetenskaplig precision även i hans djupaste insikter.

Genom att frambesvärja idén om en brand överallt och i varje ögonblick – en upprorets metafysiska karneval – lät den sig i polemiken förvanskas både av Trotskij's motståndare och av hans anhängare. Formelns romantiska-idealistiska karaktär gav oundvikligen upphov till kritiska misstag i Trotskij's eget tänkande, också vid denna tid. Framför allt sammansmälte formeln två helt skilda problem, klasskaraktären av den kommande revolutionen i Ryssland (oavbruten fortgång från demokratiska till socialistiska krav) och denna ryska revolutions förmåga att försvara sig internationellt.

För i denna essä betonade Trotskij upprepade gånger att det var omöjligt för revolutionen i Ryssland att motstå kontrarevolutionära anfall utan hjälp från samtida revolutioner i Västeuropa. ”Logiken” i detta antagande härledde sig ur det förvirrade uttrycket ”permanent revolution” – en formulering som tillät Trotskij att förflytta sig från den nationella karaktären av revolutionen i Ryssland till de internationella villkoren för dess fortlevande. Det oriktiga i denna procedur är alltför uppenbar och detta gjorde Trotskij's teser fundamentalt ogiltiga. Det förringar inte storheten i att konkret förutsäga den grundläggande karaktären av Oktoberrevolutionen 11 år innan den ägde rum, och detta vid en tidpunkt då ingen annan rysk ledare förkastat Plechanovs klassiska förutsägelser. Det placerar endast denna prestation inom det speciella system, som Trotskij's marxism utgör.

Frånvaron av partiet

Resultat och framtidsutsikter är en märklig klassanalys. Den är inte mindre märklig i sin brist på analys av den politiska organisationens roll i den socialistiska kampen. Återigen saknas partiet helt i Trotskij's scenario för den framtida revolutionen. När han diskuterar förutsättningarna för socialismen (planerad produktion, dominans av tung industri och proletariats diktatur), nämner han ingenstans partiet eller dess roll. Han anfäller blanquister och anarkister, men säger sedan endast: ”Socialdemokraterna talar om maktens erövrande som den revolutionära klassens medvetna handling.” Dess förtrupp är bortglömd.

Den enda diskussionen av partier i den hundra sidor långa essän är en insiktsfull kritik av de socialdemokratiska partierna i väst – vilken kritik var en riktig kommentar till dessa organisationer, men vars allmänna tillämpning implicerade en total fiendlighet till själva existensen av ett revolutionärt parti. Trotskij underlåter till och med att, när han skriver om den politiska kampen i Ryssland, någonsin referera till de revolutionära organisationernas roll – han talar bara om sociala krafter.

Ytterligare en kommentar till detta förvarnande verk bör göras. Det uppvisar en uppenbar omedvetenhet om partiets problem. I kontrast härtill visar Trotskij en stor medvetenhet beträffande staten som byråkratisk och militär apparat. Den innehåller en lång och målande skildring av den ryska statens historiska roll vid utformandet av det moderna ryska samhället. Trotskij lånade mycket i denna analys från den liberala historikern Miljukov och från sin kollega Parvus. Men denna värtaliga utveckling belyser i skarp relief den samtidiga tystnaden om partiet. Denna polaritet var inte tillfällig. Den framträdde åter i ett avgörande praktiskt sammanhang i en senare fas.

De omedelbara konsekvenserna av denna kritiska brist i Trotskij's tänkande blev emellertid konkret uppenbara efter hans frigivning ur fängelset. Från 1907 till 1914 består Trotskij's politiska meriter av stötvis återkommande och fruktlösa ansträngningar att sammanföra de motsatta socialdemokratiska fraktionerna, för vilket ändamål han slutligen bildade det principlösa och kortlivade Augustiblocket. Han spelade ingen som helst roll i det avgörande arbetet med att bygga upp bolsjevikpartiet, som Lenin utförde dessa år. Således vann han aldrig den erfarenhet av partiliv, som hans samtida Stalin, Zinovjev och Bucharin samlade under denna formande period. Deutscher kommenterar med rätta:

”Ändå bildar åren mellan 1907 och 1917 ett kapitel i hans liv som är märkligt tomt på politiska insatser... hans författarskap bestod av briljant journalistik och litterär kritik, men innehöll inte ett enda viktigt arbete i politisk teori ... Samman med sina anhängare byggde emellertid Lenin under dessa år upp sitt parti och män som Zinovjev, Kamenev, Bucharin och senare Stalin fick den betydelse som gjorde det möjligt för dem att 1917 spela ledande roller inom partiet. Denna period lade föga eller ingenting till den ställning Trotskij hade nått 1904-06.”³

”Intelligentsian och socialismen”

Det skulle emellertid vara ett misstag att tro, att Trotskij inte producerade några viktiga skrifter under detta långa mellanskede. Han skrev en central essä, som med särskild klarhet belyser de latent a x larna i hans politiska tankevärld. Det var *Intelligentsian och socialismen*, skriven 1910. Här visar Trotskij en besk ovilja mot intellektuella inom och utanför arbetarrörelsen. Denna ovilja var en avspeglning av hans föreställning om intelligentsian. Det är i hans skrifter tydligt, att Trotskij såg intellektuella på ett för-leninistiskt sätt, som individer av borgerlig härkomst, intresserade av ”idéer” och ”litteratur” och i grunden avskilda från proletariatet och den politiska kampen.

³ Deutscher, a.a., s. 139-40.

Grundföreställningen av den intellektuelle som Trotskijs verk uppvisar, är alltid en bild av salongslejonet. Nu är ju detta just den bild som borgarna själva odlar – de har skilt ”konst” och ”tanke” från ”världsliga” aktiviteter som ekonomi och politik, och spridit en idealuppfattning av den intellektuelle som hängiven dyrkare av det eviga. Dessutom, den vulgära antiintellektualismen i en ouvrieristisk arbetarklass är spegelbilden av denna borgerliga uppfattning: den intellektuelle blir ett förlöjligande begrepp som anger en dilettant, parasit och överliggare. Detta har naturligtvis inget med marxismen att göra. Men den förklarar varför Trotskijs påtagliga närmande till Lenins position rörande partiorganisationen 1903 var så formell och ytlig. För Lenins teori om partiorganisationen i *Vad bör göras?* var oskiljaktig från hans teori om de intellektuellas roll och karaktär i ett revolutionärt parti. Det väsentliga i denna var att:

- (1) intellektuella av borgerligt ursprung är outhärliga vid uppbyggandet av ett revolutionärt parti – de är de enda som kan möjliggöra för arbetarklassen att bemästra vetenskaplig socialism;
- (2) det revolutionära partiets arbete utplånar skillnaden mellan ”intellektuella” och ”arbetare” inom dess led. Gramsci utvecklade Lenins teori i sin berömda analys av det revolutionära partiet, som den ”moderne Fursten”, vars alla medlemmar blir intellektuella av en ny typ.

Denna komplexa föreställning kontrasterar mot Trotskijs acceptering av traditionella begrepp och de fördomar, som följde med dessa. När han skrev om intellektuella tänkte han på de esoteriska litterära kretsar i Moskva, som han senare skulle gissla i *Litteratur och revolution* – aldrig på de nya intellektuella som härdades i och genom bolsjevikpartiet som dess medlemmar. Med ett ord, han saknade en marxistisk teori om de intellektuella och deras relation till den revolutionära rörelsen.

I sin essä 1910 konstaterar han rent ut att allteftersom den socialistiska rörelsen i Europa växer, ansluter sig allt färre intellektuella. Detta gäller även för studenter. ”Genom hela sin historia ... har Europas studenter enbart varit borgarklassens känsliga barometer.” Det centrala i hans analys av förhållandet mellan intellektuella och arbetarklass är ett svepande avfärdande av de förra, något som visar i hur hög grad han misslyckats att lära av *Vad bör göras?* Han skriver: ”Om det faktiska erövrandet av statsapparaten var beroende av att intelligentsian först gick över till det europeiska proletariats parti, då skulle utsikterna för kollektivism verkligen vara dåliga.” Med tanke på detta allmänna ställningstagande är det klart varför hans kortvariga ”centralism” av år 1903 var mekanisk och bräcklig. Den var en parodi på leninismen, helt utan dennas inre mening – förvandlingen av arbetare och intellektuella till revolutionärer genom en förenande politisk praktik. Den enda roll Trotskij någonsin tilldelade de intellektuella var ”substitutionismens”, i en essä speciellt ägnad den ryska intelligentsian.⁴

Decembrister, narodniker och marxister fördömdes utan urskillning som grupper, som substituerade sig själva för de sociala klasser de påstod sig representera, i vad Deutscher kallar en ”dyster översikt” över rysk historia. Återigen ledde frånvaron av en teori om differentierade nivåer i den sociala strukturen till föreställningen om ett horisontellt utbyte mellan ”intellektuella” och ”klasser” vari en ömsesidig substitution är möjlig. Således är de intellektuellas enda tillträde till politiken med nödvändighet en form av besittningstagande, det kan endast ske på proletariats bekostnad.

Vad som återigen fattas är idén om partiet som en självständig enhet, som sammanför och förvandlar två skilda grupper – intelligentsian och arbetarklassen. Inom denna uppfattning är det meningslöst att tala om att ”substituera” ett element med ett annat, då de inte är jämförbara och således inte kan utväxlas. De kan förändras – in i en ny politisk praktik, som är det revolutionära partiet.

---

⁴ Deutscher, a.a., s. 147 ff.

Trotskijs historia före 1917 kan alltså sammanfattas på följande sätt. Han var alltid en friskytt utanför arbetarrörelsens organiserade led. Han visade en intuitiv insikt i klasskaraktären av de krafter som samlades för den ryska revolutionen. Men denna förenades med en djup och konsekvent oförmåga att förstå det revolutionära partiets natur och roll – en oförmåga som sammanhögde med hans förmarxistiska uppfattning om teori och organisation. Så sent som 1915 framgår tydligt tron att partiet var ett godtyckligt ytfenomen i klasskampen. Han skriver:

”Mellan partiets position och de intressen, som hävdas av den sociala klass det stöder sig på, kan föreligga en viss brist på harmoni, som senare kan förvandlas till en djup motsättning. Partiets ledning kan förändras under inflytande av massornas stämning. Detta är odiskutabelt. Desto större anledning för oss i våra kalkyler att *upphöra att förlita oss på mindre stabila och mindre påtagliga element som ett partis slagord och taktik*, och att hänvisa till mer stabila historiska faktorer: till nationens sociala struktur, till klasskrafternas relationer och utvecklingens tendenser.”

Denna brist på förståelse för det leninistiska partiets roll förklarar varför Trotskij avstod från varje deltagande i det avgörande utformandet av bolsjevikpartiet 1907 och framåt. Han karakteriserade själv senare med stor ärlighet och precision sin attityd i denna fas:

”Jag ansträngde mig aldrig att skapa en sammanslutning på basis av idéerna om den permanenta revolutionen. Mitt ställningstagande inom partiet var försonligt, och när jag i vissa ögonblick strävade efter gruppbyggnad var det just med detta som utgångspunkt. *Min tro på en förening berodde på en sorts socialrevolutionär fatalism*. Jag trodde att klasskampens logik skulle tvinga båda grupperna att följa samma revolutionära linje. Den stora historiska betydelsen av Lenins politik var fortfarande oklar för mig vid den tiden, hans politik om oförsonlig ideologisk avgränsning och om nödvändig splittring. I avsikt att sammansvetsa och härda det verkligt revolutionära partiets kärna ... I alla de viktigaste fall, där jag satte mig i motsättning till Lenin taktiskt och organisatoriskt, var rätten på hans sida.”

Det är nu möjligt att lokalisera den speciella teoretiska avvikelse, som finns i Trotskijs tänkande. Av tradition har marxismen konstant blivit föremål för den förvanskning som kallas *ekonomism*. Det innebär att alla andra nivåer i en social formation underställs den ekonomiska. Denna blir en idealistisk ”essens” som sociala klasser, politiska institutioner och kulturella produkter endast är ”manifestationer” av.

Denna avvikelse, med alla sina praktiska politiska konsekvenser, var mycket spridd i Andra internationalen. Den var karakteristisk för högern, som dominerade internationalen. Vad som blivit mindre uppmärksammat är att vänstern i internationalen ofta uppvisade samma avvikelse. Denna kan vi för bekvämlighets skull kalla *sociologism*. Här är det inte ekonomin utan *samhällsklasserna* som har lyfts ur den komplexa historiska helheten och på idealistiskt sätt isolerats från den konkreta förankringen i varje politisk händelse. Klasskampen blir den omedelbara ”sanningen” i varje politisk situation, och massrörelser blir de enda historiska orsakerna. Ekonomism leder naturligtvis till passivitet och eftersläpning. Sociologismen däremot tenderar att leda till voluntarism. Rosa Luxemburg representerar den yttersta logiken av denna tendens inom Andra internationalen, där den tar formen av spontanitetens explicita upphöjelse. Trotskij representerade en annan variant av denna strömning, men i huvudsak går den i samma riktning. I hans skrifter presenteras masskrafter som konstant dominanta i samhället, utan att några politiska institutioner eller organisationer ingriper som nödvändiga och permanenta nivåer i den sociala formationen. Lenins marxism definieras i kontrast härtill av idén om en komplex totalitet, där alla nivåer – ekonomiska, sociala, politiska och ideologiska – alltid är i verksamhet och det förekommer en förskjutning av huvudmotsättningen mellan dem. Trotskijs lösgörande av masskrafterna från detta komplexa lager av nivåer var den yttersta orsaken till hans teoretiska misstag både före och efter revolutionen.

1917-21

Februarirevolutionens eruption förändrade de politiska förhållandena inom den ryska socialdemokratiska rörelsen. Den nya situationen friggjorde plötsligt Trotskij från hans förflutna. Inom några få månader hade han övergivit sina mensjevikiska bundsförvanter och inriktat sig på bolsjevikernas positioner. Han framträdde nu som en stor revolutionär. Detta var den historiska fasen i hans liv, när han fängslade världens fantasi som oktoberrevolutionens arkitekt och inbördeskrigets militäre ledare. Inte bara detta: han var revolutionens suveräne talare. Han var både Danton och Carnot i en person – den store folktribunen och den store militäre ledaren av den ryska revolutionen.

Som sådan var Trotskij precis det slags människa som de flesta iakttagare utomlands, sympatiskt såväl som fientligt inställda, föreställde sig att en revolutionär var. Lenin var i kontrast härtill en uppenbart prosaisk man – totalt olik 1789 års deklamatoriska hjältar. Han representerade en ny typ av revolutionärer. Skillnaden mellan de två männen är fundamental, och är synlig genom hela den period de samarbetade så intimt. Trotskij acklimatiserade sig aldrig helt i bolsjevikpartiet. I juli 1917 kastades han till toppen av bolsjevikorganisationen, dess centralkommitté, utan någon erfarenhet av partiliv eller partipraktik. Han uppfattades sålunda mycket annorlunda inom dess led än utanför. Den internationella bilden av honom sammanföll aldrig med bilden av honom inom partiet; han var där alltid i viss utsträckning misstänkt som en senkommen inkräktare. Det är signifikant att hans kollega och bundsförvant Preobrazjenskij kunde säga ”vi gamla bolsjeviker” för att göra åtskillnad mellan sina positioner och Trotskijs. Han accepterades förvisso aldrig helt av bolsjevikerna som en av dem. Denna särskilda roll är alldeles tydlig i själva revolutionen och inbördeskriget.

Trotskij var dynamon i den militariserade bolsjevikstaten när den var på krigsfot. Han var ingen partimänniska med ansvar för partiorganisationens uppehållande och mobilisering under dessa år. Han kritiserades till och med av många bolsjeviker för en politik inom armén som faktiskt var fientlig mot partiet som sådant. Sålunda var Trotskij besluten att stärka befogenheterna för de professionella officerarna med ett förflutet i tsararmén, som ingick i Röda armén, och han bekämpade införandet av kontroll över dem genom politiska kommissarier som partiet utnämnt. Dispyten i denna fråga – där Trotskij redan hade en sammanstötning med Stalin och Vorosjilov – var en större tvistefråga vid Åttonde partikongressen 1919. Lenin stödde Trotskij, men förbittringen inom partiet mot honom var tydlig i de hemliga instruktioner som passerade vid kongressen. Mikojans rop vid Tolfte partikongressen var således en riktig reflexion av hur han uppfattades av partiets permanenta stab: Trotskij var ”statsman, inte partiman”!⁵

Arten av Trotskijs talang som talare var ett komplement till hans talang som militär befälhavare. Ingendera hade någon speciell beröring med partipolitik. Den som organiserar ett politiskt parti måste övertala individer och grupper att acceptera den politik han förespråkar och hans auktoritet att genomföra den. Detta fordrar stort tålamod och förmåga att intelligent manövrera i en komplicerad politisk kamp, där deltagarna är likvärdigt utrustade för diskussion och beslutsfattande. Denna förmåga är helt olik folktalarens. Trotskij var utomordentligt begåvad för kommunikation med massorna. Men arten av hans vädjan till dem var nödvändigtvis emotionell – han talade till dem i bestämda syften, för att mobilisera dem i kampen mot kontrarevolutionen. Hans militära begåvning var av parallell karaktär. Han var inte en partiorganisatör, han hade ingen erfarenhet av hur ett parti faktiskt fungerade, och han föreföll inte speciellt intresserad av sådana frågor. Han utförde emellertid prestationen att på två år skapa en Röd armé på 5 milj. man av bokstavligen ingenting och att leda denna till seger över de vita arméerna och deras utländska bundsförvanter. Hans organisationsförmåga var sålunda huvudsakligen voluntaristisk till sin karaktär. Han hade verkliga auktoritet att organisera armén. Som folkkommissarie för krig hade

⁵ Deutscher, *Den avväpnade profeten*, s. 26.

han Lenins prestige och Sovjetstaten bakom sig. Han behövde inte vinna denna auktoritet på den politiska arenan genom att övertyga sina jämlingar om att de borde acceptera honom. Det var det militära befälets auktoritet och dess makt att tvinga till strikt lydnad.

Släktskapen mellan befälhavaren i krig och folktribunen är alltså helt förklarlig. I båda fallen var Trotskijs roll voluntaristisk. Som offentlig talare hade han att göra en emotionell vädjan för att mobilisera massorna för precisa mål, som en pelare i Sovjetstaten hade han att ge order till sina underlydande i precisa syften. Hans uppgift i bägge rollerna var att säkra medlen för ett i förväg bestämt mål. Det är en annan uppgift än att säkerställa att ett nytt mål blir förhärskande bland olika konkurrerande meningar i en politisk organisation. Voluntaristen är i sitt rätta element då han talar till massor eller utsänder trupper – men dessa roller ska inte förväxlas med förmågan att leda ett revolutionärt parti.

Från militära till ekonomiska problem

År 1921 var inbördeskriget vunnet. I och med segern måste bolsjevikpartiet svänga om hela sin orientering från militära till ekonomiska problem. Rekonstruktionen och reorganisationen av sovjetekonomin var nu dess huvudsakliga strategiska mål. Trotskijs anpassning till den nya situationen avslöjade hur konsekvent hans politiska praktik var i denna fas. Han föreslog helt enkelt införandet av militära lösningar på ekonomiska problem – och krävde en intensifierad krigskommunism och införande av tvångsarbete. Denna extraordinära episod var inte bara en parentes eller villfarelse i hans karaktär. Hans roll som folkkommissarie för krig gjorde honom benägen för en ekonomisk politik som lades upp som en regelrätt militär mobilisering. Han utvidgade bara sin tidigare praktik när han rekommenderade detta. På samma gång reflekterade hans böjelse för en ”kommandolösning” otvivelaktigt hans brist på förståelse för partiets speciella roll och hans följdriktiga tendens att söka politiska lösningar på *statlig* nivå. Till och med var hans slagord i fackföreningsdebatten 1921 explicit ”förstatligande” av fackföreningarna. Trotskij argumenterade också för en kompetent permanent byråkrati med vissa materiella privilegier; tack vare detta kom Stalin senare att kalla honom ”byråkratins koryfé”.

Trotskij försökte inte heller rättfärdiga tvångsarbete som en beklaglig nödvändighet, som framtvängades av de politiska konjunkturen, en tillfällig produkt av en nödsituation. Han försökte legitimera den som konstant system, och förklarade att i alla samhällen var arbete tvångsmässigt – endast formerna av tvång varierade. Han kombinerade denna direkta talan för tvångsläger med en exalterad mystik omkring social hängivelse, och manade arbetsbrigaderna att sjunga socialistiska hymner under sitt slit.

Denna motsägande blandning sammanhölls naturligtvis av den likvärdiga voluntarismen i de båda uppfattningarna: ekonomin som ett tvingande kommando eller som mystisk altartjänst.

Trotskij lyckades i början vinna Lenins stöd för sina planer på en militarisering av arbetet. Men efter den stora debatten om fackföreningarna och slutet på det polska kriget tillbakavisades hans förslag om en utrensning i stor skala av fackföreningarnas valda representanter skarpt av Lenin. Partiets centralkommitté fördömde offentligt ”militariserande och byråkratiska” arbetsformer. Trotskijs politik tillbakavisades alltså av bolsjevikerna i en allmän reaktion mot honom som krigskommunismens ideolog. Utgången av den ekonomiska debatten markerade distansen mellan Lenins idé om det starkt disciplinerade partiet och Trotskijs talan för en militant organiserad stat.

1921-29

Kampen inom partiet på tjugotalet var uppenbarligen den centrala fasen i Trotskijs liv. Några få år såg händelser, som blev avgörande för decennier framåt. Dessa beslut fattades av ytterst få

människor. Det är inte ofta som sådana beslut får universell betydelse. Vilken var Trotskijs roll i det ödesdigra dramat på tjugotalet?

Kampen för dominans över bolsjevikpartiet måste i viss mån skiljas från de politiska frågor som framkallade dem. En stor del av tiden koncentrerades konflikten i partiet på utövandet av makt som sådan – naturligtvis i samband med de stridande gruppernas ideologiska dispyter. Det kommer att framgå, att en överideologisk lösning av den inre partisituationen var ett av Trotskijs allvarligaste teoretiska och politiska misstag. Det är alltså lämpligt att uppdelar en värdering av tjugotalet i två plan: det ena bestående av den politisk-taktiska kampen själv och det andra av den ideologiska och strategiska debatten om revolutionens öde.

Den politisk-taktiska kampen

Från 1921 och framåt var Trotskij isolerad i toppen av bolsjevikpartiet. Det är viktigt att understryka att kampen mot Trotskij i början var ett motstånd från praktiskt taget hela det gamla gardet bland bolsjevikerna inför möjligheten att Trotskij skulle efterträda Lenin. Det är detta som förklarar den enighet varmed alla de andra ledarna i politbyrån – Zinovjev, Kamenev, Stalin, Kalinin och Tomskij – motarbetade honom medan Lenin ännu levde. Trotskij tycktes vara den mest framstående revolutionära ledaren efter Lenin. Ändå var han inte en historisk medlem av partiet, och han var misstrodd inom vida kretsar av detta. Hans framskjutna militära ställning och hans roll i fackföreningsdebatterna tycktes kasta en skugga av potentiell bonapartism över det politiska landskapet. Lenin själv visade inget speciellt förtroende för honom. Sådan var den situation som tillät Stalin att 1923 under Lenins sista år vinna kontroll över partimaskinen och därmed över den politiska makten i stort i Sovjet.

Det är uppenbart att Trotskij inte såg vad som hände under dessa år. Han trodde att Zinovjev och Kamenev var viktigare än Stalin, och förstod inte betydelsen av generalsekreterarens nya roll. Denna brist på klarsyn kan kontrasteras mot Lenins skarpa medvetande, också under sjukdomen, om händelsernas utveckling. I december 1922 formulerade han sina synpunkter på nationalitetsfrågan, där han med en våldsamt utan motstycke fördömde Stalin och Dzerzjinskij för deras förtryck i Georgien. Lenin överlämnade dessa anteckningar till Trotskij med speciell instruktion att driva frågan till ett avgörande beslut i CK. Trotskij brydde sig inte om hans begäran: han trodde att Lenin kraftigt hade överdrivit fallet.

En månad senare skrev Lenin sitt berömda ”testamente”, där det är fullt klart att han förstått innebörden av Stalins uppgång och att han förutsåg att partiet kunde splittras mellan de ”två mest begåvade medlemmarna” av CK – Trotskij och Stalin. Vid tillfället i fråga hade Trotskij glömt allt detta. Han kämpade inte för offentliggörande av testamentet när Lenin dog ett år senare. Hans skäl för en sådan attityd är oklara.

Testamentet var emellertid inte ett dokument som var vidare smickrande för någon av bolsjevikernas ledare. Stalin kritiserades hårt, Trotskij behandlas utan omsvep (”administrativa metoder”) liksom Bucharin (”inget begrepp om dialektik”). Ingen i politbyrån hade något starkt motiv att publicera dessa dystra dokument med dess faktiska förebådande av kommande katastrofer. Lenin, partiets arkitekt och ledare, var således djupt medveten om vad som höll på att ske inom partiet; han visade en mycket insiktsfull uppfattning om dess inre situation ett år innan han dog. Trotskij, som hade liten erfarenhet av partiliv, och aldrig hade reflekterat över partiets speciella roll eller natur, var omedveten.

Efter Lenins död blev Trotskij ensam i politbyrån. Därefter begick han misstag efter misstag. Han koncentrerade sin eldgivning på Zinovjev och Kamenev från 1923 till 1925 och genom att spela på deras roll som motståndare till det väpnade upproret i oktober 1917 hjälpte han Stalin att senare isolera dem. Sedan trodde han att Bucharin var hans främste fiende och ägnade sin energi åt att bekämpa denne. Så sent som 1927 övervägde han ett förbund med Stalin mot Bucharin.

Han var fullkomligt oförmögen att se, att Stalin var besluten att utesluta honom ur partiet, och att enda sättet att hindra detta var ett block av höger och vänster mot centern. Bucharin insåg detta 1927 och sade till Kamenev: ”Våra meningsskiljaktigheter med Stalin är vida mer allvarliga än dem som vi haft med er.”⁶

I själva verket behärskade Stalin partiet organisationsmässigt redan 1923. Således var mycket av den inre partistriden skuggboxning. Det enda som kunde ha besekrat Stalin var en politisk enighet mellan de andra bolsjevikerna mot honom. Zinovjev, Kamenev och Bucharin såg detta för sent. Trotskij hindrades emellertid från att någonsin inse den verkliga situationen genom den teoretiska karaktären av sin marxism. Här blev hans konstanta underskattning av politiska institutioners autonoma makt och hans tendens att upplösa dessa i de masskrafter som påstods vara deras ”sociala bas” hans öde.

För genom hela den inre partistriden tolkade han alltid de politiska positioner som de olika deltagarna intog som blott synliga tecken på ockulta sociologiska strömningar inom sovjet-samhället. Så blev höger, center och vänster i partiet i Trotskij's skrifter i grunden idealistiska kategorier, avskilda från politiken i sig – den konkreta arenan för makt och institutioner. Trots Lenins varningar för Stalins betydelse och den alarmerande politiska makt han samlade, fortsatte således Trotskij att se Kamenev och Zinovjev som det viktigaste hotet mot honom inom partiet, eftersom de var triumviratets ideologer, som talade med idéernas konventionella idiom.

Denna ständiga korrelation – idéer, sociala krafter – ledde till katastrofala praktiska misstag när Trotskij förde sin egen kamp.

Ett särskilt tydligt exempel på detta var hans publicerande av den artikelserie som utgör *Den nya kursen* 1923. Häri fastslår han uttryckligen: ”De olika behoven hos arbetarklassen, bönderna, statsapparaten och dess kår verkar på vårt parti, genom vilket de söker ett politiskt utlopp. Den nuvarande periodens inneboende svårigheter, de övergående intresseskillnaderna mellan de olika skikten inom proletariatet eller mellan proletariatet och bönderna påverkar partiet via dess arbetar- och bondeceller, statsapparaten, den studerande ungdomen. *Åsiktsnyanser och tillfälliga meningsskiljaktigheter kan uttrycka ett avläggset tryck från bestämda sociala intressen. . .*”⁷ Här är den omvända sidan av föreställningen om ”substitutionism” uppenbar – antagandet av en möjlig identitet mellan partier och klasser. Bruket av detta par fördunklade nödvändigtvis det uppenbara faktum, att relationerna mellan dessa två aldrig kan förenklas till endera av dessa poler.

I en mening är partiet alltid ett ”substitut” för en klass, däri att det inte sammanfaller med denna – om det gjorde så skulle det inte behövas något parti – och ändå handlar i klassens namn. I en annan mening är det aldrig ett substitut för den, genom att det inte kan förinta den objektiva naturen av proletariatets och klasskrafternas globala relation, som inte upphör att existera ens när proletariatet är skingrat och försvagat, som efter inbördeskriget, eller när partiet handlar i strid med arbetarklassens omedelbara intressen, som det gjorde under Nya ekonomiska politiken. Relationerna mellan parti och klass bildar ett spektrum av komplexa, föränderliga möjligheter som inte kan behandlas med dessa tvåpoliga beskrivningar.

Således var det märkbart att begreppet ”substitutionism” inte hjälpte Trotskij när han handlade i den inre partistriden just i en fas, när vikten av den politiska apparaten – partiet – i hög grad hade ökat i förhållande till sociala masskrafter (dock utan att förinta de senare). Han var den siste att se vad som hände, trots sina polemiska egenskaper. Ja, eftersom ”substitutionismens” inneboende motsats identitet var ett regulativt begrepp för honom, leddes han till allvarliga politiska

⁶ Deutscher, a.a., s. 315.

⁷ Trotskij, *Den nya kursen*, s. 23 (Krassós kurs.).

misstag, närhelst han försökte fastställa förhållandet mellan parti och klass i denna fas. *Den nya kursen* utgör ett speciellt tydligt exempel på detta.

Den sociologiska uppfattning, som citerats ovan, åtföljdes av en rungande maning till proletarisering av partiets sammansättning och dess förnyring genom tillströmning av ungdomen. Denna tillit till sociologiska kategorier, idealistiskt uppfattad, fick nu en ironisk konsekvens. Just den politik Trotskij anbefallde för partiets förnyelse och dess avbyråkratisering genomfördes av Stalin med exakt motsatt resultat. Det s.k. Leninuppådet av 1924 fastslog på ett avgörande sätt Stalins kontroll över partiet genom att översvämma bolsjevikernas veterankader med en enorm massa politiskt oformade och manipulerbara arbetare. Den proletära sammansättningen av partiet sköt i höjden. Mistaget att tro att sociala krafter är omedelbart ”överförbara” till politiska organisationer var naturligtvis otänkbart i Lenins partiteori.

Trotskij övergav det emellertid aldrig under dessa år. 1925 förhöll han sig passiv och utanför när trojkan splittrades – och såg kampen mellan Zinovjev och Stalin som en vulgärträta, där ingen princip stod på spel. När Zinovjev och Stalin gjorde politiska anfall mot varandra genom respektive partiorganisationer i Leningrad och Moskva, skrev Trotskij sarkastiskt till Kamenev: ”Vad är den sociala grunden till att två arbetarorganisationer överöser varandra med smädelser?”

Avhållsamheten i denna hållning var naturligtvis livsfarlig. På sätt och vis kämpade Trotskij aldrig på det politiska planet – till skillnad från t.ex. Zinovjev. Han var inte utrustad att göra så genom hela sin politiska träning. Hans hållning i den inre partistriden pendlade mellan aggressiv fräckhet och passivitet (den enda räddningen för ryska revolutionen låg i chansen till revolutioner i utlandet). Den uppnådde aldrig ett politiskt-taktiskt sammanhang. Resultatet blev att han ständigt spelade Stalin i händerna.

Genom att framföra en hotelse utan solida institutionella eller politiska grunder med ett stort uppådet av offentliga gester tillhandahöll Trotskij precis vad apparaten och Stalin som dess mest framstående representant, behövde för att förvandla partiet till en auktoritär och byråkratisk maskin. Man skulle nästan kunna säga, att om Trotskij inte hade existerat, hade Stalin måst uppfinna honom. Och på sätt och vis var han Stalins uppfinning.

Den ideologiska och strategiska kampen

Så mycket om den politisk-taktiska kampen inom bolsjevikpartiet. Det är nu nödvändigt att ta i betraktande i vilken utsträckning de stora ideologiska dispyterna – om de strategiska alternativen före revolutionen – reflekterade samma teoretiska sammansättning i Trotskijns tänkande. Det kommer att framgå att parallelliteten faktiskt är mycket stor. Detta är tydligt i båda de stora striderna under dessa år.

Socialism i ett land kontra permanent revolution

Tvisten om denna fråga dominerade de ideologiska debatterna på tjugotalet. Lenin hade fastslagit vad som otvivelaktigt var en korrekt position vid tiden för Brest-Litovsk. Han sade att bolsjevikerna alltid skulle tänka på varierande möjligheter, inte på falska vissheter. Det var i allmänhet naivt att spekulera över om revolutioner skulle eller inte skulle uppstå i väst. Bolsjevikisk strategi skulle inte baseras på antagandet om en europeisk revolutions uppträdande, men inte heller skulle möjligheten av en sådan avfärdas. Efter Lenins död upplöstes emellertid denna dialektiska position i polariserade motsatser inom partiet. Stalin avfärdade effektivt möjligheten av internationella revolutioner och gjorde uppbyggandet av socialismen i ett land till den enda uppgiften – både nödvändig och möjlig – för partiet. Trotskij förklarade att oktoberrevolutionen var dömd såvida inte internationella revolutioner kom till dess hjälp, och förutspådde att dessa revolutioner med visshet skulle inträffa. Förfalskningen av Lenins position är tydlig i båda fallen.

Det kan hävdas att Stalin genom att förkasta möjligheten av framgångsrika europeiska revolutioner effektivt bidrog till deras slutliga nederlag. Denna anklagelse har ofta riktats mot hans politik i Tyskland och Spanien. Det fanns förvisso ett element av självuppfyllande förutsägelse i "socialism i ett land". Med reservation för denna kritik, som just är att Stalins politik representerade en förfalskning av Lenins strategi, är emellertid överlägsenheten av Stalins perspektiv över Trotskijs obestriddig. Den formar hela det praktisk-historiska sammanhang, där maktkampen, som diskuterades ovan utvecklades. Hur stark Stalins position i apparaten än var, hade det gagnat honom föga, om hans grundläggande strategiska linje hade blivit ogiltig genom de politiska händelsernas förlopp. Den bekräftades tvärtom av historien. Däri låg Stalins yttersta orubbliga styrka på 20-talet.

Trotskijs uppfattning

Vilken var i kontrast härtill Trotskijs strategiska uppfattning? Vad menade han med "permanent revolution"? I broschyren av 1928 med samma namn inbegrep han tre skilda idéer i samma formel: den omedelbara kontinuiteten mellan demokratiska och socialistiska stadier i revolutionen i efterblivna länder; den permanenta förvandlingen av den socialistiska revolutionen själv när den väl segrat och den oundvikliga sammankopplingen av revolutionens öde i varje enskilt land med världsrevolution överallt. Den första innebar en generalisering av hans syn på oktoberrevolutionen, som ovan diskuterats, och nu utnämns till lag i alla koloniala länder. Den andra var banal och okontroversiell – ingen skulle förneka att sovjetstaten oupphörligt skulle undergå förändring. Den kritiska idén var den tredje: inställningen att sovjetrevolutionens överlevande var beroende av segerrika revolutioner utomlands. Trotskijs argument för denna försäkran, den grundsten på vilken hela hans politiska position vilade, är förvånande svaga. Han tillhandahåller i själva verket bara två skäl till varför socialism i ett land inte var genomförbar. Båda ytterligt vaga.

De tycks vara att Sovjets inträde på världsmarknaden skulle göra det hopplöst sårbart för kapitalistisk ekonomisk blockad och omstörtning. "Världsmarknadens hårda tyglar" åkallas utan någon exakt redogörelse för vilket inflytande de skulle ha på den gryende sovjetstaten. I en anmärkningsvärd passage säger Trotskij faktiskt att om socialismen vore möjlig i Ryssland, skulle världsrevolutionen bli onödig, eftersom Ryssland var så stort, att en framgångsrik uppbyggnad av socialismen i SSSR skulle vara liktydigt med internationell seger för proletariatet överallt. "Exemplet med ett efterblivet land som inom loppet av flera femårsplaner lyckades konstruera ett mäktigt socialistiskt samhälle med egna krafter, skulle betyda dödsstöten för världskapitalismen och reducera kostnaderna för den proletära världsrevolutionen till ett minimum, om inte till noll."

Detta var naturligtvis precis det synsätt, som Chrusjtjov anbefalldes i början av 60-talet. Dess användning här visar hur svag hela Trotskijs argumentation var i *Den permanenta revolutionen*. Trotskijs argument mot socialism i ett land var inte att en autentisk socialism var omöjlig i ett land med så låg nivå för produktivkrafter och ackumulation, utan att sovjetstaten inte kunde överleva yttre anfall, vare sig ekonomiskt eller militärt. Kvaliteten av den sovjetiska socialismen var inte problemet för honom här. Citatet ovan visar, att Trotskij accepterar ett enkelt likhets-tecken mellan socialism och sovjetisk ekonomisk utveckling.

Som andra argument mot socialism i ett land tycks Trotskij hävda, att SSSR var omöjligt att försvara militärt och skulle falla samman vid invasion utifrån om inte europeiska revolutioner kom till dess hjälp. Det är fullkomligt tydligt, att ingetdera av dessa argument var berättigat vid den tiden, och att båda i sanning kullkastades av faktiska händelser. Sovjets utrikeshandel var en drivkraft för ekonomisk utveckling, inget som orsakade återgång och kapitulation. Det var en framstegsfaktor i 20- och 30-talens snabba ackumulation. Inte heller kastade sig världsbourgeoisin över Sovjetunionen i förening och utsände övernationella arméer på marsch mot

Moskva. Tvärtom var motsättningarna mellan de kapitalistiska länderna sådana, att de försenade ett imperialistiskt anfall på Sovjet till tjugo år efter inbördeskriget. När Tyskland slutligen invaderade Sovjet, lyckades sovjetstaten, industrialiserad och beväpnad under Stalin och assisterad av borgerliga bundsförvanter, slå tillbaka angriparna.⁸ Det fanns således ingen substans i Trotskijs tes att socialism i ett land var dömd till förintelse.

Teoretiska misstag

Det som är viktigt att belysa här, är det grundläggande teoretiska misstag som låg under hela föreställningen om permanent revolution. Trotskij gick återigen från ett schema över isolerat betraktade sociala masskrafter – bourgeoisi mot proletariatet i förening med de fattiga bönderna – i ett land till en generalisering av detta genom dess direkta överföring till världsskala, där den ”internationella” bourgeoisin konfronterades med det ”internationella” proletariatet.

Den enkla formeln permanent revolution åstadkom detta enorma språng. Allt den utlämnade var *nationens politiska institution* – det vill säga hela den formella strukturen av internationella relationer och det system de utgör. En ”obetydlig” politisk institution – dessutom borgerlig – försvann inför en monumental klasskonfrontation, som obönhörligen dikterades av samhälleliga lagar. Vägran att acceptera den politiska nivåns autonomi, som tidigare hade producerat en idealism om klassagerande oberoende av varje partiorganisation, frammanade nu en global social struktur, svävande över sina artikuleringar i varje konkret internationellt system. Den mellanliggande nivån – parti eller nation – har i båda fallen helt enkelt utelämnats.

Denna idealism har inget med marxism att göra. Begreppet ”permanent revolution” hade inget autentiskt innehåll. Det var ett ideologiskt begrepp, ägnat att förena skilda problem under en fana på bekostnad av en riktig redovisning av någotdera problemet. Förväntan att framgångsrika revolutioner var omedelbart förestående i Europa var den voluntaristiska konsekvensen av denna monism.

Trotskij förstod inte de fundamentala skillnaderna mellan den ryska och den västeuropeiska sociala strukturen. För honom var kapitalismen en enda och odelbar och programmet för revolutionen var ett enda och odelbart på båda sidor om Visla. Denna formella internationalism (som påminde om Rosa Luxemburg) utplånade faktiskt de konkreta internationella skillnaderna mellan de olika europeiska länderna. Stalins instinktiva misstro inför det europeiska proletariatet och hans tillit till den ryska partikularismen visade ett mer adekvat – om också trångsynt och okritiskt – medvetande om det delade Europa på 20-talet.

Händelserna bekräftade hans tro på nationens bestående vikt, som den enhet som avgränsar en social struktur från en annan. Politiska program var inte utväxlingsbara över gränserna i Europa efter Versailles. Historien hade skilda hastigheter i Paris, London, Rom eller Moskva.

Kollektivering och industrialisering

Den andra och underordnade fråga som dominerade de ideologiska debatterna på 20-talet gällde den ekonomiska politiken i Sovjet självt. Lenin hade dragit upp en allmänt strategisk linje för jordbrukssektorn i Sovjet. Han ansåg kollektiveringen som en i det långa loppet avgörande politik, men som endast kunde vara meningsfull, om den åtföljdes av produktion av avancerade jordbruksmaskiner och en ”kulturrevolution” bland bönderna.

Han trodde att ekonomisk tävlan mellan kollektiva och privata sektorer var nödvändig, inte bara för att undvika att bönderna stöttes bort utan också för att försäkra sig om att kollektivt jordbruk

⁸ Trotskij hävdade alltid, att eftersom motsättningen mellan kapitalism och socialism var mer fundamental än den mellan de borgerliga länderna, måste dessa förena sig i ett anfall på Sovjet. Detta är ett klassiskt exempel på den centrala förväxlingen av den avgörande motsättningen i det långa loppet och den dominanta motsättningen i varje given kris.

blev effektivt. Han rekommenderade experiment med olika former av kollektivt jordbruk. Dessa försöksprojekt var naturligtvis den absoluta antitesen till Stalins kollektivisering, där tidsgränser utfärdades för kollektiviseringen av givna provinser och ”socialistisk tävlan” bröt lös mellan partiorganisationer i skilda områden om att uppnå målet före grannarna. Återigen upplöstes emellertid vid Lenins död hans dialektiska strategi i polariserade motsatser. Bucharin förespråkade en ultrahöger-politik med de privata böndernas berikande på städernas bekostnad: ”Vi ska gå framåt med små, små steg och efter oss dra vår stora bondekärra.” Preobrazjenskij ivrade för exploatering av bönderna (i teknisk ekonomisk bemärkelse) för att samla ett överskott för snabb industrialisering.

Dessa våldsamt motstridiga åsikter dolde ett nödvändigt komplementförhållande, som Lenins politik just hade utformats för att säkra. För ju fattigare bönderna var, desto mindre överskott hade de kvar efter sin egen konsumtion och desto mindre exploaterbara var de för industrialisering. Bucharins samarbetsvilliga inställning till bönderna och Preobrazjenskij's uppställande av dem mot proletariatet var båda förvanskningar av Lenin politik, som innebar att kollektivisera men inte krossa bönderna, inte att föra krig mot dem. Preobrazjenskij insisterade att primitiv, socialistisk ackumulation var en järnhård, oundviklig ”lag” i det socialistiska samhället.

Han anföll Bucharin för lukacsism när denne hävdade att ekonomisk politik i SSSR var underställd politiskt beslutsfattande. Bucharin för sin del skrev i sin *Introduktion till den historiska materialismen* vid den tiden, att marxismen var jämförbar med en naturvetenskap, som potentiellt kunde förutsäga framtida händelser med fysikens precision. Den enorma distansen mellan formuleringar av detta slag och Lenins marxism är uppenbar. (Lenin var ju den enda ledande bolsjevik som hade studerat Hegel, Feuerbach och den unge Marx ur *Kapitalets* synvinkel; i Schweiz under kriget.)

Efter denna redovisning av uppdelningen av leninismen är det emellertid inget tvivel om att, som i konflikten om socialism i ett land, den ena positionen var den andra överlägsen. Här var det naturligtvis Preobrazjenskij och Trotskij som hade rätt i sin betoning av behovet att kontrollera social differentiering i landet och föra det agrara överskottet under sovjetisk kontroll. Det viktiga i den snabba industrialiseringen sågs av Trotskij och Preobrazjenskij mycket klarare och tidigare än av någon annan i partiet. Detta var deras stora historiska förtjänst under dessa år. Trotskij's krav på planerad industrialisering och primitiv ackumulation daterade sig från Tolfte partikongressen 1923. Hans djärva förutseende kontrasterar mot Bucharins anpassning till bakåtsträvande ekonomiska tendenser och Stalins tvekan under dessa år. Sovjetunionens följande historia bekräftade det relativa berättigandet av den politik Trotskij anbefallde då.

Vilket är förhållandet mellan hans meriter i den ekonomiska debatten och hans misstag i debatten om socialism i ett land?! Är det blott tillfälligt? Svaret tycks vara att där debatten om socialism i ett land rörde revolutionens *internationella* politiska artikuleringar, så rörde debatten om ekonomin sovjetstatens *administrativa* alternativ. Här visade Trotskij hela sin talang som administratör, som Lenin hade noterat, och den speciella känsla för staten, som tidigare diskuterats. Hans klarsyn i den ekonomiska debatten var således i överensstämmelse med hela arten av hans marxism.

Han var överlägset medveten om sovjetstatens ekonomiska kallelse, vid en tidpunkt då de andra bolsjevikerna endast sysslade med den Nya ekonomiska politikens problem från dag till dag. Emellertid krävde en ekonomisk strategi för SSSR mer än ett administrativt beslut av sovjetstaten. Dess utförande krävde en korrekt *politisk* politik av partiet mot de olika sociala klasserna – vad Mao senare allusionsvis skulle kalla ”lösningen av motsättningar bland folket”.

Här hade Trotskij inget sammanhängande perspektiv att erbjuda. Hans brist på ett grepp om partiproblem gjorde detta praktiskt taget oundvikligt. Resultatet blev att det faktiska genomförandet av hans politik utfördes – och förvanskades – av Stalin. Efter att ha besegrat Trotskij

och vänstern vände sig Stalin mot högern och iscensatte oppositionens ekonomiska politik. Men han gjorde detta med en grovhet och våldsamhet som framkallade en permanent jordbrukskris trots de enorma vinningarna av femårsplanerna.

Trotskij hade aldrig konkret föreställt sig problemet med det politiska utförandet av sin ekonomiska politik. Stalin löste problemet med ett konkret svar – tvångskollektiviseringens katastrof. Trotskij ryggade naturligtvis med fasa tillbaka inför kollektiviseringskampanjerna. Han fördömde Stalin för att utföra hans politik på ett sätt som totalt stred mot hans uppfattning av den. Ändå var likheten obestridd. Detta förhållande upprepades vid olika tillfällen. Leninuppståndet, som tidigare diskuterats, var ett. Senare tycks Stalin, som Deutscher kommenterar, ha tagit Trotskijs ständiga varningar för en borgerlig restauration grundad på bönderna eller en byråkratisk-militär kupp helt på allvar. Hans metod att bekämpa dessa faror var systematiska förföljelser.

Vid dessa tillfällen tycktes det som om Stalin stod i samma förhållande till Trotskij som Smerdjakov till Ivan Karamasov i Dostojevskijs roman *Bröderna Karamasov*. Inte bara i den meningen att han förvanskade den ursprungliga ingivelsen, när han satte den i verket, utan i den meningen att ingivelsen själv hade ursprungliga brister som gjorde detta möjligt. Vi har sett vilka dessa brister var. Faktum är, att på 20-talet försvann leninismen med Lenin. Därefter drevs bolsjevikpartiet ständigt från den ena ytterligheten till den andra genom en händelsernas logik, som ingen ledare eller grupp hade den teoretiska insikten att bemästra.

I och med upplösningen av Lenins dialektiska strategi utgick höger- resp. vänsterpolitiken i två grenar från denna och återförenades ändå ständigt genom historiens eget nödttvång. Så genomfördes till sist socialism i ett land med vänsteroppositionens ekonomiska program. Men eftersom detta endast var en kombination av höger- och vänsterpolitik, inte en dialektisk strategisk enhet, blev resultatet Stalins grova pragmatism och de oräkneliga, kostsamma svängningarna i hans inrikes- och utrikespolitik.

Kominterns historia är speciellt fylld av dessa våldsamma svängningar, i vilka ofta nya missgrepp gjordes vid försöken att avhjälpa de gamla. Partiet klarade sig igenom dessa år tack vare Stalins elementära politiska pragmatism och hans förmåga att anpassa sig och ändra kurs när omständigheterna förändrades – eller efteråt. Det faktum att hans pragmatism kunde triumfera bara understryker hur djupt bolsjevikisk marxism hade förfallit när Lenin väl var borta.

Tragiken i detta förfall låg i den historiska konsekvensen. Efter ryska revolutionen uppstod en situation, där en liten ledargrups teoretiska insikter skulle kunnat ha en omätlig betydelse för mänsklighetens hela framtid. Nu, fyra årtionden senare, kan vi delvis se resultaten av de händelser som då utspelades, men de slutliga konsekvenserna återstår ännu att se.

1929-40

Trotskij hade startat sin politiska bana som en friskytt utanför den revolutionära rörelsens organiserade avskildhet. Under revolutionen framstod han som den store folktribunen och militäre organisatören. På 20-talet var han utan framgång ledare för oppositionen i Sovjet. Efter nederlag och landsflykt blev han en myt. Den sista perioden av hans liv dominerades av hans symboliska förhållande till det förra decenniets stora drama, som för honom hade blivit ett tragiskt öde. Hans verksamhet blev högst futill.

Han själv var fullkomligt ineffektiv – ledare för en imaginär politisk rörelse, hjälplös när hans anförvanter utrotades av Stalin, och inspärрад vart han än kom. Hans huvudsakliga roll under dessa beklagansvärda år var att tillhandahålla det fiktiva negativa centrum, som Stalin behövde i Sovjet. När ingen opposition längre existerade inom bolsjevikpartiet efter Stalins utrensningar, fortsatte Trotskij att publicera sin oppositionsbulletin. Han var den viktigaste av de anklagade i

Moskva. Stalin installerade sin järndiktatur genom att mobilisera partiapparaten mot det ”trotskistiska hotet”. Myten kring honom var sådan att bourgeoisin i Västeuropa ständigt fruktade hans namn.

Denna fas av Trotskijs liv kan diskuteras på två nivåer. Hans ansträngningar att skapa politiska organisationer, en fjärde international, var dömda att misslyckas. Hans okunnighet om västvärldens socio-politiska strukturer, uppenbar redan i debatten om den permanenta revolutionen, ingav honom den tron att den ryska erfarenheten under 1900-talets första årtionde kunde upprepas under 30-talet i Västeuropa och USA. Detta misstag var naturligtvis sammankopplat med hans oförmåga att förstå strukturen hos ett revolutionärt parti.

Nu, under sin ålderdom, trodde Trotskij, att hans stora misstag hade varit att, i motsats till Lenin, underskatta partiets betydelse. Men han hade inte lärt av Lenin. Liksom i ungdomen blev än en gång hans försök att kopiera Lenins partistruktur en karikatyr av förebilden. Den var en yttre imitation av dess organisationsformer, utan någon förståelse för dess natur i sig. Osäker på karaktären av de nya samhällen, där han befann sig, och omedveten om det nödvändiga förhållandet mellan parti och samhälle enligt Lenins teori, lät Trotskij sina organisatoriska företag utmynna i en futil voluntarism. Genom en oerhörd ironi fann han sig mot slutet av sitt liv ofta just mitt ibland dessa salongsintellektuella – antitesen till den leninistiske revolutionären – som han alltid hade avskytt och föraktat. Många av dem var politiska rekryter till hans sak, speciellt i USA – Burnham, Schachtman och andra. Det var naturligtvis patetiskt att Trotskij skulle ge sig in på seriösa gräl med en sådan som Burnham. Hans blotta association med dem var ett åskådligt bevis på hur förlorad och desorienterad han var i den främmande situationen i väst.

Trotskijs skrifter i landsflykten är naturligtvis av mycket större vikt än dessa olyckliga företag. De lägger inget substantiellt till den teoretiska gruppering, som redan beskrivits. Men de bekräftar Trotskijs ställning som en klassisk revolutionär tänkare, fångad i en omöjlig historisk återvändsgränd. Hans karakteristiska om än vilsegångna intuition för sociala masskrafter, är det som skänker hans senare skriftställning dess värde.

Hans *Ryska revolutionens historia* är, som ofta påpekats, framför allt en lysande studie i masspsykologi och dess kompletterande motsats personporträttering. Det är inte så mycket en redogörelse för bolsjevikpartiets roll i oktoberrevolutionen som en bred skildring av de massor som ledde den till seger. Trotskijs sociologism får här sitt mest autentiska och kraftfulla uttryck. Den idealism som den med nödvändighet innebär, föder en syn på revolutionen som uttalat förkastar politiska och ekonomiska variabler som permanent betydelsefulla. *Klassens psykologi*, en perfekt kombination av det konstanta paret sociala krafter och idéer, blir det avgörande exemplet på revolution

”I ett samhälle som har gripits av revolution är klasser i konflikt. Det är emellertid fullkomligt klart att de förändringar, som introduceras mellan början och slutet av en revolution i samhällets ekonomiska bas och dess sociala klassindelning inte räcker för att förklara förloppet av revolutionen själv, som under en kort övergångsperiod kan störta urgamla institutioner, skapa nya och störta dessa igen. Dynamiken i revolutionära händelser är direkt determinerad av snabba, intensiva och passionerade växlingar i psykologin hos de klasser, som redan har utformats före revolutionen.”

Trotskijs essäer om den tyska fascismen är en sjukdomsbeskrivning av klassnaturen hos de egendomslösa småborgarna. Dessa essäer framstår med sitt enorma förutseende som de enda marxistiska skrifter under dessa år som förutsäger de katastrofala konsekvenserna av nazismen och vanvettet i den politiska taktiken gentemot densamma under Kominterns tredje period. Trotskijs följande verk om Sovjetunionen självt var seriösare än dess demagogiska titel *Den förrådade revolutionen*, under vilken den publicerades. Här var hans livslånga sociologism en tillgång.

Men när han till sist försökte behandla sovjetsamhällets natur under Stalin, räddade den honom från att bedöma Sovjet med den måttstock som senare kom att gå under namnet kremlologi. Medan många av hans anhängare fabricerade ”nya härskande klasser” och ”kapitalistiska renässanser” efter eget gottfinnande, underströk Trotskij i sina analyser av sovjetstaten och partiapparaten, att den inte utgjorde en samhällsklass.

Sådan var Trotskij's marxism. Den bildar en sammanhängande karakteristisk enhet, alltifrån hans tidiga ungdom till ålderdomen. Trotskij bör studeras idag, tillsammans med Kautsky, Luxemburg, Plechanov, Bucharin och Stalin, emedan marxismens historia aldrig uppbyggts på nytt i väst. Endast när så har skett kommer Lenin, epokens ende store marxist, att vara åtkomlig.

Ernest Mandel: Trotskijs marxism – en antikritik

Nicolas Krassós kritik av Trotskijs politiska teori och praktik ger ett välkommet tillfälle att göra upp med en del av de missförstånd och fördomar som rått om grundarens av Röda Armén historiska roll, och som fortfarande vidlåder en stor del av den ”obundna vänsterintelligensian”. Rötterna till dessa missförstånd är lätta att finna. Avslöjandet och fördömandet av en del av Stalins grövsta brott av de nuvarande ledarna i Sovjetunionen har inte på något sätt följts av ett accepterande av den linje för vilken Trotskij kämpade under de sista 15 åren av sitt liv. Varken i de ”socialistiska” ländernas interna uppbyggnad eller i dessas internationella politik (Kuba utgör härvidlag det enda undantaget) har man gått tillbaka till principerna om sovjetdemokrati och revolutionär internationalism som Trotskij försvarade. Men historiskt utgör det blotta faktum att Stalin störtats från sin piedestal och att många av de anklagelser som Trotskij riktade mot honom numera accepteras som riktiga, ett kraftigt historiskt rättfärdigande av den man som Stalins agent mördade den 20:e augusti 1940.

Var och en som förblir oengagerad i kampen för en slutgiltig seger för Trotskijs program – hans fullständiga politiska rehabilitering – blir därför benägen att rationalisera sin avsaknad av engagemang genom att leta efter fel eller svaga punkter i detta program. Man kan emellertid då inte upprepa de grova förvrängningar och förfalskningar som stalinistiska apologeter gjorde under 30-, 40- och 50-talen: att Trotskij var en ”kontrarevolutionär” och ”imperialistagent”; att han önskade, eller objektivt tenderade att återinföra kapitalismen i Sovjetunionen. Man måste därför falla tillbaka på de argument, Trotskijs intelligentare och mera sofistikerade opponenter riktade mot honom på 20-talet: att han i grunden var ”ickebolsjevik”, en vänstersocialdemokrat”, som inte förstått Rysslands egenart, finessen med Lenins organisationsteori, eller den framgångsrika proletära klasskampens komplexa dialektik i öst och väst. Detta är exakt vad Krassó gör idag.

1. Klasser, partier och de politiska institutionernas autonomi

Krassós centrala tes är mycket enkel: Trotskijs grundläggande försyndelse består i en brist på förståelse av det revolutionära partiets roll, hans tro att sociala krafter direkt och omedelbart kan förändra historien, att de är liksom ”överförbara” till politiska organisationer. Detta hindrade honom från att någonsin förstå Lenins organisationsteori och ledde till krass ”sociologism och voluntarism. Från hans avståndstagande från bolsjevismen 1904 till hans roll i oktoberrevolutionen och i uppbyggandet av Röda armén, hans nederlag i de inre partistriderna 1923-27, hans arbetssätt som historiker och hans ”futila försök” att skapa en fjärde international går sociologismen och voluntarismen som en röd tråd. Således bildar Trotskijs marxism en sammanhängande och karaktäristisk enhet, från hans tidiga ungdom till mogen ålder”, påpekar Krassó.

Ingen ifrågasätter att Trotskij tog avstånd från huvudinnehållet i Lenins organisationsteori före år 1917.¹ Vi skall inte heller ifrågasätta vare sig att partiet, ideologin eller de sociala klassernas psykologi kan erhålla en viss grad av autonomi i den historiska processen, eller, för att citera Krassó, att marxismen (inte bara Lenins marxism utan varje adekvat tolkning av Marx” doktrin) ”definieras som en komplex totalitet, i vilken alla nivåerna – de ekonomiska, sociala, politiska och ideologiska – alltid opererar, och där en förskjutning sker av de huvudsakliga motsättningarna mellan dem”. Men detta är en mycket torftig grund för ett bekräftande av Krassós tes. Då vi försöker analysera Trotskijs verkliga tänkande och dettas utveckling under nästan 40 år stöter vi ständigt på bevis på ofullständigheten och felaktigheten hos Krassós bild.

¹ För att göra Trotskij rättvisa måste det emellertid påpekas att före 1917 avvisade också Lenin nödvändigheten av att anta upprättandet av proletariats diktatur som strategiskt mål för den kommande ryska revolutionen. Oktoberrevolutionens seger var ett resultat av en historisk förening av det leninistiska revolutionära avantgardepartiets teori och praktik och Trotskijs teori och praktik om den permanenta revolutionen.

För det första är det fel att påstå att Trotskij lånade sin modell för ett socialdemokratiskt parti från det tyska SPD, som ett ”parti omfattande arbetarklassen”. Historiskt vore det betydligt riktigare att argumentera utifrån motsatta utgångspunkter, d.v.s. att visa att Lenins organisations-teori i stor utsträckning hade lånats från den tyska och österrikiska socialdemokratins teoretiker, Kautsky och Adler.² Trotskijs missriktade opposition mot Lenins teori grundade sig, åtminstone i sin rationella kärna, på hans misstro mot den västerländska socialdemokratiska *apparaten* såsom varande väsentligen reaktionär. Krassó själv medger ett par sidor längre fram att Trotskij redan 1905 var mera kritisk mot den västeuropeiska socialdemokratin än Lenin. Hur kunde han då forma sin partimodell efter denna socialdemokrati?³

För det andra är det helt felaktigt att insinuera att Trotskij fortsatte att missförstå eller att förkasta Lenins organisationsteori efter det att han hade erkänt att Lenin hade haft rätt i detta avseende 1917. Det finns inget bevis för ett sådant antagande. Lenin själv deklarerar med eftertryck att efter det att Trotskij hade insett att förening med mensjevikerna var omöjlig,⁴ ”fanns det ingen bättre bolsjevik än Trotskij”.⁵ Alla Trotskijs skrifter efter 1917 framhåller det revolutionära partiets centrala roll i vår tid. Vid varje vändpunkt i sin utveckling, 1923 i *Vänsteroppositionens plattform*, i sin kritik av Kominterns ödesdigra politik i Kina, Tyskland, Spanien och Frankrike, under 30-talet i sin *Den ryska revolutionens historia* och i sina politiska testamenten, *Övergångsprogrammet* och det s.k. *Emergency Conference Manifesto*, betonar han oupphörligen att uppbyggnaden av det revolutionära partiet är det centrala problemet i vår epok: ”Mänsklighetens historiska kris har reducerats till det revolutionära ledarskapets kris.”⁶ Verkligen ett underligt sätt att ”glömma” avantgardets roll och att tro att de sociala krafterna direkt och oförmedlat kan förändra historien ...

Det är sant att en revolutionär förtrupp för Trotskij inte bara var ett förnuftigt konstruerat och väloljat maskineri. En sådan idé, sprungen ur amerikansk borgerlig politik, vilken som bekant inte kan skiljas från gangsterism, var fullkomligt främmande för Lenin, bolsjevismen eller, för den delen, hela den internationella arbetarrörelsen, tills Stalin introducerade den i Kominterns praktik. För Trotskij som för Lenin och varje annan marxistisk riktning skall en revolutionär förtrupp i första hand objektivt bedömas i ljuset av sin *programförklaring och sin aktuella praktik*. Om och när det bäst fungerande och starkaste partiet börjar handla mot revolutionens och arbetarklassens intressen måste en kamp föras för att leda det rätt. Om och när dess handlande

² Den österrikiska socialdemokratins Hainfelderprogram säger 1889 otvetydigt: ”Det socialistiska medvetandet är därför något som måste införas utifrån i den proletära klasskampen.” I *Die Neue Zeit* av den 17 april 1901 ägnade Kautsky en artikel (”Akademiker und Proletariat”) åt problemet med förhållandet mellan de revolutionära intellektuella och arbetarna, i vilken han formulerade de flesta av Lenins organisationsbegrepp. Utifrån publikationens datering kan det inte råda några tvivel om att denna artikel (som var en i en serie av två) direkt inspirerade Lenins *Vad bör göras?*

³ Man borde tillägga att Trotskijs instinktiva misstroende mot att dilettanta intellektuella skulle genomtränga ett arbetarparti härstammade från Marx och den delades helt och fullt av Lenin, något som Krassó på ett skickligt sätt glömmet bort. Jfr Marx-Engels, Cirkulärbrev till Bebel, Liebknecht, Bracke m fl av den 17-18 september 1897 (s. 456 i Marx-Engels: *Ausgewählte Schriften*, Band II, Verlag für fremdsprachige Literatur, Moskva 1950) och Lenin, ”Ett steg framåt, två steg tillbaka”, i *Valda verk i 10 band*, bd 2, s. 372, där Lenin hånar de ”borgerligt intellektuella, som ryggar tillbaka för den proletära disciplinen och organisationen”. Vad beträffar den ”oerhörda ironi” som Krassó upptäcker i det faktum att Trotskij i slutet av sitt liv måste diskutera med ”salongsintellektuella” som Burnham-Schachtman (s. 45) vilka han alltid hade avskytt och föraktat, så glömmet han att Engels blev tvungen att diskutera med Dühring och Lenin med Bulgakov, vilka säkerligen inte var överlägsna Burnham eller Schachtman. Det är Krassó som inte förstår den *partibyggnads funktionen* av sådan utbildande polemik – och som förstås av alla dem som behärskar marxismen.

⁴ Som den text som Krassó citerar klart visar, så insåg Trotskij att ”förening med mensjevikerna var omöjlig” från det ögonblick som deras försoningspolitik 1917 blev klar för honom.

⁵ Isaac Deutscher, *Den väpnade profeten*, s. 198. [marxistarkiv.se: [Den väpnade profeten](#)]

⁶ *The Founding Conference of the Fourth International*, publicerad av Socialist Workers Party, New York, 1939, s. 16.

konsekvent och för en längre tid går stick i stäv med proletariats intressen kan det inte längre anses vara en revolutionär förtrupp – och då ställs man omedelbart inför problemet att bygga upp ett nytt parti.⁷

Naturligtvis gjorde varken Lenin eller Trotskij ett revolutionärt parti *liktydigt* med ett korrekt program. Lenin framhöll uttryckligen att i det långa loppet kunde en linje visas vara korrekt endast genom sin förmåga att vinna en avsevärd del av proletariatet – i praktiken majoriteten.⁸ Men båda elementen är de oundgängliga komplement på vilka ett revolutionärt avantgardeparti bygges. Utan ett korrekt program och en riktig praktik kan ett parti objektivt bli kontra-revolutionärt vilket inflytande det än må ha i arbetarklassen. Utan att på sikt vinna ett stort inflytande över arbetarklassen, kommer revolutionärer beväpnade med det bästa program att degenerera till en steril sekt.

Vi kan för det tredje konstatera, att genom att förklara ”de politiska institutionernas autonomi” vilket Trotskij påstås ha missförstått, har Krassó långt ifrån löst problemet, endast ställt en fråga utan att åstadkomma ett svar. För problemet består just i att på samma gång förstå de politiska institutionernas autonomi, och denna autonomis *relativa karaktär*. Trots allt var det inte Trotskij utan Marx och Engels, som hävdade att all historia när allt kommer omkring är klasskampernas historia!⁹ Politiska institutioner är funktionella bildningar. När de skiljes från de sociala krafter som de avser att tjäna förlorar de mycket snabbt all effektivitet och makt – utom när de användes av andra sociala krafter. Detta är exakt vad som hände med Stalin och hans fraktion inom bolsjevikpartiet.

Krassó påstår att Trotskij ”ständiga underskattning av de politiska institutionernas självständiga kraft blev hans olycka”. I själva verket blev Stalins tro på ”maktpolitikens” egna möjligheter hans ”olycka”, då den förvandlade honom till ett omedvetet verktyg för sociala krafter vars blotta existens han inte förefaller ha lagt märke till förrän i slutet av sitt liv. Hade Stalin i början av 20-talet övertygats om att genom att följa den kurs han anträtt skulle han bli tvungen att likvidera en tredjedel av de gamla bolsjevikernas ledande kadrer, att likvidera Komintern,¹⁰ att införa tvångsarbete i fabriker och att skapa en av de hårdaste arbetslagarna i modern tid, skulle han förmodligen rygga tillbaka i fasa: han var trots allt på den tiden bolsjevik på sitt sätt.

”Ren” maktpolitik, som Krassó förefaller att beundra så mycket, degraderar sina utövare så till den grad att de förlorar all kontroll över sina egna handlingar. Banden mellan medveten strävan och objektiva konsekvenser av dessa handlingar förtvinar. I motsats till detta framhåller

⁷ Redan den 1 november 1914 skrev Lenin: ”Andra internationalen är död, besegrad av opportunism ... Tredje internationalen har som uppgift att organisera proletariatets krafter för en revolutionär anstormning mot de kapitalistiska regeringarna.” (Lenin–Zinovjev, *Gegen den Strom*, s. 6, Verlag der Kommunistischen Internationale, 1921).

⁸ Redan 1908 skriver Lenin: ”I grunden berodde naturligtvis deras framgång på det faktum att arbetarklassen, *vars bästa representanter byggde det socialdemokratiska partiet*, p.g.a. objektiva ekonomiska skäl, äger en större kapacitet att organisera än någon annan klass i det kapitalistiska samhället. Utan detta förhållande skulle en organisation av professionella revolutionärer inte vara någonting annat än en leksak, ett äventyr ... Vad bör göras? betonar detta upprepade gånger och påpekar att den organisation det förordar är meningslös skild från dess förbindelse med den ”genuina revolutionära klass som spontant reser sig till kamp”. Lenin, förord till samlingsverket *Tolv år i Lenins kamp mot ”ekonomisterna”*, s. 146-147, Köthen, 1970, Cavefors förlag.

⁹ ”Det var just Marx, som först hade upptäckt historiens stora rörelselag, den lag, enligt vilken alla historiska strider – vare sig de försiggår på det politiska, religiösa, filosofiska eller något ideologiskt område – faktiskt blott är det mer eller mindre tydliga uttrycket för strider mellan samhällsklasser, och att existensen av och därmed också sammanstötningarna mellan dessa klasser återigen är beroende av hur pass utvecklat deras ekonomiska läge är, hur deras produktionssätt och därav betingade varuutbyte ser ut ...” Engels förord till tredje upplagan av Marx, *Louis Bonapartes adertonde Brumaire*, s. 9, Stockholm, 1939, Arbetarkultur.

¹⁰ Ett av 20-talets mest patetiska dokument är just Stalins pamflett *Frågor och svar*, som skrevs 1925, och i vilken han säger att ett förfall av partiet och staten är möjligt ”förutsatt” att sovjetregeringen överger sin proletära internationalism, uppdelar i samförstånd med imperialismen världen i intressesfärer eller upplöser Komintern – möjligheter som naturligtvis helt och hållet utesluter, men som han själv skulle förverkliga 18 år senare.

marxister *medveten* handling; och medvetenhet implicerar medvetenhet om de sociala krafternas avgörande roll, och de begränsningar som denna roll oundvikligen skapar för varje individs handlande. Krassós bristande förståelse av detta dialektiska förhållande mellan parti och klass, hans omedvetenhet om problemet, är den grundläggande svagheten med hans uppsats.

Klassen kan inte segra utan ett avantgardeparti. Men det avantgardistiska partiet är i sin tur en produkt av klassen, dock icke endast av klassen. Det kan bara fullgöra sin uppgift om det har den mest aktiva delens av denna klass stöd.¹¹ Vidare kan klassen, utan fördelaktiga objektiva förhållanden, inte skapa ett sådant avantgardistiskt parti, inte heller kan avantgardepartiet leda klassen till seger. Slutligen kommer aldrig ett avantgardistiskt parti att uppstå utan en medveten förståelse av dessa problem, inte under de mest gynnsamma omständigheter, och möjligheterna för revolutionens seger kommer att vara oåterkalleligen förlorade för en lång tid framöver.

Trotskij förstod fullständigt detta dialektiska samband efter 1916, och applicerade det på en rad konkreta förhållanden på ett så mäterligt sätt att det verkligen är befängt att, som Krassó påstå, att han ”inte lyckades inse de politiska institutionernas autonoma kraft”. Krassó själv beskriver Trotskij's skrifter om den tyska fascismen som ”de enda marxistiska arbetena under dessa år som förutsåg nazismens katastrofala konsekvenser och dårskapen i Kominterns politik gentemot den under den tredje perioden”. Men hur kunde Trotskij lyckas åstadkomma en så korrekt analys av det tyska samhällets utveckling mellan 1929 och 1933 utan en noggrann granskning och förståelse av inte bara sociala klasser och grupperingar, utan också av dessas partier? Är inte dessa briljanta skrifter ett belägg för hans förmåga att korrekt värdera partiernas vikt, framförallt de med förankring i arbetarklassen? Sammanfattades inte hela hans varning i Cassandrauppropet: ”Antingen kämpar de kommunistiska och socialdemokratiska partierna tillsammans mot Hitler, eller så kommer Hitler att krossa den tyska arbetarklassen för en lång tid framöver”? Grundades inte denna uppfordran på Trotskij's förståelse av arbetarklassens oförmåga att bekämpa det fascistiska hotet utan en allians mellan dessa partier? Var inte hela denna analys kopplad med en lika noggrann studie och värdering av borgerliga politiska institutioner, som tillät honom att upptäcka det universella värdet av Marx” kategori, ”bonapartism” i vår tid? Vad återstår i ljuset av dessa fakta av Krassós påstående att Trotskij ”underskattade politiska institutioners autonoma kraft” ända till slutet av sitt liv?

2. ”Maktkamp och sociala konflikter i Sovjetunionen 1923-27”

Då Krassó studerar ”maktkampen” inom det ryska kommunistpartiet mellan 1923 och 1927 slits han mellan två mot varandra stridande sätt att tänka. Å ena sidan hävdar han att Trotskij begick misstag efter misstag, p.g.a. sin undervärdering av de politiska institutionernas autonomi. Han vägrade att förena sig med högern mot Stalin och säkerställde därmed dennes seger; ty det enda sättet att förhindra denna seger, var att förena alla de gamla bolsjevikerna mot Stalin. Å andra sidan hävdar han att Trotskij inte hade någon chans att vinna i vilket fall som helst eftersom ”praktiskt taget hela det gamla gardet inom bolsjevikpartiet” förenade sig mot Trotskij 1923; ”i själva verket var Stalin redan organisatorisk herre över partiet 1923”. Helt visst är dessa två sätt att tänka varandra ömsesidigt uteslutande. I det första fallet var Stalins seger ett resultat av hans politiska motståndares misstag. I det andra var den oundviklig.

Svagheten i Krassós analys framgår klart av det faktum att ingen av versionerna ger någon *förklaring*; fakta – eller snarare Krassós partiska vantolkning av dem – tages bara för givna. Vi får inte reda på *varför*, enligt den första versionen, inte bara Trotskij utan alla de gamla bolsjevikerna feltolkade Lenins varningar för Stalins betydelse och slog sig ihop med denne mot

¹¹ I ”Radikalismen” – *kommunismens barnsjukdom* betonar Lenin nödvändigheten av att den kommunistiska förtruppen vinner stöd från ”hela arbetarklassen” och från ”de bredaste massorna” innan det framgångsrikt kan erövra makten (*Valda Verk*, II band 2, s. 357, Moskva, 1956, Förlaget för litteratur på främmande språk).

Trotskyistället för att förena sig med Trotsky i dennes kamp mot Stalin. Vi får inte veta *varför* Stalin, enligt den andra versionen, plötsligt hade blivit herre över partiet så tidigt som 1923 medan Lenin ännu levde. Berodde allt detta bara på hans listiga manövrer inom partiet, på hans ”förmåga att övertala personer eller grupper att godta den politik han förespråkade” eller t.o.m. på hans ”stora tålmod”? Men om det verkligen är så framstår Stalin som en jätte bland dvärgar, och t.o.m. Lenin utmanövreras av den förslagne generalsekreteraren.

Historien blir då fullständigt ogripbar för samhällsvetenskapen; den blir bara en arena för ”makt-politik” i ett socialt vakuum. De miljontals offren för tvångskollektiviseringen och för Jezjovs välde; Hitlers maktövertagande; nederlaget i det spanska inbördeskriget och de 50 miljonerna offer under andra världskriget beror då väsentligen på en genetisk olycka då Josef Djugasjvili avlades. Detta är den yttersta konsekvensen av vidhållandet av de politiska institutionernas absoluta autonomi, skilda från sociala krafter och av en vägran att inse att politiska strider ytterst återspeglar sociala krafter motstridiga intressen. Marx noterade i det förord han skrev till andra upplagan av *Louis Bonapartes 18 Brumaire* att Victor Hugo då han betraktade Louis Bonapartes gripande av makten som en våldshandling av en enskild individ, ”gör honom stor istället för liten genom att tillskriva honom en personlig initiativkraft, som skulle vara utan like i världshistorien”.¹²

Hur små förefaller inte konsekvenserna av Louis Bonapartes maktövertagande med dem som följde av Stalins?

Den rätta metoden för att *förstå och förklara* vad som hände i Ryssland mellan 1923 och 1927, eller rättare sagt mellan 1920 och 1936, består i att, som Marx påpekar i det ovan nämnda förordet, visa, ”hur klasskampen i Frankrike skapade omständigheter och förhållanden, som gav en medelmåttig och grotesk personage möjlighet att spela hjälterollen”.

Vad som är anmärkningsvärt med Krassós icke marxistiska metod i detta sammanhang är inte enbart det faktum att han ser den inre partistriden som ”koncentrerad på maktutövningen som sådan”, d.v.s. i viss mån skild t.o.m. från de berörda politiska frågorna. Det är framför allt att han fullständigt vägrar att förknippa den politiska kampen, och dess uttryck i en strid om vissa divergerande idéer och plattformar, direkt eller indirekt med sociala konflikter. Här har idén om de politiska institutionernas autonomi drivits till en punkt där den blir oförenlig med den historiska materialismen som sådan. När Krassó förebrår Trotsky för att ha skrivit att ”t.o.m. tillfälliga åsikts- och nyansskillnader kan uttrycka det avlägsna trycket från skilda sociala intressen”, så förebrår han faktiskt honom för att var marxist! För vad denna mening uttrycker är inte, som Krassó tycks föreställa sig, en möjlig ”identitet” mellan partier och klasser, utan helt enkelt det faktum att partier ytterst representerar sociala intressen, och att de historiskt inte kan förstås på annat sätt än som talesmän för skilda sociala intressen. Detta är trots allt vad Marx utförligt visade i *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850* och i *Louis Bonapartes 18 Brumaire*, för att inte tala om hans mindre arbeten.

Det är ett smärre under att Krassó under dessa villkor inte en enda gång nämner den sociala grupp som gör hela den ryska 20-talshistorien begriplig i socio-historiska termer: byråkratin. Man skall inte betrakta det som Trotskijs personliga överkänslighet att ständigt betona och understryka byråkratins roll som en social kraft vars intressen skiljer sig från proletariatets.¹³ Marx och Engels uppmärksammade faran med att en byråkrati kunde dominera en proletär stat så tidigt som 1871 i deras skrifter om Pariskommunen, och de räknade upp en rad enkla regler

¹² Marx, a.a., s. 6.

¹³ De avskiljer sig emellertid inte *fullständigt* – på samma sätt som den fascistiska byråkratin aldrig fullständigt kan skilja sig från monopolkapitalet. Men i båda dessa fall förenas försvaret av klassens gemensamma historiska intressen (kollektivt ägande i det första, privat ägande i det andra) med en genomgripande politisk expropriation av denna klass, och till och med stora individuella umbäranden för många av dess medlemmar.

för att hindra denna fara.¹⁴ Den mogna Kautsky, under sin bästa period, då Lenin betraktade sig själv som dennes lärjunge, påpekade denna fara på ett kusligt profetiskt sätt 1898.¹⁵ I *Staten och revolutionen* och i det första bolsjevikprogrammet efter oktoberrevolutionen understryker Lenin problemets allvar.¹⁶

Man kunde ha förväntat sig att en författare som Krassó, som anser sig själv vara en stor beundrare av Lenin, åtminstone kunde ha ägnat en smula uppmärksamhet åt vad som kom att bli Lenins sista strid, ett engagemang som faktiskt blev till en fix idé under sista delen av hans liv: kampen mot byråkratin. Redan 1921 förkastade han en definition av Sovjetunionen som en arbetarstat och framhöll istället att Ryssland var en ”arbetarstat med byråkratiska deformationer”. Hans oro ökade från månad till månad och vi kan följa detta grafiskt från artikel till artikel, i alla hans sista arbeten, till de dystra varningarna i hans sista artikel och i hans testamente.¹⁷

Helt visst såg Lenin det påtagliga samspelet mellan den sociala processen – ökande politisk passivitet bland arbetarklassen och byråkratins ökade styrka i samhället och statsapparaten – och kampen inom partiet. Trotskij förstod – något senare – säkert detta samspel, då han använde sig av samma metod, och grundade sitt handlande på detta.¹⁸ Tragedin bestod i att de andra ledarna i bolsjevikpartiet inte i tid lyckades inse faran med byråkratin och Stalins uppstigande till makten såsom representativ för sovjetbyråkratin. Samtliga insåg förr eller senare slutligen faran, men inte samtidigt och inte i tid. Det är den grundläggande förklaringen till varför Stalin med så uppenbar lätthet erövrade makten.

Det råder ingen tvekan om att Trotskij begick taktiska misstag under kampen – vilket framstår speciellt klart idag för författare som Krassó som är begåvade med den unika källa till politisk intelligens som kallas efterklokhet.¹⁹ Men det gjorde Lenin också. Det var trots allt Lenin som

¹⁴ Karl Marx, *Pariskommunen* – Fr. Engels, ”Förord till Pariskommunen”, s. 67-70 och 12-13, Arbetarkultur, Göteborg, 1969.

¹⁵ Kautsky, *Der Ursprung des Christentums*, 13:e upplagan, Dietz, Stuttgart, 1923, s. 499.

¹⁶ I sitt tal om partiprogrammet inför SUKP:s 8:e kongress (19 mars 1919) återvände Lenin ett flertal gånger till frågan om byråkratin: ”Rysslands bristande kulturella utveckling ... nedsätter sovjetmakten och återupplivar byråkratin ... Byråkraterna började färga om sig till kommunister ... Byråkratismen kan endast bekämpas till det sista, till full seger, först då hela befolkningen deltar i styrelsen.” (Lenin, *Valda Verk*, II band 2, s. 162-163, 167, 168).

¹⁷ Exempel: ”Vi ser detta onda (byråkratismen) stiga framför oss på ett klarare, mera precist och mera hotande sätt” (21 april 1921); ”tillgripandet av strejker i en stat där den politiska makten ligger hos proletariatet kan endast förklaras och berättigas av den proletära statens byråkratiska deformationer...” (17 januari 1922); ”Om vi tar Moskva med dess 4 700 kommunister i ansvarig ställning, och om vi tar det väldiga byråkratiska maskineriet, denna massa, så måste vi fråga oss: vem leder vem? Jag betvivlar i hög grad, att man kan säga att kommunisterna leder denna massa. Sanningen att säga leder de inte, utan blir ledda.” (27 mars 1922); ”Byråkratin finns i vårt land inte bara i sovjetorganen utan också i partiets organ.” (2 mars 1923). I det tredje tillägget till sitt testamente, som skrevs ner den 26 december 1922, föreslår Lenin att åtskilliga tiotal arbetare borde träda in i centralkommittén, men de bör inte väljas bland dem som arbetar i sovjetapparaten, eftersom de redan är smittade av det byråkratiska viruset.

¹⁸ Det är falskt att som Krassó säga att Lenin i sitt testamente ”inte visade något speciellt förtroende för honom (Trotskij)”. Testamentet för fram Trotskij som centralkommitténs dugligaste medlem. Det betonar utan tvivel det som Lenin anser vara hans svagheter, men det förutspår också att en djup konflikt kommer att bryta ut mellan Trotskij och Stalin och föreslår att Stalin borde avsättas från sin centrala organisatoriska ställning. Undermeningen är uppenbar.

¹⁹ Krassós lista över dessa misstag är felaktig i ett flertal frågor. Han tillskriver felaktigt Trotskij idén om ”arbetets militarisering”, medan det i verkligheten var ett kollektivt partibeslut antaget av SUKP:s nionde kongress. Han påstår att Trotskij inte kämpade för ett publicerande av Lenins testamente; i verkligheten blev Trotskij i denna fråga besegrad av partiledningen, och av orsaker som vi ska gå in på senare ville han inte bryta mot disciplinen. Trotskij ”var fullkomligt oförmögen att se, att Stalin var besluten att utesluta honom ur partiet”, säger Krassó. Detta kan ha varit sant 1923 – men vid denna tidpunkt var det ingen som såg detta, och Stalin hade själv sannolikt inte för avsikt att gå till denna ytterlighet. Men Trotskij insåg tidigare än någon annan bolsjevikledare hur allvarligt läget var i partiet och i staten, vilket i förening med Stalins speciella karaktär inte endast skulle leda till uteslutningar utan också till blodig repression. Krassó skriver att Trotskij inte ägnade någon uppmärksamhet åt att trojkan Stalin-Zinoviev-

hade byggt upp den partiapparaten som nu plötsligt började degenerera. Det var Lenin som hade underlåtit att motsätta sig valet av Stalin som generalsekreterare. Det var Lenin som hade lagt hela sin personliga auktoritet bakom en rad organisatoriska åtgärder som i stor utsträckning underlättade byråkratins seger, och som vi idag – återigen med efterklokhet! – kunde ha undvikits utan att revolutionen hade tillintetgjorts: fabriksledarens på personlig makt grundade styre; övertron på materiella incitament; den överdrivna kopplingen mellan parti och stat; avskaffandet av resterna av andra sovjetpartier än det bolsjevikiska, vid en tidpunkt då inbördeskriget var över (och då samma grupper hade tolererats under inbördeskriget under förutsättning att de inte spelade under täcket med kontrarevolutionen); undertryckandet av bolsjevikpartiets medlemmars traditionella rättigheter att bilda fraktioner.²⁰

Man kan helt allmänt säga att efter inbördeskrigets slut och vid NEP:s början överdrog Lenin den omedelbara fara som skulle uppstå om man släppte lite på disciplinen inom partiet, och han underskattade risken med att undertryckandet av de medborgerliga rättigheterna för icke-bolsjevistiska tendenser, och en minskad inre demokrati i bolsjevikpartiet, skulle kunna påskynda den byråkratiseringsprocess, som han med rätta fruktade. Rötterna till detta misstag låg just i en i viss mån överdriven identifikation mellan proletariatet och partiet, i en tro att partiet självständigt skulle kunna försvara proletariatets erövringar. Lenin insåg själv några år senare vilket misstag denna hans tro hade varit – men det var redan för sent att kväva byråkratiseringen av partiapparaten i sin linda.

Krassó misstar sig fullständigt då han tror att Trotskij underskattade de politiska institutionernas autonoma makt under sin svåra kamp inom partiet mellan 1923 och 1927. Tvärtom. Hela hans politiska strategi under denna period kan bara förstås i ljuset av hans förståelse av det speciella dialektiska förhållandet mellan de objektiva villkoren för det sovjetiska samhället i en fientlig kapitalistisk omgivning, styrkeförhållandena mellan sociala grupper i detta samhälle, och bolsjevikpartiets autonoma roll *under denna speciella epok och under dessa konkreta villkor*.

Eftersom Krassó inte förstår denna strategi och nödvändigtvis vill förklara Trotskijns inställning i ljuset av hans påstådda arvsynd, så måste han vrida sina händer i förtvivlan och påstå att vänsteroppositionens grundare lider av en fullständig brist på konsekvens: ”Trotskij har aldrig velat klart inse problemen med uppfyllandet av hans ekonomiska politik” under 20-talet. Dessa ekonomiska åtgärder var enligt Krassó bara ett resultat av ”hans förmåga att administrera staten”, och inte väl utarbetade och korrekta politiska åtgärder mot olika sociala krafter i Sovjetunionen. Dessutom stod de inte i samklang med hans teori om den permanenta revolutionen som implicerade att ”socialism i ett land inte var praktiskt genomförbar”, därför att den skulle duka under för subversion genom världsmarknaden och ett militärt sammanbrott inför imperialistisk aggression ... Ställd inför så många historiska förvrängningar undrar man om inte den brist på konsekvens som Krassó tillviter Trotskij inte existerar i hans egen föreställningsvärld.

Kamenev bröts upp. Han glömmer att tillägga att det var ur detta uppbrott som den förenade vänsteroppositionen mellan Trotskij och Zinovjev-Kamenev slutligen bildades, och att denna enhetsfront splittrades 1927-28, inte av Trotskij och hans vänner, utan av Zinovjev och dennes anhängare.

²⁰ För att göra Lenin rättvisa måste man tillägga att medan han gjorde dessa misstag försökte han också införa ett antal skyddsåtgärder som var avsedda att bromsa byråkratiseringsprocessen av stat och parti. ”Trojkasystemet” på fabrikena utgjorde en effektiv begränsning av fabriksledarens auktoritet. Fackföreningarnas rättigheter utvidgades (i denna fråga förde Lenin fram en riktig kritik av Trotskijns fackföreningsförslag). Principen med ”maximiinkomst” för partikadrer slopades. Medan fraktionsförbudet infördes, konsoliderades rätten att bilda tendenser och Sjljapnikov fick löfte om att hans oppositionella åsikter skulle tryckas i hundratusentals exemplar. Men historien har visat att ju mer proletariatet passiviserades politiskt och ju mer byråkratins makt blev dominerande, desto större blev dess möjligheter att med några snabba slag sopa bort dessa garantier, såsom den gjorde i slutet på 20- och början på 30-talet.

Det är faktiskt inkonsekvent att sätta Trotskijs kortfristiga ekonomiska program för Sovjetunionen i motsats till hans begrepp, ”den permanenta revolutionen”.²¹ Hur är det möjligt att en marxist som fäste en sådan vikt vid idéer och, enligt Krassó, relaterade dem på ett så ”direkt” sätt till sociala grupperingar, kunde på samma gång kämpa för Sovjetunionens accelererande ekonomiska tillväxt och påstå att allting berodde på den omedelbara internationella revolutionen, utan vilken Sovjetunionen skulle kollapsa? Gör inte det andra antagandet den första kampen meningslös? Detta är en motsättning implicerad i den *förfalskade* versionen av teorin om den permanenta revolutionen, som både hans stalinistiska kritiker av igår och idag och en del av hans obegåvade ultravänsteristiska pseudo-anhängare aldrig kan bortförklara. Gåtan löses lätt om problemet ställs på ett riktigt sätt: det enda Trotskij hävdade i ”den permanenta revolutionens tredje lag” var det faktum att ett fullt utvecklat socialistiskt samhälle, d.v.s. ett samhälle utan klasser, varor, penningssystem och stat, aldrig kunde uppnås inom ett enda lands gränser (som då var mera efterblivet än de mest utvecklade kapitalistiska staterna).²² Han ifrågasatte aldrig för ett ögonblick behovet av att *börja* arbetet med att bygga socialismen, och att för detta syfte öka den ekonomiska tillväxten, just så länge som revolutionen var isolerad till ett enda land. Det var trots allt han som först föreslog en politik för att öka industrialiseringens tempo.

Men om hela diskussionen bara rörde det abstrakta problemet med att *uppnå* socialismens sista stadium (till skillnad från det kommunistiska som utmärks av den sociala arbetsdelningens borttynande) då kan man fråga vad denna häftiga diskussion tjänade till? Begick inte Trotskij ett allvarligt taktiskt misstag genom att inlåta sig i en sådan strid som gick över huvudet på majoriteten av partimedlemmarna?

I själva verket förhåller det sig så att det inte var Trotskij som väckte frågan utan Stalin och hans fraktion. Otvivelaktligen var det ett ”klyftigt” taktiskt drag, som bidrog till att isolera Trotskij från de mer pragmatiskt sinnade bolsjevikiska kadrerna. Men vad som hände var att just i denna fråga förenade sig majoriteten av det gamla gardet, inklusive Lenins änka, och gjorde gemensam sak med vänsteroppositionen, och i synnerhet Zinovjev och Kamenev kastade sig in i den öppna striden. Trotskijs opposition mot teorin om att uppnå ”socialism i ett land” kom därmed att utgöra grundvalen för hans intimaste samarbete med det gamla gardet sedan inbördeskriget.

Varken Stalins vårdslösa lek med idéer eller det gamla gardets motstånd mot den var någon tillfällighet. Genom teorin om ”socialism i ett land” uttryckte byråkratin sin begynnande medvetenhet om sin egen styrka, och vände arrogant elementär marxist-leninistisk teori ryggen. Den ”frigjorde” sig inte bara från världsrevolutionen utan från hela det teoretiska arvet från

²¹ Krassó karakteriserar uttrycket ”permanent revolution” som ”en olämplig beteckning, som visade på bristen av vetenskaplig (!) precision även i hans djupaste insikter” (s. 21). Han tycks bortse från att uttrycket myntades av Marx själv.

²² I ett kapitel av sin kritik av *Programförslag för Komintern* visar Trotskij mycket ingående att Stalin och hans allierade medvetet förväxlade frågan om möjligheten av en seger för den socialistiska *revolutionen* i ett land, vilket medförde en nödvändig på början av socialistisk organisering och uppbyggnad av ekonomin, med frågan om socialismens *slutliga* seger, d v s upprättandet av ett fullt utvecklat socialistiskt samhälle (*The Third International after Lenin*, s. 24-40, Pioneer Publishers, New York, 1936). Det är intressant att notera att Stalin så sent som 1924, i den första ryska utgåvan av Lenin och leninismen, själv skrev: ”För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen, är ett lands ansträngningar, i synnerhet av ett bondeland som Ryssland, otillräckliga.” Krassó missförstår Trotskij. De ekonomiska orsakerna som Trotskij menar gör ”socialism i ett land” omöjligt blir rimliga när man värderar dem utifrån frågan om ”slutlig seger” och inte ”påbörjad uppbyggnad”. Det är uppenbart att en fullt utvecklad socialistisk ekonomi måste ha en högre arbetsproduktivitet än de flesta utvecklade kapitalistiska ekonomier; detta höll till och med Stalin och Bucharin med om. Trotskij hävdade helt enkelt att det i en i grunden enväldesekonomi skulle vara omöjligt att nå en högre arbetsproduktivitet än den som de imperialistiska länderna uppnår tack vare sin internationella arbetsdelning. Han påstod aldrig att detta skulle leda till en oundviklig ”subversion” av den planerade ekonomin inom SSSR. Han sade bara att det skulle vara en källa till våldsamma konflikter och motsättningar, vilka skulle göra det omöjligt för Sovjetunionen att uppnå ett klasslöst samhälle. Den historiska erfarenheten har helt bekräftat denna prognos.

Lenin och, inom parentes, från varje tro på en aktiv och medveten arbetarklass, både inom Sovjetunionen och i den övriga världen. Genom att motsätta sig detta totala uppgivande av elementär marxistisk teori, visade det gamla gardet sin grundläggande natur. Det var villigt att följa Stalin för att ”säkra partiets enighet” och ”att inte äventyra proletariats diktatur”. Det tvekade att gå så långt att en motsättning till grundläggande drag i Lenins teori blev uppenbar. Som påpekats ovan så ligger 20-talets tragedi i detta gamla gardes tragedi – d.v.s. i Lenins parti utan Lenin. Men Stalin bringade det sin nådiga hyllning genom att fysiskt utrota det en masse, och visade därmed sin övertygelse om att det var ”oanvändbart” för byråkratins mörka diktatur under 30- och 40-talen.

Där Krassó splittrar upp Trotskijs tänkande under 20-talet i osammanhängande bitar råder i verkligheten ett dialektiskt sammanhang och enhet. Trotskij var övertygad om att Sovjetunionen, under övergången från kapitalism till socialism, inte gradvis kunde lösa sina problem inom ramen för NEP. Vad han motsatte sig var föreställningen om fredlig samexistens mellan varuproduktion i liten skala och socialistisk industri inom Sovjetunionen, som bara var andra sidan av det välkända myntet, ”fredlig samexistens” mellan kapitalismen och arbetarstaten på internationell nivå. Han var övertygad om att de motstridiga sociala krafterna förr eller senare skulle resultera i ett utbrott nationellt och internationellt. Hans politik kan summeras i följande formel: gynna alla de tendenser, som, nationellt och internationellt, stärker proletariatet, dess numerär och kvalitativa styrka, dess självförtroende och ledarskap; försvaga alla de tendenser som, nationellt och internationellt, tenderar att splittra arbetarklassen och dess kapacitet och vilja att försvara sig.²³

Utifrån detta betraktelsesätt hamnar allt på sin rätta plats, och inget är längre förbryllande. Trotskij stöder industrialiseringen, därför att denna är oundgänglig om proletariatet skall stärkas i Sovjetunionen. Han förespråkar gradvis kollektivisering därför att detta är oundgängligt för försvagandet av de rika böndernas tryck mot den proletära statsmakten och deras utpressningshot mot städerna genom ett plötsligt inställande av spannmålsleveranserna. Han pläderar för en kombination av accelererad industrialisering och gradvis kollektivisering därför att detta är nödvändigt för att skapa en teknisk-materiell infrastruktur för kollektivjordbruk i form av traktorer och lantbruksmaskiner²⁴ – utan vilken kollektiviseringen blir ett äventyr som kan leda till hungersnöd i städerna.

Han förespråkar en kurs mot ökad sovjetdemokrati, för att stimulera arbetarklassens politiska aktivitet och medvetenhet. Han förespråkar ett avskaffande av arbetslösheten och ökade reallöner – ty en industrialisering följd av en sänkning av levnadsstandarden för arbetarna skulle försvaga och inte stärka proletariatets politiska självaktivitet.²⁵ Han pläderar för en kurs för Komintern

²³ Vi tror att historien har visat att denna grundläggande uppfattning var riktig. Också idag, efter det segerrika kriget mot naziimperialismen och efter den fullständiga likvideringen av kulakerna som klass – två våldsamma konflikter som Trotskij från början av 20-talet, ansåg vara oundvikliga – fortsätter Sovjetunionens öde att vara beroende av resultatet av de nuvarande och framtida konflikterna, nationellt och internationellt. I sista hand är dess öde – liksom hela mänsklighetens öde – beroende av de arbetande massornas i USA förmåga att avvärja de härskande i detta land innan de når det slutliga stadiet av maktgalenskap och utlöser ett atomkrig för att i praktiken visa att de accepterar slagordet ”hellre död än röd”, såsom Hitler gjorde under liknande omständigheter 1944-45.

²⁴ Detta är bara ett exempel på att Stalin inte övertog Trotskijs program utan endast delar av det, och utan deras nödvändiga inre logik. Från 1923 hade oppositionen kämpat för ett byggande av en traktorfabrik i Tsaritsinje. Principen accepterades, men den blev inte förverkligad förrän 1928. Om man hade börjat producera traktorer 1924-25, och om man gradvis hade börjat bygga upp kolchoser med fattiga bönder som frivilligt anslutit sig till dem på basis av högre arbetsproduktivitet och högre inkomst inom den kooperativa sektorn jämfört med den privata, skulle den kombinerade industrialiseringen och kollektiviseringen av jordbruket ha lett till en situation som hade varit fullständigt annorlunda den tragedi som vi fick bevittna 1928-32, och av vilken Sovjetunionen fortsatte att lida fram till slutet av 50-talet.

²⁵ Jämfört med den radikala sänkning av levnadsstandarden för arbetarna och bönderna som praktiserades av Stalin, föreslog oppositionen som alternativ ackumulationskälla en specialskatt som endast drabbade de rika bönderna och

som skulle dra nytta av alla gynnsamma omständigheter för ett uppnående av en proletär seger i andra länder, för att ändra den internationella styrkebalansen i en för proletariatet gynnsam riktning. En kombination av alla dessa åtgärder skulle inte ha kunnat förhindra ett styrkeprov med fienden; men det skulle ha gjort det möjligt att låta detta äga rum under betydligt gynnsammare omständigheter än de som faktiskt rådde i Sovjetunionen 1928-32 och internationellt 1941-45.

Var detta program ”realistiskt”? Nej, inte i den meningen att de *objektiva* omständigheterna för dess realiserande inte existerade. Ingen som förutsättningslöst studerar historien kan idag betvivla att, om den alternativa kursen hade följts så skulle det ryska proletariatet och folket besparats otaliga offer och svårigheter som kunde ha undvikits, och mänskligheten skulle ha undgått, om inte ett världskrig så åtminstone att den segerrika fascismens gissel hade spritts över Europa och miljontals döda. Ja, i den meningen att de *subjektiva* omständigheterna för dess genomförande inte fanns. Det ryska proletariatet var passivt och atomiserat. Det var sympatiskt inställt till vänsteroppositionens program, men vid en tidpunkt då det var utmattat utan den nödvändiga militans som behövdes för att kämpa för det. Tvärtemot vad Krassó förefaller att tro så hade Trotskij inte för ett ögonblick den minsta illusion om detta.

Att omedelbart lämna bolsjevikpartiet, och att bilda ett nytt (olagligt) parti, skulle innebära att han förlitade sig på en arbetarklass som passiviserades alltmer. Att förlita sig på armén, för att göra en statskupp innebar i verkligheten att en byråkratisk apparat ersatte en annan och att man dömde sig själv till byråkratins fånge. Alla de trotskijkritiker som förebrår honom för att ha undvikit antingen den första eller den andra av de utvägar som stod öppna för honom, förstår inte situationen uttryckt i centrala sociala och politiska krafter. En proletär revolutionärs uppgift är inte att ”gripa makten” till varje pris, och under vilka förhållanden som helst; den består i att gripa makten för att genomföra ett socialistiskt program. Om ”makten” kan vinnas endast under förhållanden som för en bort från programmets förverkligande, istället för att leda närmare till det, är det tusen gånger fördelaktigare att förbli i opposition. Icke-marxistiska beundrare av abstrakt ”makt”, som förmodligen svävar omkring i det blå och som står den sociala verkligheten fjärran, anser detta vara en ”svaghet”. Varje övertygad marxist förstår att detta var Trotskij's främsta styrka och bidrag till historien, istället för hans ”akilleshäla”.

Var Trotskij's kamp under 20-talet då bara en ”gest” inför historien för att ”rädda programmet”? Det kan i förbigående sägas att även utifrån detta synsätt så skulle det vara fullt berättigat. Idag bör det vara uppenbart att den nya revolutionära förtruppens i världen återupptagande av den genuina marxismen till stor del underlättas av det faktum att Trotskij, nästan ensam, bevarade det marxistiska arvet under det ”mörka 30-talet”.

Men i verkligheten hade Trotskij's kamp ett mera omedelbart syfte. Den ryska arbetarklassen var passiv – men dess passivitet var inte mekaniskt förutbestämd för en lång tid framöver. Varje uppsving för den internationella revolutionen, varje förskjutning i förhållandet mellan de sociala krafterna inom Sovjetunionen, kunde ha åstadkommit ett uppvaknande. Det omedelbara instrumentet för dessa förskjutningar kunde bara vara Komintern och Sovjetunionens kommunistiska parti. Trotskij kämpade för att få partiet att fungera som en broms för den byråkratiska degenereringsprocessen, såsom Lenin hade bett honom göra. Historien har i efterhand visat att partiapparaten redan blivit byråkratiserad så till den grad att den fungerade som en motor, inte som en broms, för den politiska expropriationsprocessen mot proletariatet. A priori berodde utgången av denna kamp på SUKP:s lednings – det gamla gardets – konkreta politiska val. En riktig förskjutning vid den rätta tidpunkten skulle inte ha kunnat vända processen – inte till den

---

en radikal sänkning av kostnaderna för administrationen, vilket skulle innebära intäkter och besparingar på en miljard guldrubel årligen. Om målsättningen för den första femårsplanen hade spritts över åtta eller tio år i stället för fem, kunde den ha uppnåtts med mycket mindre konsumtionsuppoffringar för massan av befolkningen.

grad att hela byråkratin avskaffades (det var omöjligt under de förhållanden som rådde för ett efterblivet land i en kapitalistisk omgivning) men den skulle ha kunnat minska dess skadlighet och väcka proletariet till förnyat självförtroende. Trotskijs ”misslyckande” var således verkligen det gamla gardets misslyckande – som alltför sent förstod den rätta naturen hos den monstruösa parasit som revolutionen hade skapat. Men just detta ”misslyckande” understryker Trotskijs förståelse för det intrikata och komplexa förhållandet mellan sociala krafter, politiska institutioner och idéer under 20-talet.

3. Var en internationell utvidgning av revolutionen omöjlig mellan 1919 och 1949?

Vi har nu kommit till den tredje punkten i Krassós kritik mot Trotskijs marxism, och på sätt och vis den svagaste länken i hans kedja av resonemang: hans kritik mot Trotskijs förväntningar på internationella segrar för revolutionen efter 1923.

Hela detta avsnitt av Krassós artikel domineras av en märklig paradox. Krassó inledde med att anklaga Trotskij för att undervärdera partiets roll. Men nu påstår Krassó att Trotskijs förhoppningar på framgångsrika revolutioner i Västeuropa grundar sig på oförmåga ”att förstå de fundamentala skillnaderna mellan den ryska och de västeuropeiska sociala strukturerna”. *Objektiva förhållanden* hade med andra ord gjort världsrevolutionen omöjlig, åtminstone mellan de två världskrigen. I polemik mot Trotskijs påstådda ”voluntarism”, försvarar Krassó här en grovt socio-ekonomisk och deterministisk ståndpunkt: då revolutionen (ännu) inte har segrat i Västeuropa, bevisar detta att den inte kunde ha blivit segerrik, och om den inte kunde bli segerrik så var det p.g.a. Västeuropas ”specifika sociala struktur”. Partiets, förtruppens och ledarskapets roll är nu fullständigt borta ur bilden – genom Krassós egen försorg, och i polemik mot Trotskij. Verkligen en underlig kullerbytta ...

Men hur var det med Lenin? Hur betraktar Krassó det faktum att Lenin, som för att citera Krassó: ”skapade en teori om den nödvändiga relationen mellan parti och samhälle”, var lika djupt övertygad som Trotskij om nödvändigheten av att bygga upp kommunistpartier och en kommunistisk international. Betraktar Krassó detta som ”futil voluntarism” från Lenins sida? Hur förklarar Krassó det faktum, att Lenin flera år efter Brest-Litovsk (Krassó förvränger här historien genom att påstå motsatsen) fortsatte att tro att en internationell utvidgning av revolutionen till Västeuropa var oundviklig?²⁶

Krassó kan bara försöka konstruera en skillnad mellan Lenins och Trotskijs ståndpunkter till det dialektiska förhållandet mellan Oktoberrevolutionen och den internationella revolutionen genom att pådyvla Trotskij tre mekanistiska och barnsliga idéer: idén om att revolutionen var ”nära förestående” i Europa; att kapitalismen åtminstone i Europa, var lika ”mogen” för revolutionen utan någon skillnad mellan enskilda länder; och att dessa revolutioners segrar var ”säkra”. Det är överflödigt att påpeka, att Krassó kommer att finna det omöjligt att bevisa något av dessa påståenden. Det är lätt att finna överväldigande dokumentariskt bevis för motsatsen.

Så tidigt som vid Kominterns tredje kongress (1921) fastslog Trotskij tillsammans med Lenin (båda återfanns på ”högerflygeln” på den kongressen) tydligt, att kapitalismen i Europa nu, efter den första vågen av revolutionär kamp efter kriget, hade fått ett andrum. Vad som nu stod på

²⁶ Bara två citat: ”Den första bolsjevikrevolutionen har ryckt det första hundra miljonerna människor på jorden från det imperialistiska kriget och den imperialistiska världen. De följande revolutionerna kommer att rycka hela mänskligheten ur sådana krig och en sådan värld.” (14 oktober 1921). ”De [utländska kamraterna] åter måste studera i speciell mening för att verkligen begripa det revolutionära arbetets organisation, ordning, metod och innebörd. Genomföres detta, är jag säker på att världsrevolutionens perspektiv då inte endast blir goda utan även utmärkta.” (15 november 1922.) Lenin, *Valda Verk*, II band 2, s. 633 o. 744, Moskva, 1956, Förlaget för litteratur på främmande språk.

dagordningen var inte ”omedelbar revolution”, utan förberedelser av de kommunistiska partierna för *framtida* revolutioner, d.v.s. en korrekt politik för att vinna majoriteten av arbetarklassen och att skapa en kader och ett ledarskap kapabelt att leda dessa partier till seger när nya revolutionära situationer uppstod.²⁷ Kritiserande Bucharins och Stalins ”Mobiliseringsprogram för Tredje Internationalen”, fastslog Trotskij explicit 1928 att: ”Denna epoks revolutionära karaktär är inte sådan att den möjliggör revolutionens fullbordande, det vill säga, gripandet av makten, vid varje givet ögonblick. Dess revolutionära karaktär består i djupgående och skarpa fluktuationer och abrupta och ofta återkommande övergångar från en omedelbart revolutionär situation, d.v.s. en sådan som gör det möjligt för det kommunistiska partiet att sträva efter makten, till en seger för den fascistiska eller halvfascistiska kontrarevolutionen, och från den senare till en provisorisk ”gyllene medelvägsregim” (”vänsterblocket”, socialdemokratins upptagande i koalitionen, maktöverlåtandet till MacDonalds parti o.s.v.), och som omedelbart därefter åter skärper antagonismen till en kris och återigen aktualiserar maktfrågan.²⁸ I sina sista skrifter beskriver han gång på gång vår epok som en snabb följd av revolutioner, kontrarevolutioner och perioder av ”tillfällig stabilitet”, en situation som just skapar de *objektiva villkoren* för ett uppbyggande av ett revolutionärt avantgardeparti av Lenins typ.

Här ligger problemets kärnpunkt, något som Krassó inte en gång nämner och som han därför inte kan besvara. Vilket är det centrala antagande som ligger till grund för Lenins organisatoriska begrepp? Som Georg Lukács så träffande karaktäriserat det, är det antagandet om *revolutionens aktualitet*,²⁹ d.v.s. det medvetna och avsiktliga förberedandet av proletariats maktövertagande när en revolutionär situation uppstår, och med den djupa övertygelsen att med de givna objektiva utvecklingslagarna för det ryska samhället måste en sådan revolutionär situation uppstå förr eller senare. När Lenin skrev sin bok om *Imperialismen*, under inflytande av Hilferdings *Finanz-Kapital*,³⁰ och när han gjorde upp en balansräkning för det första världskrigets betydelse, utsträckte han helt riktigt begreppet om revolutionens aktualitet till att gälla hela det imperialistiska världssystemet: den svagaste länken skulle brista först, men just därför att de var länkar på samma kedja, skulle hela kedjan fås att brista efter hand.³¹ Detta var hans försvar för initiativet för bildandet av en tredje international. Detta var den programmatiska grundvalen för Komintern.

Detta är nu ett centralt begrepp som man inte kan bolla med hur som helst. Antingen är det teoretiskt riktigt och bekräftat av historien och i så fall är inte bara ”den permanenta revolutionens tredje lag” korrekt, utan då kan huvudansvaret för arbetarklassens nederlag under 20-, 30- och det tidiga 40-talet läggas på ett felaktigt ledarskap. Eller så var Lenins centrala begrepp efter den 4:e augusti 1914 felaktigt, och då skulle erfarenheten visa att de objektiva förhållandena inte var mogna för periodvis återkommande revolutionära situationer i resten av Europa – och i så fall framstår inte bara Trotskijs ”den permanenta revolutionens tredje lag”, som var ett ”teoretiskt misstag” för att citera Krassó, utan alla Lenins ansträngningar att bygga

²⁷ Ett typiskt exempel på ”underskattning av de politiska institutionernas autonoma roll”, utan tvivel ...

²⁸ L. Trotskij, *The Third International after Lenin*, s. 81-82, New York, Pioneer Publishers, 1936. [svenska: [Tredje internationalen efter Lenin](#) – på marxistarkivet]

²⁹ Georg Lukács, *Lenins tankevärld*, s. 25-30, Örebro, 1970, Zenit/Raben & Sjögren. [finns på marxistarkiv.se: [Lenins tankevärld](#)]

³⁰ Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital*, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, slutar på sidan 477 med ett stycke som karakteriserar finanskapitalet som storkapitalets fulländade diktatur och förutspår en ”formidabel sammanstötning mellan antagonistiska (sociala) intressen”, vilken slutligen kommer att förvandla denna storkapitalets diktatur till proletariats diktatur.

³¹ Pamfletten ”Andra internationalens sammanbrott”, skriven av Lenin 1915 (Lenin–Zinovjev, *Gegen den Strom*, s. 129-170), är inriktad på uppfattningen att det håller på att utvecklas en revolutionär situation i Europa, och att de revolutionära socialisterna måste uppmuntra massornas revolutionära känslor och aktioner. Hans bidrag till Kommunistiska internationalens två första kongresser utvidgade denna analys till att gälla också alla koloniala och halvkoloniala länder.

upp kommunistpartier, organiserade med syfte att leda proletariatet till ett gripande av makten, som kriminell splittringsverksamhet. Är det trots allt inte detta som socialdemokraterna har hävdad i mer än 50 år, med i grunden samma argument om att de ”socio-politiska förhållanden i Västeuropa inte var ’ mogna ’ för en revolution”, och Lenins ”underlåtande att förstå de fundamentala skillnaderna mellan de sociala strukturerna i Ryssland och Västeuropa”?

Balansräkningen kan snabbt göras upp, åtminstone på den historiska erfarenhetens nivå. Mindre länder onämnda, fanns det en revolutionär situation i Tyskland 1918-1919, 1920, 1923, och en stor möjlighet att vända ett framgångsrikt motstånd mot det nazistiska hotet till en ny revolutionär situation i början av 30-talet; det fanns en revolutionär situation i Spanien 1931, 1934 och 1936-37; det fanns en revolutionär situation i Italien 1920, 1945, 1948 (vid tiden för mordförsoket på Togliatti); det fanns en revolutionär situation i Frankrike 1936 och 1944-47. T.o.m. i Storbritannien ägde något i stil med en storstrejk rum i mitten av 20-talet. Utförlig litteratur, ickekommunisters skrifter och icke-revolutionära källor inberäknade, bekräftar det faktum att i alla dessa situationer sammanföll massornas ovilja att tolerera det kapitalistiska systemets överlevnad, och deras instinktiva strävan att ta samhällets öde i egna händer, med en utbredd förvirring och splittring som nästan höll på att paralysera de härskande klasserna – Lenins definition av en klassisk revolutionär situation. Om vi utsträcker denna bild till att gälla hela världen, med den kinesiska revolutionen under 20-talet och det vietnamesiska upproret i början av 30-talet som vid det andra världskrigets slut övergick i två mäktiga revolutioner som stimulerade en världsomfattande revolutionär rörelse i de koloniala och halvkoloniala länderna, då är verkligen beskrivningen av detta halva århundrade som ”Den permanenta revolutionens epok”³², som Isaac Deutscher och Georg Novack valde som titel på ett urval av Trotskijs skrifter, en adekvat summering av den historiska erfarenheten.

Krassó kommer nu till det märkligaste påståendet i sin artikel: den europeiska revolutionens nederlag under 20-, 30-och det tidiga 40-talet visar att ”det inte går att förneka att Stalins ståndpunkt var överlägsen Trotskijs”. Nämligen därför att Trotskij förutsåg segerrika revolutioner, medan Stalin ”var skeptisk mot möjligheten av lyckade europeiska revolutioner”. Men rådde inte det rakt motsatta förhållandet? Trotskij trodde inte alls på automatiskt framgångsrika revolutioner, varken i Europa eller någon annanstans. Han kämpade bara outtröttligt för en *korrekt linje* för den kommunistiska rörelsen, som småningom skulle göra det möjligt – om inte vid det första tillfället, vid det andra eller tredje – att omvandla revolutionära situationer till revolutionära segrar. Genom att förespråka en *felaktig linje* bidrog Stalin i stor utsträckning till dessa revolutioners nederlag. Han övertalade de kinesiska kommunisterna att förlita sig på Chiang Kai-Chek och i ett offentligt tal dagen innan Chiangs masslakt på Shanghais arbetare uttryckte han sin fasta tro på bödeln som en ”trogen allierad”.³³ Han övertygade de tyska kommunisterna om att socialdemokraterna var deras huvudfiende och att Hitler skulle vara oförmögen att erövra makten eller att han inte skulle kunna bevara makten mer än några månader: de skulle snart framstå som de verkliga segrarna. Han sa åt de spanska kommunisterna att stoppa sin revolution och att ”först vinna kriget” i allians med den ”liberala” bourgeoisin. Han övertalade de franska och italienska kommunisterna att bygga upp ”en ny demokrati” som inte längre skulle vara fullständigt borgerlig p.g.a. några få kommunistiska ministrar och nationaliseringar.

Alla dessa åtgärder ledde till katastrofer. Trots detta drar Krassó den slutsatsen, då han gör upp balansräkningen över katastroferna, att ”det inte går att förneka att Stalins ståndpunkt var över-

³² *Den permanenta revolutionens epok*, Partisanförlaget, 1969, Halmstad. [marxistarkiv.se: [Den permanenta revolutionen](#).]

³³ Det är en avsiktlig travesti på den historiska sanningen att Kinas Kommunistiska Partis maoistiska ledare fortsätter att lägga ansvaret för dess misstag på KKP:s ledare under perioden 1925-27, Chen Tu Hsui, och därigenom gömmer de undan det faktum att han endast handlade efter direkta och enträgna instruktioner från Kommunistiska internationalen och i första hand Stalin personligen.

lägsen Trotskijs” därför att ”han var skeptisk mot möjligheten av lyckade europeiska revolutioner”! Måhända hade Stalins linje för Tredje internationalen, förvandlandet av Komintern från ett verktyg för världsrevolutionen till enbart en hjälpreda för den sovjetiska regeringens diplomatiska manövrer och teorin om att åstadkomma socialism i ett land, något att göra med frånvaron av framgångsrika europeiska revolutioner? Eller skulle Krassó vilja gå så långt att han tillvitar Stalin ett avsiktligt framkallande av dessa nederlag ... bara för att ”bevisa” sin ståndpunkts ”överlägsenhet” över Trotskijs?

Som marxister måste vi ställa en avslutande fråga. Stalins ”misstag” inom ramen för den kommunistiska internationalen kan inte bortförklaras som olyckliga följder av hans ”bristande förståelse” eller rysk provinsialism, mer än de katastrofala resultaten av hans politik inom Sovjetunionen kan förklaras genom den alltigenom omarxistiska ”personkultsformeln”.³⁴ Hans ”misstag” överensstämde inte på något sätt med det ryska eller det internationella proletariats intressen. De kostade miljontals döda som kunde ha räddats, decennier av uppoffringar som kunde ha undvikits och år av fruktansvärda lidanden under fascismens järnhårda styre. Hur kan man då förklara det faktum att Stalin, i nära 30 år, systematiskt motsatte sig eller saboterade alla försök av kommunistiska partier överallt i världen, utom i de av sovjetiska armén behärskade områdena, att erövra makten.³⁵ Helt visst måste en social förklaring av dessa förbluffande fakta finnas. En så systematisk politik kan bara förklaras som uttryck för *de särskilda intressena hos en speciell social gruppering* i det ryska samhället: den sovjetiska byråkratin.

Denna gruppering är inte en ny klass. Den spelar inte en speciell och objektivt nödvändig roll i produktionsprocessen. Den är en privilegierad utväxt från proletariatet efter dettas erövrande av makten under omständigheter som var ogynnsamma för en socialistisk demokratis uppblommande. Liksom proletariatet är den i grund och botten anhängare av det kollektiva ägandet av produktionsmedlen och motståndare till kapitalismen: det var därför som Stalin slutligen krossade kulakerna och bekämpade den nazistiska invasionen. Den har inte ödelagt oktoberrevolutionens grundläggande socio-ekonomiska erövringar; tvärtom har den bevarat dem, låt vara med medel som alltmer kommer i konflikt med socialismens centrala mål. Det socialistiska produktionssättet har motstått alla angreppsförsök utifrån och alla försök till underminering inifrån. Det har bevisat sin överlägsenhet för hundratals miljoner människor. Detta är den *grundläggande* historiska trenden som, inom parentes sagt, också förklarar varför världsrevolutionen, istället för att definitivt kastas tillbaka för decennier framåt som pessimisterna trodde, så lätt kunde resa sig igen och vinna betydelsefulla segrar efter det andra världskriget.

Men till skillnad från proletariatet är den i grunden konservativ, rädd för varje nytt uppsving för världsrevolutionen, därför att den känner på sig att detta skulle framkalla ett nytt skede av arbetarmilitans inom dess eget land, som skulle hota dess egen makt och privilegier. Teorin och praktiken av ”socialism i ett land” under 20- och 30-talen liksom ”den fredliga samexistensens” teori och praktik är utmärkta uttryck för den socialt motsättningsfulla naturen hos denna byrå-

³⁴ Men rättfärdigades inte Stalins politik genom Sovjetunionens seger i Andra världskriget, frågar sig många människor, och vilket också Krassó insinuerar (s. 39). Att se på saken på ett sådant sätt – att fullständigt förbise det oerhörda pris som segern kostade, och de otaliga onödiga offren och nederlagen (inklusive dem från kriget: en hel litteratur har i Sovjetunionen växt fram kring detta ämne) – är att presentera en förvanskad bild av verkligheten. En man på sjätte våningen vägrar att använda hissen eller ens tända ljuset utan vill nödvändigt gå nerför trappan i mörkret. Som man kunde vänta halkar han och faller nerför trappan, men tack vare sin kraftiga kroppsbyggnad bryter han inte nacken utan bara armar och ben, och han kan till och med gå med hjälp av kryckor efter fyra år. Detta är uppenbarligen ett bevis på en stark konstitution; men är det något argument mot att använda hissen?

³⁵ Som vi vet idag, försökte Stalin också övertyga de jugoslaviska och kinesiska kommunisterna att inte ta makten. Han rådde det vietnamesiska kommunistpartiet att stå kvar i det franska kolonialimperiet och döpte därigenom om den ”franska unionen”. Det parti på Kuba som han gav instruktioner vägrade i åtskilliga år envist att delta i Fidel Castros kamp för en framgångsrik socialistisk revolution på Kuba. Kräver inte dessa fakta snarare en sociologisk än en enkel *psykologisk* förklaring?

krati. Den kommer säkert att försvara sig då den hotas att utplånas av imperialismen; den kommer t.o.m. att försöka utöka sin ”inflytelsesfär” då detta kan göras utan att den internationella styrkebalansen störes, men den är i grunden anhängare av status quo. Amerikanska statsmän har efter hand förstått detta. Krassó kunde åtminstone påvisa deras medvetenhet om detta resonemang bakom den ryska utrikespolitiken efter Lenins död, och han borde försöka finna en social förklaring för detta konsekventa beteende. Han kommer inte att finna någon annan än den Trotskij utarbetade.

Byråkratin och dess apologeter kan naturligtvis försöka rationalisera denna politik och hävda att den bara var angelägen om Sovjetunionens försvar mot hotet från alla kapitalister som hade gaddat ihop sig mot den, om de ”provocerades” av en revolution någon annanstans. På samma sätt har socialdemokraterna alltid sagt att de motsätter sig revolutioner bara för att försvara arbetarklassens organisationer och erövringar som skulle krossas av reaktionen, om bourgeoisin ”provocerades” av revolutionär aktivitet. Men Marx har just lärt oss att inte döma partier och sociala grupper efter deras egna rationaliseringar och de avsikter som de själva proklamerat, utan efter den objektiva roll de spelar i samhället och det objektiva resultatet av deras handlingar. I denna mening återspeglar sig sovjetbyråkratins sanna sociala natur i totalsumman av dess handlingar, på samma sätt som, enligt Lenin, den sanna sociala naturen hos fackföreningsbyråkratin och socialdemokratins småborgerliga toppskikt i de imperialistiska länderna *förklarar* deras konsekventa motstånd mot den socialistiska revolutionen.

Nu befinner vi oss åter vid utgångspunkten. Marxister inser den relativa autonomin för politiska institutioner, men denna insikt inbegriper ständiga undersökningar av dessa institutioners sociala rötter, och de intressen som de ytterst tjänar. Den innebär också att ju mer dessa institutioner höjer sig över de sociala klasser som de först avsåg att tjäna, ju mer dukar de, oberoende av sin egen vilja, under för en tendens till självförsvar och självbevarelse, och desto mer kommer de i konflikt med de historiska intressena hos den klass som de uppstod ur. Det är så Marx och Lenin fattade problemet. På detta sätt är Krassós anklagelse, att Trotskij ”underskattade” möjligheten av ”partier” och ”nationers” autonomi, precis en anklagelse mot att han var marxist och leninist. Vi är säkra på att Trotskij, stoiskt och inte utan tillfredsställelse, skulle bära denna syndabörda.

Nicolas Krassó: Svar till Ernest Mandel

Ernst Mandels svar på min kritik av Trotskijs marxism kräver en del kommentarer. Det mest fruktsamma torde vara att behandla de tre grundläggande frågor som han reser och koncentrera diskussionen på dessa. De flesta av de enskilda tvistefrågorna kommer på så sätt att lösas. Syftet med min analys var att försöka att rekonstruera *enheten* i Trotskijs teori och praktik som marxist: dess utmärkande drag och sammanhållning. I sitt svar avvisar Mandel varje försök att finna en sådan enhet. Han skiljer kronologiskt 1904 års Trotskij från 1905 års och 1912 års Trotskij från 1917 års; Trotskij från 1926 är skild från Trotskij 1922. Trotskijs teori är strukturellt skild från hans praktik som politiker. Min avsikt var att visa att de specifika särdragen i Trotskijs verksamhet tagen som en helhet inte på något enkelt sätt kan likställas med abstrakta principer.

Mandel gör faktiskt inte en enda hänvisning till Trotskijs sätt att verka som ledare inom partiet, hans roll som militär överbefälhavare eller hans verksamhet som statlig administratör. Det är således viktigt att som en början betona att Mandel har gjort en selektiv kritik av teserna i den ursprungliga uppsatsen. Han har inte presterat någon motteori om Trotskijs marxism. Genom att välja denna väg löper han risken att hamna i empiricism. En naturlig följd av detta är en återkommande tendens att hemfalla åt den traditionella jämförelsen Trotskij-Stalin. Ett av syftena med min första uppsats var just att föra ut debatten ur denna återvändsgränd. Kampen mellan Trotskij och Stalin på 1920-talet ses ofta som en kamp mellan principer. Polariseringen mellan Trotskij och Stalin blev dock den katastrof som Lenin i sitt testamente förutsåg att den skulle bli. När man i dag ska värdera Trotskij och Stalin är Lenin den nödvändiga utgångspunkten. Detta är den självklarhet som styrde hela resonemangets inriktning. Genom att avskilja Trotskijs teori i episoder, som är fristående från hans praktik och genom att relatera den till en abstrakt motsats, har Mandel frånhänt sig möjligheten att kunna placera Trotskij korrekt i historien eller marxismen.

1. Trotskij och Partiet

Mandel förnekar att Trotskij visade en konsekvent sociologism och en ständig underskattning av de politiska institutionernas autonoma roll. Inledningsperioden i Trotskijs karriär – 1902-17 – är avgörande här. Mandels resonemang har två sidor. Han förnekar att Trotskijs modell för det revolutionära partiet härstammade från det tyska SPD – idén om ett parti som är identiskt med arbetarklassen i motsats till Lenins modell i *Vad bör göras?* Det enda tillfälle där han skrev om partiet som sådant var i hans hätska angrepp på Lenin 1904 (Nasji Polititjeske Sadasj). Deutscher kommenterar explicit: ”Mot denna uppfattning om ett parti fungerande som ett *lotum tenens* för proletariatet (d v s Trotskijs karikatyr av Lenins uppfattning – N. K.) ställde han Axelrods idé om ett ‘parti på bred basis’ med de europeiska socialdemokratiska partierna som modell.”¹ Samma pamflett var rik på lovord åt mensjevikledarna, som var de viktigaste förkämparna för en sådan modell i Ryssland. Då han två år senare skrev *Resultat och framtidsutsikter*, uttryckte Trotskij den största misstänksamhet mot de västerländska socialdemokratiska partierna, men detta ledde inte fram till att han reviderade sin uppfattning om det revolutionära partiet, utan han glömde frågan helt och hållet. Resultatet blev den oförsonliga tilltro till massrörelser, den ”socialrevolutionära fatalism” som han senare själv erkände.²

Mandel hävdar emellertid att det var Lenin, och inte Trotskij, som i stor utsträckning lånade från den tyska och österrikiska socialdemokratins teoretiker i hans teori om organiseringen av partiet. Ett sådant påstående är förvånande, då man betänker att hela betoningen i Lenins teori låg på skapandet av ett parti av *yrkesrevolutionärer* som ägnade sig åt att förbereda revolutionen, en

¹ *Den väpnade profeten*, s. 74.

² *Den permanenta revolutionen*, s. 62.

inställning som fördömdes av Adler och Kautsky. Vad var det annars som den historiska splittringen med mensjevikerna var baserad på? Det är inte någon olyckshändelse att Trotskij vid den tidpunkten var helt oförmögen att förstå betydelsen av denna splittring. Det finns ingenting som kan visa att Trotskij vid något skede därefter i grunden tog lärdom av Lenins partiteori. 1917 slöt han sig definitivt till bolsjevikerna och spelade en ledande roll under Oktoberrevolutionen.

Men Mandel visar själv ofrivilligt de fortsatta begränsningarna i hans politiska teori, när han säger: ”Trotskij förstod att en förening med mensjevikerna var omöjlig från det ögonblick som mensjevikernas försoningspolitik (hans kursivering) under revolutionen 1917 blev klar för honom.”³ Just precis. Trotskij slöt sig till Lenin inte på grund av hans partiteori, som var den nödvändiga historiska förklaringen av hans splittring med mensjevikerna, utan på grund av hans linje beträffande resningen 1917. Ingen borde underskatta vikten av denna övergång. Men det var just skillnaden mellan dessa två som skapade de ihållande tvivlen och misstron mot Trotskij inom bolsjevikpartiet efter Oktoberrevolutionen.

Hela den efterföljande inre partikampens historia är helt oförståelig om inte denna grundläggande omständighet tas med i diskussionen. Mandel bemöter inte någonstans denna fråga. Hans enda referens är ett citat från Lenin som går ut på att det efter 1917 ”inte fanns någon bättre bolsjevik än Trotskij”. Det råkar emellertid vara så att detta ”citat” endast grundar sig på hörsägen vilket Deutscher (som Mandel citerar som källa) gör klart.⁴ Det finns inte något klart bevis på att Lenin någonsin gjorde ett sådant yttrande i ett samtal. Det finns emellertid bevis av negativ natur: faktum är att inte någonstans i Lenins omfattande produktion efter 1917 skrev han något om Trotskijs marxism eller om karaktären av hans övergång till bolsjevismen. Denna tystnad är sannerligen underlig, då han hade så många tillfällen att lägga saker och ting till rätta. Hans lakoniska kommentar om Trotskij i testamentet är den enda säkra bedömning vi har.

Under 30-talet lade naturligtvis Trotskij en oerhört stor betoning på partiets roll i skapandet av historien. Men som jag påpekat reflekterade denna betoning, som tog sig uttryck i försöken att lansera en fjärde international, endast hans oförmåga till en genuin förståelse av Lenins teori. Men medvetenheten om felet i det förgångna hade en benägenhet att skapa nya. Trotskij gjorde aldrig några djupare studier eller fick aldrig någon djupare erfarenhet av Lenins partiteori eller dess förhållande till samhället. När han försökte återskapa den på trettioalet blev det en karikatyr – eftersom han gav den voluntaristiska och idealistiska särdrag, som var i överensstämmelse med marxismens hela förutvarande karaktär, men som var avlägsen från Lenins. Sålunda kunde han i just den mening som Mandel citerar skriva: ”Mänsklighetens historiska kris *har reducerats* till det revolutionära ledarskapets kris.”⁵ Världshistoriens enorma sociala, ekonomiska och politiska blockering på 30-talet ”reduceras” till en fråga om ”ledarskap”.

En sådan idealistisk formulering är helt oförenlig med Lenins tankesätt: subjektivismen och monismen är uppenbar. En följd av en sådan uppfattning om ledarskapet är den fetischistiska inställningen till *programmet* i Trotskijs senare tänkande. Detta blir hos Trotskij det främsta beviset på revolutionär förmåga – i grunden skiljt från partiets *struktur*, vilken var ankaret i

³ Se s. 21 ovan.

⁴ *Den väpnade profeten*, s. 198.

Anmärkning av MF: Krassó har fel när han säger att det rör sig om ’hörsägen’ – Krassó har läst sin Deutscher slarvigt! I själva verket finns uttalandet i det stenografiska protokollet från ett möte med bolsjevikernas Petrograd-kommitté den 1 november 1917. Hela protokollet finns återgivet i Trotskijs bok *Stalins förfalskarskola*. I amerikanska upplagan finns t o m fotokopior av det ryska korrekturet med marginalanteckningar av redaktören – publiceringen stoppades (1927), förmodligen just pga Lenins positiva Trotskij-uttalande. Denna felaktighet i Krassós artikel påpekades senare även av Tamara Deutscher i en kommentar i *New Left Review* nr 49 [finns på marxistarkiv.se: [Hur Krasso citerar I Deutscher](#)]

⁵ Se s. 21 ovan.

Lenins tänkande. Ett program som uppfattas på detta sätt blir en idealistisk kraft höjd ovanför politiken, medan Lenins krav på organisationen tvärtom permanent relaterar den till den sociala strukturen och de objektiva motsättningar som verkar inom den. Härav följer den enorma skillnaden i det praktiska resultatet av de två olika sätten av ”partibyggnad”. Det ena var förbundet med den djupaste interna rörelsen i den tidens Ryssland. Den andra fick aldrig något fotfäste i väst. I slutet av sitt liv kom Trotskij ihåg den Lenin, som han hade ignorerat i sin ungdom. Men han lyckades aldrig återfinna honom.

2. Kampen på 20-talet

Den faktiska inriktningen av den inre partikampen är endast förståelig i ljuset av Trotskijs icke-leninistiska förflutna. De objektiva och subjektiva resultaten av hans långa frånvaro från det inre partilivet var avgörande här. Mandel hävdar att det är en motsägelse att påstå att Trotskij gjorde misstag efter misstag i sin kamp mot Stalin, och att Stalin organisatoriskt redan behärskade partiet efter 1923. ”Helt visst är dessa två sätt att tänka varandra ömsesidigt uteslutande. I det första fallet var Stalins seger ett resultat av hans politiska motståndares misstag. I det andra var den oundviklig.”⁶ Det jag hävdade var att Stalin *organisatoriskt* behärskade partiet 1923, men att det gamla gardets *politiska* enighet mot honom var den enda kraft som kunde ha besegrat honom. Den som organisatoriskt behärskade partiet var inte redan den absolute härskaren över landet. Stalin, som själv framställde sig som en representant för det kollektiva ledarskapet, kunde framgångsrikt ha motarbetats genom ett genuint kollektivt ledarskap. Ty en allians 1923 mellan Bucharin, Trotskij, Zinovjev och Kamenev skulle otvivelaktigt ha segrat.⁷

Denna dialektiska formulering klargör den centrala frågan: *varför* inträffade aldrig denna politiska enighet? Mandel medger implicit att det är korrekt att ställa denna fråga, men själv framställer han den på ett förtvivlat och agnostiskt sätt: ”Tragedin bestod i att de andra ledarna i bolsjevikpartiet inte i tid lyckades inse faran med byråkratin och Stalins uppstigande till makten såsom representant för sovjetbyråkratin. Samtliga insåg förr eller senare slutligen faran, men inte samtidigt och inte i tid. Det är den grundläggande förklaringen till varför Stalin med så uppenbar lätthet erövrade makten.”⁸

Denna formulering kan inte förklara det faktum vars existens den medger. Olyckshändelser eller avvikelser är de enda möjliga orsaksfaktorerna, om det bara är en fråga om att de andra bolsjevikledarna ”inte i tid insåg” faran med Stalins uppstigande till makten. Däremot blir uppdelningen av det gamla gardet omedelbart förståelig genom min förklaring. Av flera orsaker såg de övriga bolsjevikledarna Trotskij, inte som en allierad utan som det viktigaste *hotet*, nämligen hans icke-leninistiska förflutna, hans militära ledarställning, hans auktoritära roll under krigskommunismen och hans befallande inställning under fackföreningsdebatten. Bonapartismen var inte, som Mandel implicerar, en marxistisk kategori, som återuppväcktes av Trotskij under 30-talet:⁹ det var just denna fara som Bucharin, Zinovjev och de andra såg hos Trotskij. Samtidigt var det just denna brist på erfarenhet inom partiet som framkallade dessa misstankar mot Trotskij, och som hindrade honom från att förstå och övervinna dem. Han var i det stora hela förlorad i en fraktionsstrid, vilken han alltid tenderade att tolka som en ideologisk överföring av sociologiska konflikter i samhället som helhet. Följaktligen såg han Zinovjev och sedan

⁶ Se s. 23 ovan.

⁷ I min första uppsats pekade jag på hur vänster- och högerpolitiken objektivt kompletterade varandra – en central tes som Mandel ignorerar. Problemet, som partiet mötte, var frågan om vilken form syntesen skulle ta. Den högervänsterenhet, som höger- och vänsteranhängarna inte uppnådde, gynnades faktiskt av Stalin i tre former. För det första genom den elementära blandningen av höger och vänster i den officiella Sovjetpolitikens skiftande linjer. För det andra genom skapandet av myten om att det existerade ett block, som var mot partiet. Och för det tredje genom att i fängelserna fullborda enheten mellan vänster- och högeranhängare.

⁸ Se s.25 ovan.

⁹ Se s. 23 ovan.

Bucharin som sina huvudfiender, eftersom de var ”ideologer” för de dominerande koalitioner vid olika tidpunkter: detta var ett symmetriskt misstag.

Trotsky blev ledare för oppositionen, men han var själv länge omedveten om att Stalin var hans huvudfiende. Resultatet blev att han faktiskt tenderade att förena partiet mot sig själv. Frukten för en papperstiger fick partifunktionärerna att nära en papperstiger; detta fick de erfara tio år senare. Som ett negativt centrum accelererade Trotsky på 20-talet de auktoritära och byråkratiska tendenserna inom partiet. Den ”primitiva ackumulationen” av Stalins makt framföddes ur det gamla gardets självförsvar mot Trotsky. För Trotsky gav det gamla gardet räddhågat efter för det sociala trycket från det bakåtsträvande Ryssland. För partifunktionärerna var Trotsky en farlig äventyrare. Följaktligen skapade Trotskijs ansträngningar att dela partiet utifrån rena ”principer” ironiskt nog en ”oprincipiell” allians mot honom. Stalin vann stöd för sin realism, eftersom partimaskineriet var mycket medvetet om sin isolering från massorna. Stalin avvek varken höger eller åt vänster och folket i partiapparaten kände instinktivt att han inte var centrist heller. För dem representerade han en elementär, enkel idé som hade en enorm anslutning: makten måste upprätthållas. Stalins relativa nödvändighet låg i situationens egen tyngd. Det var den väg som på ett ickekapitalistiskt sätt lättast ledde till maktens upprätthållande och utveckling. Stalin identifierades således, t o m av hans opponenter, med maktens innehåll. 1928 sade Bucharin till Kamenev: ”Är inte vår situation hopplös? Om vår nation krossas, krossas vi med den (d v s partiet). Om den klarar sig och Stalin ändrar kurs i tid kommer vi ändå att krossas.”¹⁰ Trotsky förstod aldrig detta komplex. Resultatet blev en följd av politiska misstag – dokumenterade i min uppsats – som säkrade segern för Stalin.

Den avgörande betydelsen av det gamla gardets problem var en produkt av de socio-politiska förhållandena i den tidens Ryssland. Ty efter inbördeskriget befann sig partiets politiska institutioner i ett faktiskt socialt vakuum. Detta förklarar den avgörande karaktären av Trotskijs misstag inom partiet, vilka var det naturliga uttrycket för hans allmänna underskattning av de politiska institutionernas autonomi. Sociologism är alltid ett teoretiskt misstag, men den var speciellt förödande i 20-talets Ryssland. Ty de sociala masskrafternas dialektik hade temporärt förklarats genom inbördeskriget. Upplösningen inom arbetarklassen uteslöt den i praktiken som en medveten drivkraft för den politiska processen. Efter Kronstadt vågade ingen tänka på att vända sig till massorna (såsom Mao skulle göra under sextiotalet i en mycket annorlunda historisk situation). Socialismens öde hade således plötsligt kastats över till revolutionens ledare, medan dess bas hade vittrat sönder. Trotskijs grundläggande missuppfattning av läget kan ses i Mandels motsägelsefulla redogörelse för hans allmänna perspektiv under 20-talet.” Å ena sidan säger Mandel att Trotskijs politiska program var ”realistiskt”, eftersom ”de *subjektiva* (hans kursiv) omständigheterna för dess genomförande inte förelåg. Det ryska proletariatet var passivt och atomiserat. Det var sympatiskt inställt till vänsteroppositionens program, men vid en tidpunkt då det var utmattat och utan den nödvändiga militans som behövdes för att kämpa för det. Tvärtemot vad Krassó förefaller tro, så hade Trotsky inte för ett ögonblick den minsta illusion om detta.”¹¹ Men i nästa ögonblick påstår Mandel motsatsen. Trotskijs kamp bestod inte enbart i att med heder ”bevara programmet” i en klar medvetenhet om det oundvikliga nederlaget. Ty ”den ryska arbetarklassen var passiv – men dess passivitet var inte mekaniskt förutbestämd för en lång tid framöver. Varje uppsving för den internationella revolutionen, varje förskjutning i förhållandet mellan de sociala krafterna inom Sovjetunionen, kunde ha åstadkommit ett uppvaknande. Det omedelbara instrumentet för dessa förskjutningar kunde bara vara Komintern och Sovjetunionens kommunistiska parti.”¹² Dessa två påståenden är oförenliga. De visar bara hur svårt det är att i efterhand försöka rättfärdiggöra Trotskijs linje. Faktum är att Trotsky inte

¹⁰ *Den avväpnade profeten*, s. 320.

¹¹ Se s. 29 ovan.

¹² Se s. 29 ovan.

trodde att hans program var ”orealistiskt”. Hans polemik med Rakovskij 1928 gör detta helt klart, för detta var precis vad Rakovskij trodde. Hans *Brev till Valentinov* är kanske den mest klarsynta sociala analysen av 20-talet; och Trotskij avvisade den med eftertryck.

Anledningen till att han gjorde det var naturligtvis att han trodde det var möjligt att omedelbart mobilisera det ryska proletariet; det var faktiskt på denna förutsättning som han baserade hela sitt beteende i den inre partistriden. Vad han på ett avgörande sätt underskattade var graden av upplösning inom arbetarklassen efter inbördeskriget. Lenin däremot var ytterst medveten om detta. Hans framställning av problemet var kännetecknande radikal: ”Var finns er storindustri? Vad är det här för ett proletariet? Var är er industri? Varför står den outnyttjad?” frågade han 1921.

Det var detta som var problemets kärna: inte proletarietets ”passivitet” (Mandels uttryck) – ett subjektivt, konjunktorellt tillstånd; utan dess upplösning och splittring – ett objektiva, strukturellt förhållande. Dess antal hade reducerats med två tredjedelar och dess sammansättning hade förändrats med dess bästa militanter döda eller överflyttade till partisysslor. Detta är den sociologiska bakgrunden till kampen inom partiet och som Lenin i början och Rakovskij i slutet av årtiondet insåg. Trotskij, som trodde på de sociala krafternas omedelbara dominans, gjorde det inte.

Innebär detta att SUKP var ett politiskt organ som stod helt skilt från Sovjetunionens objektiva sociala struktur? Naturligtvis inte. Marx teori visade *både* de politiska instansernas autonomi inom den komplexa sociala helheten *och* att denna helhet i sista hand bestämdes av ekonomin. Det motsatta misstaget till Trotskij är en tro på de politiska institutionernas allsmåttiga roll som sådana, abstraherade från den socio-ekonomiska formationen med vilken de alltid med nödvändighet är förenade.¹³ Mandel ger en utmärkt definition av följderna av en sådan tro, då han skriver: ”Ren maktpolitik degraderar sina utövare till den grad att de förlorar all kontroll över sina egna handlingar. Banden mellan medveten strävan och objektiva konsekvenser av dessa handlingar förtvinar. I motsats till detta framhåller marxister *medveten* handling; och medvetenhet implicerar medvetenhet om de sociala krafternas avgörande roll, och de begränsningar som denna roll oundvikligen skapar för varje individs handlande ... Stalins tro på ”maktpolitikens” egna möjligheter blev hans olycka, då den förvandlade honom till ett omedvetet verktyg för sociala krafter vars blotta existens han inte förefaller ha lagt märke till förrän i slutet av sitt liv.”¹⁴ Här finns det ett embryo till en ny och vetenskaplig *beskrivning* av Stalins historiska roll, fri från den personifiering som såväl anhängare som fiender utövat.¹⁵ En sådan beskrivning måste upprätta en meningsfull förbindelse mellan hans lätta seger inom partiet på 20-talet och hans våldsamma utrensningar på 30-talet. Ty Stalin fruktade säkerligen en konsolidering av en ny social grupp inom partiet och statsapparaten, och han tvekade inte att decimera sina egna följeslagare när han blev medveten om faran (något före slutet av sitt liv). Det verkade, som jag påpekade, som om han tog Trotskij's varningar om en ”byråkratisk restauration” på dödligt allvar på 30-talet.¹⁶

¹³ Det är underligt att jag skulle anklagas för att reducera allting till en maktkamp inom en organisatorisk ram. Jag är inte någon beundrare av maktpolitik. Också politik i en vidare mening, under det att den har en relativ strukturell autonomi, är alltid mer än enbart politik. För den socialistiska revolutionären är detta ett förhållande som han är medveten om.

¹⁴ Se s. 22 ovan.

¹⁵ Det är felaktigt av Mandel att antyda att Stalin var en medelmått, jämförbar med Napoleon III. Inte heller var han en ”jätte bland dvärgar”. Hans personliga särdrag var naturligtvis ett nödvändigt villkor för hans historiska roll, men det var det politiska sammanhanget som bestämde deras inflytande. Det är möjligt att Trotskij's negativa särdrag hade större betydelse än Stalins positiva – det övergripande momentet – för skapandet av Stalins maktställning.

¹⁶ Se s. 17 ovan. Det är tydligt att det sätt på vilket kollektiveringskampanjen genomfördes på 30-talet gjorde många av Stalins funktionärer tveksamt inställda till sin ledare. Det var då som Stalin eliminerade dem som skapat

Vad som är viktigt att framhäva här är att problemet med byråkratismen var – som Mandel påstår – ett centralt bekymmer för Lenin under hans sista år. Under 20-talet hade kapitalismens temporära stabilisering blivit ett faktum. Lenin upprepade ständigt med större och större kraft att den revolutionära politiken måste förena en grundläggande oförsonlighet med en förmåga att kompromissa. Redan så tidigt som 1918, i artikeln *Vår tids viktigaste uppgift – ”radikalism” och småborgerlig mentalitet* talade Lenin om den ryska svagheten som bestod i ”vi varken har någon hög kultur eller någon kompromissvana”.¹⁷

Det är uppenbart att ju mindre en politiker är beredd att kompromissa med situationens allvar, desto mindre är han förmögen att bidra till dess lösning. Det är knappast en tillfällighet att flera medlemmar i Arbetaroppositionen – de första, de mest kompromisslösa och mest uppriktiga i sin opposition mot byråkratismen – senare skulle bli medlemmar i Stalins administration och till och med skulle undgå utrensning. Deras principer var så höga att det var omöjligt att leva upp till dem (en mänsklig situation som Dostojevskij intresserade sig mycket för). Senare kunde följaktligen ingenting rubba deras likgiltighet. Lenins opposition mot den byråkratiska och administrativa étatismen, som först huvudsakligen representerades av Trotskij, var realistisk. Men när dessa representanter för Arbetaroppositionen väl en gång insett att deras syften var orealistiska fann de det lättare än många andra att acceptera realismen i Stalins version.

Detta är mycket relevant för vad Mandel kallar Lenins ”sista strid och det som engagerade honom under den sista delen av hans liv” – kampen mot byråkratin. Ty Lenin ställde aldrig problemet på ett idealistiskt, sätt, med den politiska romantikens ”antingen/eller”. För Lenin var det inte en fråga om byråkrati eller ingen byråkrati. Lenin var klart medveten om de oöverstigliga motsättningar som dominerade både inrikes- och utrikespolitiken. Han trodde att det enda sättet att behandla dem var genom en medveten experimentpolitik. De byråkratiska och auktoritära tendenserna måste bekämpas, men kompromisser var oundvikliga under stridens gång. Lenin hade inte en orealistisk målsättning som gick ut på att en fullständig seger över byråkratismen; han sökte snarare efter *korrektiv* för den. Det är detta som gör hans avgörande roll i fackföreningsdebatterna så betydelsefull eftersom han där resolut motsatte sig Bucharins och Trotskij's étatistiska politik och krävde att fackföreningarna skulle kunna försvara arbetarna mot den förefintliga Sovjetstaten: ”Kamrat Trotskij talar om arbetarstaten. Tillåt mig att säga att detta är en abstraktion ... Vår nuvarande stat är sådan att det i denna organiserade proletariatet måste försvara sig och måste utnyttja dessa arbetarnas organisationer för försvar av arbetarna mot staten och för arbetarnas försvar av vår stat.”

Lenin idealiserade aldrig denna stat. 1921 skrev han: ”Arbetarstaten är en abstraktion. I verkligheten har vi en arbetarnas stat med följande speciella särdrag: 1. Det är bönderna och inte arbetarna som utgör den dominerande delen av befolkningen. 2. Det är en arbetarnas stat med byråkratiska deformationer.” Det är värt att notera att Lenin fann det nödvändigt att berättiga begreppet ”arbetarstat” i vidare bemärkelse än att ange dess byråkratiska deformationer. Han var

---

honom och ersatte dem med sådana som var hans skapelse. På detta sätt kan man säga att han utförde en del av Trotskij's program. Yngre personer, av vilka de flesta kom från arbetarklassen, intog det gamla gardets platser. (Senare blev de landets ledare – Chrusjtjov, Malenkov m.fl.) Den överväldigande majoriteten av ledamöterna vid 1934 års kongress, ”De segrandes kongress”, blev utrensad. Detta kamouflerades sociologiskt av de uppseendeväckande skenrättegångarna mot den förutvarande vänster- och högeroppositionen; rättegången mot dem som blivit politiskt betydelselösa. Partiet och de statliga funktionärerna fick aldrig någon möjlighet att bli en stabil, permanent social gruppering under Stalin.

¹⁷ Det var i samma artikel från 1918 som Lenin riktade sig mot dem som trodde att man gjorde ett misstag när man tog makten: ”Ett sådant argument kan bara komma från den räddhågade, som glömmer att det aldrig kommer att finnas någon ’likformighet’, att en sådan inte kan existera varken i samhällsutvecklingen eller i naturens utveckling, att endast genom en serie av försök, vilka tagna var för sig kommer att vara ensidiga – de kommer att lida av vissa ofullständigheter – kommer en framgångsrik socialism att skapas genom proletariatets revolutionära samarbete i alla länder.”

intensivt medveten om behovet av att inse det *specifika* i den ryska situationen. ”Byråkratism” i sig var lika abstrakt som begreppet ”arbetarstat”. Men det var en vulgär typ av marxism som dominerade tänkandet hos partiets ledande kader. Man kan aldrig någonsin få en riktig syn på en ny historisk situation medelst en vulgär marxism; men det har knappast funnits något läge där den varit så otillräcklig som i 20-talets Ryssland. Från en vulgärmarxistisk utgångspunkt fanns det ingen lösning: partiet borde ha gett upp. Bucharin och många andra sökte en utväg i de tvära kasten mellan vänster- och högerpolitik; bakgrunden var ett slags förtvivlan. Bucharin grät 1918 då partiet beslöt att ta emot livsmedel från amerikanerna och sade till Trotskij: ”De gör partiet till en dynghög.”¹⁸

I enlighet med karaktären av deras respektive marxism reagerade Trotskij och Stalin annorlunda i detta läge. De hade en fördel jämfört med de andra ledarna i sin överväldigande voluntarism. Men denna tog varandra motsatta former. Vad som är relevant här är bara att notera att Trotskij's marxism inte kan definieras som en positiv motsvarighet till Stalins. Ett mekaniskt sammankopplande av de två främjar inte nödvändigtvis förståelsen av någondera. Det låg en katastrof i Stalins marxism, men detta modifierar eller förringar inte den katastrof som låg i Trotskij's. ”Sociologism” och ”maktpolitik” är båda grundläggande avvikelser från leninismen.

3. Ryssland och världsrevolutionen

Debatten om ”socialism i ett land mot permanent revolution” bildar fokus för Mandels avslutande kommentar till min uppsats. De ger tillfälle till ett klagande av några missuppfattningar om den internationella revolutionära rörelsens historia sedan 20-talet. Mandel hävdar att Trotskij hade en sammanhängande nationell och internationell politik som båda var grundade på de fundamentala teserna om ”den permanenta revolutionen”. Han avvisar inte uttryckligen min analys av den sammansmältning på vilken uppfattningen om den permanenta revolutionen var byggd. Därför kan man förutsätta att min analys håller. Vad han däremot bestrider är att Trotskij's polemik mot socialismen i ett land implicerade en övertygelse om att Sovjetunionen skulle falla ihop på grund av världsmarknadens ”subversion” eller militär aggression. Han hävdar också att Trotskij's ekonomiska politik för en accelererad industrialisering åtföljdes av en politik för de olika sociala klasserna i Sovjetunionen – ett korrekt sätt ”att lösa motsättningar inom folket”. Men i båda dessa frågor är bevisen överväldigande. I sin broschyr *Den permanenta revolutionen* säger Trotskij: ”sovjetekonomins kriser är inte bara växtsvårigheter, ett sorts barnsjukdom, utan något mycket betydelsefullare – nämligen världsmarknadens tillrättavisningar...”.¹⁹ Hela hans diskussion förutsätter här att den kapitalistiska världsmarknaden är det ekonomiska system som omöjliggör socialism i ett land – likväl förklarar han aldrig konkret varför och hur. Det samma gäller hans diskussion om den militära interventionen utifrån. Han skriver: ”Antingen kommer proletariatet till makten eller också försvagar bourgeoisin genom en serie slag det revolutionära trycket tillräckligt för att återfå handlingsfriheten, framför allt vad gäller frågan om krig och fred. Endast en reformist kan beskriva proletariatets tryck på den borgerliga staten som en ständigt ökande faktor och som en garanti mot interventionen.”²⁰

¹⁸ Lunatjarskij kommenterade en gång Trotskij's personlighet: ”Trotskij sätter värde på sin revolutionära roll och han skulle antagligen vara beredd att göra varje personlig uppoffring, inklusive det största offret av alla, sitt liv, för att gå till historien omgiven av en gloria som en sann revolutionär ledare.” Det ligger något i detta. Trotskij var svag för ”dramatisk” politik och ”dramatiska” uttalanden, vilka inte alltid var berättigade av de verkliga förhållandena. Man skulle kunna säga att hans tragedi var av schillerskt slag, i motsats till Lenins tragedi under hans sista år. Man bör komma ihåg att Marx och Engels kritiserade Lassalles Sickingen-drama i det att de ansåg att det var schillerskt i jämförelse med det shakespearska dramat.

¹⁹ *Den permanenta revolutionen*, s. 40.

²⁰ a.a., s. 174.

Det framgår klart av sammanhanget i denna pamflett att han tänkte sig att Sovjetunionen skulle råka ut för en ekonomisk och militär kollaps, såsom det besynnerligt Chrusjtjovliknande förbehållet han tillade visar: ”Exemplet med ett efterblivet land som under loppet av några ‘femårsplaner’ med egna krafter förmådde bygga upp ett starkt socialistiskt samhälle skulle innebära ett dödande slag för världskapitalismen och reducera kostnaderna för proletariats världrevolution till ett minimum, ja t.o.m. till nollpunkten.” Stalin hävdade naturligtvis aldrig något sådant.²¹ Den enda förutsättning som kan göra påståendet meningsfullt är att den isolerade Sovjetstaten på lång sikt inte kunde överleva.

Utifrån detta är det helt logiskt att Trotskijs politiska linje för den nationella industrialiseringen blev så vag: den var ett slags nödtåtgärd till dess att den internationella revolutionens födelse hade räddat situationen. Mandel levererar själv bevisen för detta, när han citerar vänsteroppositionens alternativ till den massiva omvälvning som förorsakades av Stalins industrialisering: ”en specialskatt som endast drabbar de rika bönderna och en radikal sänkning av kostnaderna för administrationen, vilket skulle innebära intäkter och besparingar på en miljard guldrubel årligen.”²² Den akademiska, för att inte säga demagogiska. Karaktären av ett sådant förslag är uppenbar. Ekonomisk ackumulation genom minskade statliga utgifter är en utopisk dröm i ett efterblivet land. Det är svårt att tro att Trotskij själv kunde ta förslaget på allvar. Det hade inget som helst samband med den desperata ekonomiska situationen 1928, som innebar en faktisk blockad mot städerna av kulakerna, som E H Carr tidigare har påpekat i denna tidskrift (*Revolution from Above*, NLR 46). Trotskijs program för industrialiseringen innehåller, trots dess ekonomiska insikter, ingen politisk lösning på bondeproblemet. Följaktligen kunde Stalin lägga beslag på det, och det kunde också sättas in i ett krig mot kulakerna. Detta bevisas av Preobrazjenskijs och Pjatakovs snabba återtag in i rättningen; hade det funnits en överenskommen *politisk* linje för oppositionens industrialiseringsprogram skulle detta snabba återtag inte ha kunnat inträffa.

”Den permanenta revolutionens” internationella perspektiv var den slutgiltiga grunden för denna ofullständiga nationella politik. Vi måste nu beakta Mandels tolkning av detta begrepp. Han avvisar tanken att det i huvudsak kan likställas med en övertygelse om att resningen skulle vara nära och allestädes förestående. Tvärtom, säger han, är den enda innebörden i begreppet att den nuvarande historiska *epoken* karaktäriseras av ständigt återkommande revolutionära situationer, av vilka ingen med nödvändighet behöver resultera i ett framgångsrikt maktövertagande. Begreppets geografiska begränsningar kvarstår odefinierade, men sannolikt omfattar de hela jorden. Om det nu är så man ska tolka begreppet ”den permanenta revolutionen” är det inte längre felaktigt utan enbart banalt. För vem inom Komintern skulle någonsin förneka att den historiska epoken karaktäriserades av en periodisk våg av revolutionära situationer? Det finns inte något påstående som kunde varit tryggare och mindre kontroversiellt. En epok ”omfattar” väldigt många år – den mäts i årtionden. Utbrotten kan spridas vitt inom en sådan tidsrymd och ändå höra till perioden.

Mandels redogörelse för begreppet inbegriper emellertid en polemisk följsats. Han hävdar att eftersom det förelåg åtskilliga revolutionära situationer i Europa efter 1919 och ingen frambringade en socialistisk revolution så borde ansvaret för dessa misslyckanden i huvudsak läggas på Komintern och SUKP, som kontrollerade den. ”Huvudansvaret för arbetarklassens nederlag

²¹ a.a., s. 36. Jag sade i min första uppsats att Stalin i denna fråga hade ett överlägset perspektiv. Rysslands isolering var ett faktum. Men därmed var inte frågan avklarad. Under diskussionen i centralkommittén i januari 1918 om fredsfördraget med Tyskland sade Stalin att i fråga om de revolutionära rörelserna i väst fanns det inga fakta utan endast möjligheter, och möjligheter kunde inte tas med i beräkningen. ”Inte med i beräkningen?” frågade Lenin. Detta var en avgörande skillnad mellan de två, då såväl som senare. Lenin bortsåg aldrig från fakta, men han tog alltid möjligheter med i beräkningen.

²² Se not 25 i Mandels artikel ovan.

under 20-, 30- och det tidiga 40-talet kan läggas på ett felaktigt ledarskap.”²³ Den permanenta revolutionen blir här grunden för en historisk anklagelse mot Sovjets utrikespolitik. Det råder inget tvivel om att detta är en riktig tolkning av Trotskij syn på 30-talet. Men är det en riktig historieskrivning? Mandel kritiserar med rätta de psykologiska förklaringarna till Stalins politik och kräver en sociologisk förklaring. Men han ser inte att han bara upprepar misstaget på en annan nivå när han försöker tillskriva Sovjets politik ansvaret för varje viktigt revolutionärt nederlag sedan 1922. Det var just detta misstag som Trotskij gjorde, och det hade sitt ursprung i hans ständiga underskattning av nationens betydelse som politisk institution.²⁴ Ty faktum är att det inte var Komintern som i sista hand avgjorde de revolutionära rörelsernas öde i de olika länderna i världen. Detta borde vara uppenbart för varje marxist. Att tro annorlunda är att bortom alla proportioner överdriva den nyfödda Sovjetstatens betydelse för och inflytande på världspolitiken. Den vulgära antikommunistiska övertygelsen att ”Kreml” var ansvarig för varje utbrott av socialt missnöje och för varje revolution finner här sin vulgära marxistiska motsats: Kreml blir ansvarigt för allt undertryckande av socialt missnöje och för varje kontrarevolutionär seger. Detta är en uppfattning som är oförenlig med en rationell värdering av världshistorien. Den är grundad på just den sociologiska monism för vilken jag kritiserade Trotskij: nämligen att det svävar en ”världsomfattande social struktur utan förbindelse med varje konkret politiskt system”. Den voluntaristiska konsekvensen blir att man tillskriver Sovjet en olycksbringande allmakt. Sålunda tvekar inte Mandel att skriva att ”Andra världskrigets 50 miljoner offer” var ett ”resultat” av Kominterns politik. Idealismen i denna tankegång, och dess avstånd från marxismen, är uppenbar.

När den kontrarevolutionära dominansen i internationell skala väl tillskrivits Stalin, finns det inte längre några objektiva band när det gäller att ange ”revolutionära situationer” vars seger Sovjetunionen påstås ha hindrat. Antalet knappa missar fördubblas i Mandels text: inte mindre än fyra i Tyskland, tre i Spanien, tre i Frankrike och t o m kanske i Storbritannien – alla var ”revolutionära situationer”. Bara en hastig blick på listan visar hur avlägsen från historien den är. Den brittiska generalstrejken hälsades på den tiden av Trotskij som signalen för ett allmänt revolutionärt uppsving. Den organiserade brittiska arbetarklassen visade emellertid inte någon ”instinktiv tendens till att ta samhällets öde i sina egna händer”. Den kämpade för starkt begränsade krav och fick finna sig i ett absolut nederlag för dessa. (Det brittiska kommunistpartiet gjorde en riktig värdering av konjunkturen, vilken står i kontrast till Trotskij misstag.) Läget i Frankrike och Italien 1945 gjorde ett beväpnat krav på makt av de nationella kommunistpartierna mycket problematiskt. Greklands öde är beviset för detta. Där var vänstern mycket starkare än i Frankrike eller Italien, och landet var av mycket mindre betydelse för imperialismen än dessa länder. Den grekiska revolutionen blev inte desto mindre skoningslöst krossad av den angloamerikanska invasionen.

²³ Se s. 32 ovan.

²⁴ Här finns det en lärorik kontrast mellan Trotskij och Lenin. Som ett gott exempel kan man ta deras inställning gentemot Norge respektive Serbien under de två världskrigen. 1940, när tyskarna hade invaderat Norge, skrev Trotskij: ”Två regeringar kämpar ett tag i Norge: de norska nazisternas regering, under beskydd av tyska trupper i söder, och den gamla socialdemokratiska regeringen med sin kung i norr... Vad det handlar om i Norge är den direkta och omedelbara sammanstötningen mellan två imperialistiska läger i vars händer den vacklande norska regeringen bara är hjälpverktyg. På världsarenan stödjer vi varken de Allierade eller Tyskland. Följaktligen har vi inte den minsta anledning eller rätt att stödja någondera av deras temporära verktyg i själva Norge.” (*Till marxismens försvar*, s. 219.) Han vägrade med andra ord att uppfatta den relativa rättvisan i den norska nationella saken mot tyskarna. Mekaniskt och abstrakt upprepade han den klassiska revolutionära inställningen till Första världskriget, trots den uppenbara skillnaden mellan dem. Som motsats kan man se att Lenin baserade hela sin politik på ett absolut fördömande av världskriget som en inomimperialistisk kamp; men han sade att det fanns en relativ rättvisa i den serbiska nationella kampen mot de österrikiska-ungerska och tyska imperierna. Han talade om deras plundringståg mot Serbien. Hans marxism var alltid dialektisk; den förenade både de principiella och de sekundära motsättningarna.

Thorez och Togliatti hade mycket mindre chans än KKE. Det spanska inbördeskriget är ett annat exempel. Mandel antyder att de spanska kommunisterna kunde ha genomfört en framgångsrik revolution inom den krigsrustade republiken 1936-37 och sedan fortsatt med en militär seger över Franco. Likväl utgjorde de endast en liten minoritet av den tidens republikanska styrkor, vilka själva hade små möjligheter att vinna kriget efter det att de militära styrkeförhållandena utkristalliserats 1936. Möjligheterna till en socialistisk revolution i Tyskland var också avlägsna. KPD hade inte vid någon tidpunkt något som liknade en styrka som kunde mäta sig med Wehrmacht – beväpnad och utrustad av socialdemokraterna i ett medvetet kontrarevolutionärt syfte 1918, och därefter ständigt utvidgad. Denna strategiska situation inträffade innan man behövde fästa något avseende vid nazismen. Ett framgångsrikt hejdande av nazismen var en sak; en proletär revolution en helt annan.

Naturligtvis förde Stalin en felaktig politik beträffande Frankrike, Italien och – framför allt – Tyskland. I min första uppsats betonade jag de på varandra följande misstag som Tredje internationals gjorde. Dessutom var Trotskijs kritik av Kominterns politik i Tyskland utmärkt (det är kanske utmärkande att hans bästa polemik från dessa år skrevs från en ”höger”position, som är parallell till Brandlers, och inte från den ”vänster”position, som han intog under folkfrontsperioden). Men i alla dessa frågor var Stalins politik i sista hand en sekundär faktor i en strid som utkämpades och avgjordes på den *nationella* nivån. Klasskampens grundläggande enhet var nationen; offentliggörandet av Kominterns politik i Moskva gjorde ingenting för att ändra detta. Stalins internationella politik blev avgörande först när nationen som sådan utplånades – i krig. Just då, med upphävandet av de nationella gränserna och den temporära upplösningen av de sociala strukturer som de inneslöt, blev Sovjets handlingar dominerande. När den skapade en omvänd skyddszon uppnådde Röda armén i Östeuropa vad inget komintern-direktiv någonsin hade någon möjlighet att göra.

Det fundamentala misstag Trotskij gör när han underskattar den politiska institutionens autonomi i den nationella staten framgår tydligt av hans tes att någon revolution på grund av ”Kominterns felaktiga politik [inte] var möjlig genom de partier som var lojala mot Tredje internationals”. Ändå var det just denna tro som sensationellt nog förkastades, och därigenom bekräftades det sekundära inflytande denna politik hade på den revolutionära kampen i varje land. Den kinesiska revolutionens väldiga omvälvning – för att inte tala om de övriga triumferna i Vietnam, Jugoslavien och Albanien – visar detta definitivt. Den kinesiska revolutionen, den grundläggande vändpunkten i världshistorien under dessa årtionden, ställer de viktiga misstag som hemsökte Trotskijs teorier i fokus. Den var en segerrik revolution ledd av ett parti som aldrig öppet motsatte sig eller trotsade Komintern eller Stalin. Detta var något som Trotskij trodde var omöjligt – och därav följde hans beslut att skapa en ny international. Denna revolution var baserad på landsbygden och dess viktigaste styrka var bönderna, och likväl övergav den aldrig sitt socialistiska program eller ideologi. Trotskij fördömde uttryckligen Mao och det kinesiska partiet för att de efter 1927 drog sig tillbaka till den kinesiska landsbygden och förutspådde att de skulle degenerera till en renodlad bonderörelse. Man kan inte tänka sig ett mera uppenbart exempel på Trotskijs sociologism.²⁵

Detta var hans bedömning av epokens avgörande politiska händelse, och den avslöjar med den yttersta klarhet hans ständiga benägenhet att omedelbart uppfatta politiska institutioner som

²⁵ Trotskijs avvisande inställning till den kinesiska revolutionen kontrasteras mycket avslöjande mot den vikt han fäste vid triviala amerikanska intellektuella och de små politiska grupper som de representerade. Den sociologism som fick honom att nedvärdera det kinesiska kommunistpartiet till ett bondefenomen fick honom att tro att den amerikanska arbetarklassen – eftersom den utgjorde proletariatet i det mest avancerade kapitalistiska landet – var en avgörande historisk kraft på 30-talet och att ideologiska dispyter i dess utkanter därför var av enorm betydelse. Härav följde hans förolämpande inställning i debatterna med Burnham, Schachtman m.fl. (som förstärktes av hans privata medvetenhet om deras obetydlighet).

sociala krafter – och de enorma avvikelser som skapas av en sådan teoretisk avvikelse. (Det kan tilläggas att det Trotskij skriver om Kina visar hans oförmåga att förstå gerillakrigets revolutionära möjligheter. Som överbefälhavare för Röda armén hade han lärt sig att sätta denna typ av krigföring i andra hand: här var Lenin och Mao – vid olika tidpunkter – båda hans överman.) Trotskij blev således aldrig egentligen medveten om Den långa marschens och det anti-japanska krigets oerhörda segrar. Hans marxistiska kategorier hindrade honom från att förstå den avgörande betydelsen av dessa händelser. Hans tidigare klarsynthet när det gällde Kina var honom inte längre till någon nytta när Mao väl blivit ledare för det kinesiska partiet och omorienterat hela dess historiska kurs. Hädanefter undgick han de kinesiska erfarenheterna, vilka skulle bli världshistoriens strömvirvel vid seklets mitt.

De undgick naturligtvis Stalin också. Men det är just detta som är vitsen. Stalins politik var inte någon furie med makt över den världsrevolutionära rörelsens liv och död. Den var ett försiktigt och konservativt drag i Sovjetstaten, och som med nödvändighet endast hade ett begränsat inflytande över händelserna på andra håll – utom när staten 1944-45 gick utöver sina nationella gränser. Det var inte Stalins politik som i sista hand bar ansvaret för revolutionens misslyckande i väst – lika lite som den kunde vara ansvarig för dess segrar i öst, utan de partier som hade tillräcklig kraft att kunna ignorera Kominterns råd och som hade tillräcklig stridskraft för att avgöra revolutionen till sin egen fördel; de som dystert samtyckte till Kominterns felaktiga direktiv kunde knappast köra bort bourgeoisin. Det faktum att Stalin under dessa år så ofta hade fel innebär inte att Trotskij omvänt hade rätt. Leninismen hade försvunnit med sin upphovsman och anklagelserna och motanklagelserna från dessa årtionden ekade i djupet av hans frånvaro.

Sammanfattning

För att sammanfatta: Trotskijs likgiltighet för de politiska institutionerna skilde honom från Lenin före Oktoberrevolutionen och uteslöt honom från bolsjevikpartiet. Hans tidigare teori och praktik isolerade honom sedan inom partiet på 20-talet och avgjorde till slut hans nederlag. På 30-talet hindrade hans abstrakta internationalism honom från att förstå den komplexa inomnationella dynamik som styrde utvecklingen på världsrevolutionens olika fronter. Trotskijs marxism bildar en sammanhängande enhet. Det borde inte vara nödvändigt att säga att en kritik av hans teoretiska och politiska praktik inte på något vis minskar hans framstående insats under Oktoberrevolutionen och inbördeskriget. Som min uppsats betonar var de två tvärtom ursprungligen förenade: Trotskij hade alla sina lasters dygder.

Detta gäller framför allt den sista perioden av hans liv. Jag skrev att dessa år ”dominerades av hans symboliska förhållande till det förra decenniets stora drama, som för honom hade blivit ett tragiskt öde. Hans verksamhet blev högst futill”. Men det var inte 20-talets futillitet av teatraliska gester och taktiska överväganden. Det var inte längre en brist på perspektiv. I sin nya återvändsgränd fann han en viss storhet. Uppdelningen mellan ”bör” och ”är” hade en objektiv historisk bas på 30-talet. Trotskijs ”bör” var inte desto mindre giltigt i det att äktenskapet mellan en socialism med nationalism och ett autokratiskt system är en absurditet. Men det fanns inte någon möjlighet att ge det en bestämd historisk existens. Trotskij blev en myt genom att han identifierade sig med detta ”bör”. Det var Engels som skrev att medan de utopistiska socialisterna hade fel i ekonomiskt avseende, så hade de rätt i en slutgiltig världshistorisk bemärkelse. Något liknande kan sägas om Trotskij. Mandel påstår att han representerade ”sovjetdemokratins och den revolutionära internationalismens principer”. Verkligheten är emellertid aldrig endast en fråga om principer. Det pris som Trotskij måste betala för sin storhet skulle bli orimligt – en romantisk myt och symbol. Han var en revolutionär av klassiska mått. Hans tragedi var att han överlevde sig själv. Det är viktigt att på nytt föra fram denna fundamentala omständighet. Ty marxismen är inte någon saliggörande optimism: den är läran om en oförsonlig epok och rörelsen för en omvandling av den.

Monty Johnstone: Trotskij och debatten om socialismen i ett land

Redaktionell anmärkning

Följande artikel av den brittiske kommunistpartiideologen Monthy Johnstone är översatt från *New Left Review* nr 50 (juli–aug 1968). En svensk översättning av artikeln publicerades internt i Vänsterns ungdomsförbund (VUF) 1970, som ett led i ”kampen mot trotskismen”. Givetvis publicerades inget av Mandels inlägg och man utelämnade även notapparaten och slutet av Johnstones artikel som var mer positivt gentemot Trotskij – utan att ange detta. Versionen nedan är dock komplett. Dessutom har Mandels ”efterskrift” där han kommenterar Johnstone översatts och följer allra sist i hans andra svar till Krasso (precis i den form artikeln publicerades i *NLR*). Svaret till Johnstone är ganska kortfattat därför att Mandel berör delvis samma frågor även i svaret till Krasso.

Som framgår av rubriken på Johnstones artikel så handlar den till stor del om ”socialismen i ett land”. För att få ytterligare bakgrund till detta, se [Socialism i ett land?](#) av Trotskij.

Martin Fahlgren (november 2008)

Inledning

Ämnet för föreliggande uppsats är att undersöka ett område av debatten som nyligen ägde rum i *NLR* mellan Nicolas Krassó och Ernest Mandel – frågan om ”socialismen i ett land”. Denna stora historiska strid, som i början fördes i något obestämbara termer och som idag fördunklas med decenniernas polemiska förvrängningar från båda hållen, är en fråga där det är särskilt viktigt att göra en objektiv och balanserad bedömning av Trotskijs position, utan några ideologiska eller psykologiska tendenser att ”skydda” den ena sidan mot den andra.

En seriös undersökning av vad Trotskij verkligen sade om byggandet av socialism men i Ryssland avslöjar en fundamental och olöst motsättning i hans position som inte framkommer i Mandels censurerade version av den. Å ena sidan, som Mandel så riktigt påpekar, ifrågasatte aldrig Trotskij behovet av att *påbörja* bygget av socialismen och han framställde förslag för en ökad hastighet av ekonomisk tillväxt.¹ När han attackerades, förnekade han ”att revolutionens försenade utveckling i väst skulle ha fått mig att inta en ’pessimistisk’ inställning till framstegen för vårt socialistiska uppbyggnadsarbete, och accepterade att ”[t]rots alla de svårigheter som den kapitalistiska inringningen medför, så är den sovjetiska diktaturens ekonomiska och politiska tillgångar mycket stora.”² Å andra sidan förblev han bunden vid de ”två grundläggande påståenden i den permanenta revolutionens teori”: att även om, för det första ”revolutionen [kan] överföra makten i händerna i det ryska proletariats händer innan proletariatet i de utvecklade länderna lyckas gripa den”, är icke desto mindre, för det andra den enda ”utvägen ur de motsättningar som

¹ Jag kan inte inom ramen för denna artikel analysera frågan om i vilken utsträckning Trotskijs förslag 1923-24 att införa central planering och 1925-27 om industrialisering motsvarade de möjligheter som verkligen existerade vid den tidpunkt då de fördes fram. En av den vulgära trotskismens myter är att Stalins tillämpning efter 1928 av ännu mer långtgående planer än vad oppositionen hade fört fram i sig bevisar att de senare hade rätt. Som Maurice Dobb skriver: ”det följer inte av att det som kunde vara praktiskt genomförbart 1928-29 med nödvändighet var genomförbart vid en tidigare tidpunkt då både industrin och jordbruket var svagare”. (M Dobb, *Soviet Economic Development since 1917*, London 1948, s 206-07. Se även R W Davies, ”Den ryska trotskismens brister”, i *Labour Review*, London, juli-augusti 1957. Men jag kan godta argumentet att om partiet hade lyssnat till oppositionens varningar mot kulakernas farligt ökande makt på landsbygden, så hade kollektiviseringen 1929-30 kunnat bli mindre våldsamt.

² [Brev till centralkommitténs plenarmöte](#), januari 1925, på marxistarkiv.se, s 1-2.

drabbar proletariatets diktatur i ett efterblivet land omgivet av kapitalistiska fiender, finns på världsrevolutionens scen”.³

Krassó har rätt när han visar att den primära förutsättningen i Trotskijs argumentering mot möjligheten att fullständigt bygga socialismen i Sovjetunionen var hans misstro till dess förmåga att ens överleva som arbetarstat om revolutionen inte spreds till mer utvecklade länder, Eftersom Mandel inte bara förnekar sanningen i detta, utan också talar om ”historiska förvrängningar” i Krassós presentation (*NLR* 47 sid. 42), skulle det kanske vara på sin plats att låta Trotskij tala för sig själv – inte i tillfälliga och icke-typiska citat lösryckta från sitt sammanhang, utan i förklaringar som representerar huvudinnehållet i hans tänkande i denna fråga.

”Utan ett direkt statsstöd från det europeiska proletariatet kan Rysslands arbetarklass inte behålla makten och förvandla sin temporära dominans till en långvarig socialistisk diktatur. Det kan inte råda någon som helst tvekan om detta.”⁴ Detta skrev Trotskij 1906. Han försvarade denna formulering energiskt 1928 mot kritik från Radek, som hade hävdade att när Trotskij talade om statsstöd hade han överdrivet tillspetsat presenterat Sovjetunionens otvivelaktiga behov av hjälp från arbetare i andra länder.⁵

I ”Ett fredsprogram”, som publicerades som pamflett i juni 1917 och utgavs på nytt med en efterskrift 1922 och 1924 skrev han om den socialistiska revolutionen i Ryssland; ”Utan att invänta andra inleder och fortsätter vi kampen på nationell grundval i full tillförsikt om att vårt initiativ skall ge en impuls åt kampen i andra länder – men om det inte skulle inträffa, så vore det hoppöst att tro – härom vittnar både historiens erfarenhet och teoretiska synpunkter – att t ex det revolutionära Ryssland skulle kunna hålla stånd emot det konservativa Europa eller att ett socialistiskt Tyskland skulle kunna existera isolerat inom den kapitalistiska världen.”⁶

Trotskij skisserade teorin om den permanenta revolutionen i ett förord, skrivet 1922 (och oreserverat försvarat 1928), till boken **1905**, och talade om det proletära avantgardet när det tagit makten under den första perioden av sitt herravälde måste göra djupgående ingrepp i den kapitalistiska egendomen. ”Härvid råkar det i fientlig konflikt inte bara med alla de grupperingar av bourgeoisin, som under första stadiet av dess revolutionära kamp gav det sitt understöd, utan också med de breda bondemassor, vilka hjälpt proletariatet att komma till makten. Motsättningarna i arbetarregeringens läge i ett efterblivet land med övervägande bondbefolkning kan finna sin lösning endast i internationell måttstock, på den proletära världsrevolutionens arena.”⁷

1937 är temat väsentligen det samma: ”utan en mer eller mindre snabb seger för proletariatet i de avancerade länderna kommer inte arbetarregeringen i Ryssland att överleva. Lämnad åt sig själv, måste sovjetregimen antingen falla eller degenerera. Mer exakt uttryckt: den kommer först att degenerera och sedan falla. Jag har själv skrivit om detta mer än en gång, med början 1905.”⁸

Underskattning av den ekonomiska tillväxten

Trotskijs underskattning av de inre krafterna hos den ryska socialismen var särskilt tydlig när det gäller hans brist på förtroende i den oberoende utvecklingen av en socialistisk ekonomi i SSSR. I hans 1922 års ”Efterskrift” till ”Ett fredsprogram” skrev han:

”Socialism är möjlig bara på grundval av produktivkrafternas tillväxt och blomning ... Så länge bourgeoisien innehar makten i de övriga europeiska stater är vi tvungna att i kampen mot den ekonomiska isoleringen söka överenskommelser med den kapitalistiska världen; samtidigt kan man

³ [Tredje internationalen efter Lenin](#), på marxistarkiv.se, s 29.

⁴ [Resultat och framtidsutsikter](#), på marxistarkiv.se, s 42. Kursiv i original.

⁵ [Den permanenta revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 69.

⁶ L Trotsky, *The Programme of Peace*, Colombo 1956, s 18.

⁷ L Trotskij, *1905*, Moskva 1922, s 4. [svensk översättning: *Året 1905*, Rättviseböcker 2011]

⁸ [Stalinism och bolsjevism](#), på marxistarkiv.se, s 4. Kursiv i original.

tryggt påstå att dessa överenskommelser i bästa fall kan hjälpa oss att läka ett eller annat sår, att taga ett eller annat steg framåt; men att ett verkligt uppsving för den socialistiska ekonomin i Ryssland blir möjlig först efter proletarietets seger i Europas viktigaste länder.”⁹

1927 finner vi honom förfäktande att sovjetstaten var ”alltid, direkt eller indirekt, under världsmarknadens kontroll. Här ligger frågans kärna. Utvecklingstakten är inte godtycklig; den bestäms av hela världens utveckling, därför i slutgiltiga analysen kontrollerar världsindustrin varje en av sina delar, även om denna del är under proletarietets diktatur och bygger upp en socialistisk industri.”¹⁰

I kritiken av Kominterns programförslag följande år gick han ännu längre: ”I så motto som ett samhällssystemets arbetsproduktivitet och produktivitet i sin helhet mäts genom prisernas förhållande på marknaden”, skrev han ”så är det kanske inte så mycket en militär invasion som en invasion av billigare kapitalistiska varor som är det största omedelbara hotet mot den sovjetiska ekonomin”.¹¹ Det är sålunda inget belägg för Mandels förnekande (sid. 42) att Trotskij någonsin talade om SSSR:s planerade ekonomi undergrävs av den kapitalistiska världsmarknaden. Monopolet på utrikeshandeln, som Stalin och partimajoriteten alldeles riktigt poängterade var det medel med vilket Sovjetunionen skyddade sig från sådan ekonomisk undergrävning, blev för Trotskij ”bevis på det allvarliga och den farliga karaktären av vårt oberoende.”¹² Han såg världsökonomins öde som helhet av ”avgörande betydelse” i förhållande till den underordnade betydelsen av socialistiska bygget i Ryssland.¹³ Han fortsatte med den yttersta defaitism att antyda möjligheten av att produktiviteten hos arbetet växer snabbare i de dominerande kapitalistiska länderna än Ryssland.¹⁴

Fiaskot med denna ansats bevisades av framgången med de sovjetiska femårsplanerna. Gammal revolutionär som han var, så kunde Trotskij knappast avhålla sig från att 1936 ropa bravo när han betraktade ”industrialiseringens stora omfattning i Sovjetunionen framstår som obestridd i följande bruttoindex, och detta mot bakgrund av stagnation och nedgång i nästan hela den kapitalistiska världen”, som framstod från jämförelse index av industriell produktion.¹⁵ Men fastän han noterade att ”det är omöjligt att förneka det faktum att redan utvecklas produktivkrafterna i Sovjetunionen i ett tempo som inget land hittills uppvisat”,¹⁶ erkände han aldrig att detta faktum var en direkt vederläggning av hans pessimistiska förutsägelse i slutet av 20-talet, som i sin tur på ett sällsamt sätt kontrasterade sig mot hans egna superindustrialiseringsförslag som han lagt fram vid en tidigare period. (Det är det senare som alltid framföres av Trotskijs numera, medan det förra vanligen glöms bort.) I alla händelser försökte han i alla fall inte marxistiskt analysera källan till sina fel – en praktik som han alltid efterlyste från sina politiska motståndare. Snarare drog han den underliga slutsatsen att dessa framsteg, trots att de betecknade att ”de tekniska förutsättningarna för socialismen hade gjort enorma steg framåt”, inte ledde sovjetsamhället mot socialismen utan i riktning mot ”pånyttfödelsen av klasser, likvidering av den planerade ekonomin och ett återupprättande av den kapitalistiska egendomen”, i vilket fall, tillade han, ”staten oundvikligen skulle bli fascistisk.”¹⁷

⁹ L Trotsky, *The Programme of Peace*, Colombo 1956, s 20-21.

¹⁰ *Where is Trotsky going?*, London 1928, s 53-4.

¹¹ [Tredje internationalen efter Lenin](#), på marxistarkiv.se, s 33.

¹² *Ibid.* I en nyligen utkommen liten bok gör Ernest Germain från Fjärde internationalen narr av de som idag använder just Trotskijs argument om Sovjetunionens ”underordning” under världsmarknaden – och hänvisar dem till det effektiva... monoopolet på utrikeshandeln! (E Germain, *Marxism v. Ultra-Leftism*, Paris 1967, s 69 ff.)

¹³ L Trotsky, *loc cit.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ [Den förrådade revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 3.

¹⁶ L Trotsky, i *Workers International News*, London, juli 1938, s 1.

¹⁷ *Ibid*, s 2.

En fråga för skolastiker?

Isaac Deutscher liknade logiken i resonemanget om socialismen i ett land på 20-talet med en dispyt om huruvida det var möjligt att taklägga en byggnad om båda lägren var överens att starta arbetet varvid man var överens om dess form och materialet som skulle.¹⁸ Isolerat från underströmmarna som uttrycker skillnader i lynne och betoning som låg bakom den upphetsning som detta åstadkom, så skulle en sådan debatt verka högst skolastisk. Tydligt medveten om detta skrev *New International*, den ledande amerikanska tidskriften på 30-talet (prisad av Trotskij för dess höga teoretiska nivå) om den trotskistiska positionen på följande sätt i en redaktionell artikel daterad 30 januari, 1935:

”I ljuset av den nuvarande världssituationen står teorin om ’socialismen i ett land’, detta evangelium från byråkratin, framför oss i all sin nationalistiska begränsning och sin skrävande falskhet. Vi syftar här inte på den rent abstrakta möjligheten eller omöjligheten att bygga ett socialistiskt samhälle inom den eller den andra geografiska arean – ett sådant ämne är till för skolastiker; vi har i tankarna den oerhört mycket mer omedelbara och konkreta, levande och historiska och icke metafysiska frågan: är det möjligt för en isolerad sovjetstat att upprätthålla sig själv för en obestämd period i en imperialistisk omgivning innanför de sammanpressande cirkelarna av fascistiska kontrarevolutioner? Det marxistiska svaret är NEJ. Svaret från det inre tillståndet i SSSR är NEJ... Utanför världsrevolutionen finns det ingen frälsning.”¹⁹

Om vi accepterar frågan framställd på detta sätt, har historien fullständigt gjort slut på Trotskijs ståndpunkt. Om vi emellertid definierar socialism som Mandel gör, som ”ett samhälle utan klasser, varor, pengar och stat” (sid.42) då leds vi till en annan slutsats genom blott vändningarna i definitionen. Om vi skall göra en meningsfull värdering av Trotskijs politiska ståndpunkter måste vi undvika godtyckliga definitioner som fjärrar frågorna från sitt historiska sammanhang och framkalla ofruktbara semantiska gräl. Det är ett faktum att Mandels definition står i strid med den leninistiska uppfattningen som var allmänt accepterad i det ryska kommunistiska partiet. I **Stat och revolution** skrev Lenin om socialismen som synonym med Marx ”det kommunistiska samhällets första fas”, som representerade ”övergången av produktionsmedlen i hela samhällets gemensamma ägo”. ”[S]ocialism”, fortsatte han, ”*upphäver [inte] fördelningsbristerna och olikheten inom den ’borgerliga rätten’ som fortsätter att härska eftersom produkterna delas ’efter arbete’.... ’Lika mängd produkter för lika mängd arbete’* – även denna socialistiska princip är *redan* förverkligad... kvarstår fortfarande nödvändigheten av en stat... För att staten helt skall dö bort krävs fullständig kommunism.”²⁰ Denna distinktion utvecklades i **Kommunismens ABC** av Bucharin och Preobrazjenskij, som f o m 1917 hade varit den grundläggande partiboken. ”I den socialistiska samhällsordningen, som är oundvikligt som ett mellanstadium mellan kapitalismen och kommunismen”, skrev de, ”behövs pengar, för de spelar sin roll i varuhushållningen... I det socialistiska samhället kommer varuhushållningen ännu delvis att bestå.”²¹ Samhället utan varor pengar och stat som Mandel definierar som socialism bär många av de karakteristika som partitraditionen identifierade med kommunismens högre stadium. Detta är ett villospår ty det är inte vad de ryska kommunisterna menade när de satte som mål att skapa en socialistisk ekonomi – med vilken de menade organiseringen av kooperativ produktion i stor skala, vilket är den definition som Trotskij gav på socialism 1906.²²

Inte heller kommer Mandel att kunna finna något stöd för sin tes att ”t.o.m. Stalin och Bucharin” instämde med att den socialistiska ekonomin som de trodde vara möjlig i Ryssland ”måste ha en

¹⁸ I Deutscher, [Stalin](#), på marxistarkiv.se, s 171.

¹⁹ *New International*, New York, mars 1935, s 40.

²⁰ Lenin, *Valda verk i 10 band*, band 7. s 94ff

²¹ Bukharin/Preobrazhensky, *An A.B.C. Of Communism*, London 1924, s 345-56. [1921 års svenska upplaga, del 2 sid 238-243 – Red]

²² [Resultat och framtidsutsikter](#), på marxistarkiv.se, s 33

högre arbetsproduktivitet än de mest utvecklade kapitalistiska ekonomierna” (sid. 42) – till skillnad från en mycket högre produktivitet än Ryssland hade haft under kapitalismen och målet att hinna ifatt och gå om den kapitalistiska världen i produktivitet – garantin för segern för socialismen i *världsskala*.²³

Lenins position

Mandel menar att uppfattningen om ”socialismen i ett land” representerar ett förkastande av elementär marxist-leninistisk teori, av ”hela Lenins arv” (sid 43). Detta är en särskilt missledande kvartssanning. Vad som är sant är att när bolsjevikerna kom till makten 1917 gjorde de detta i tron att de var, med Lenins ord, ”vid tröskeln till en proletär världsrevolution”.²⁴ För en tid efter oktoberrevolutionen, trodde Lenin och bolsjevikerna (och Trotskij var mycket angelägen att sammanställa citat som bevisade detta²⁵): ”Antingen bryter det ut revolution i de andra länderna, i de kapitalistiskt mer utvecklade länderna omedelbart, eller åtminstone mycket snabbt, eller så måste vi gå förlorade.”²⁶ Emellertid med karaktäristisk realism noterade Lenin redan i mars 1918, när han argumenterade för ratificering av de förödmjukande villkoren i Brest-Litovsk fredsfördraget att det skulle vara ”förräderi i ordets fullaste mening”,²⁷ att fastän de eventuellt skulle få se världsrevolutionen, så ”är det för närvarande blint hasardspel”.²⁸ F.o.m. 1921 stod det klart för honom att de internationella ”händelserna inte fortsatte utefter en rät linje som vi hade väntat” och det hade ”visat sig omöjligt att framkalla revolution i andra kapitalistiska länder”,²⁹ och han ägnade sig mer och mer med att behandla det nya problemet att bygga socialismen i Ryssland under förutsättningen av en obestämd uppskjuten internationell revolution. Den 15 mars 1921 hade han fastslagit två villkor under vilka den socialistiska revolutionen kunde bli ”fullständigt framgångsrik” i Ryssland; för det första, ”att den i tid stöds av en socialistisk revolution i ett eller flera framskridna länder” och för det andra, att ”en överenskommelse mellan proletariatet... och böndernas flertal” skulle kunna upprätthållas.³⁰ Mindre än en månad senare noterade han: ”Tio-tjugo år av korrekta relationer med bönderna och segern är säkerställd i världsskala (även med fördröjning av den proletära revolutionen som håller på att växa fram.)”³¹ Två år senare, i sina sista artiklar var Lenin ännu mer sysselsatt med problemet. ”Om situationen var så fullständigt förtvivlat att den tiofaldigade arbetarnas och böndernas krafter och erbjöd oss möjligheter att övergå till att skapa grundförutsättningarna för civilisationen på ett annat sätt än i de övriga västeuropeiska staterna?” frågade han i januari 1923. ...”Om det för upprättande av socialism fordras en bestämd kulturnivå (ehuru ingen kan säga hurdan denna bestämda ’kulturnivå’ är, eftersom den varierar i olika västeuropeiska stater), varför kan vi då inte först börja med att på revolutionär väg tillkämpa oss förutsättningarna för denna nivå och *sedan*, på basis av arbetar- och bondemakten samt sovjetsystemet, sätta i gång med att hinna ifatt de andra folken?... För socialismens uppbyggande krävs civilisation, säger ni. Mycket bra. Men varför kunde då inte vi i vårt land först skapa sådana förutsättningar för civilisation som bortdrivandet av godsägarna och av de ryska kapitalisterna och sedan börja röra

²³ I själva verket är den genomsnittliga arbetsproduktiviteten i Sovjetunionen idag lika hög eller till och med högre än i de flesta kapitalistiska länder, men fortfarande lägre än i USA.

²⁴ Lenin, *Selected Works*, band VI, s 225.

²⁵ Se t ex L Trotskij, *Ryska revolutionens historia*, del 3, appendix II.

²⁶ Lenin, *S. W.*, bd IX, s 227

²⁷ Citeras av Lenin, *ibid*, bd VII, s 309.

²⁸ *Ibid*, bd VII s 297.

²⁹ *Ibid*, bd IX, s 227

³⁰ Lenin, *Valda verk i 10 band*, band 10, s 286, ”Rapport den 15 mars om överskottsrekvisitionens ersättande med naturaskatt” vid RKP(b)s 10:e kongress.

³¹ V. I. Lenin, *Polnoe Sobranie Sochineniy*, Moskva, 1963, bd XLIII, p. 383.

oss fram mot socialism? I vilka böcker har ni läst att dylika ändringar i den vanliga historiska ordningen är otillåtna eller omöjligt?”³²

Slutligen, i artikeln *Om kooperationen*, skrev han:

”I själva verket – är inte statens herravälde över alla stora produktionsmedel, statsmakten i proletariats händer, detta proletariats förbund med många miljoner småbönder och mycket små bönder, säkerställandet av detta proletariats ledande roll i förhållande till bönderna osv – är inte det allt som behövs för att av kooperationen ... bygga upp ett fullständigt socialistiskt samhälle? Det är ännu inte detsamma som att bygga upp ett socialistiskt samhälle, men det är allt som erfordras och räcker för att bygga upp det... Och med produktionsmedlem i samhällets ägo och med proletariats klassseger över bourgeoisien är ett system av civiliserade kooperatörer socialismens system.”³³

Uppnåddes socialismen?

Idén att Ryssland skulle sikta på att fullständigt bygga socialismen självt om den internationella revolutionen fortsatte att låta vänta på sig representerade ett avsteg från den traditionella bolsjevikteorin, som aldrig hade förutsett att deras land skulle behöva vara en isolerad arbetarstat tillräckligt länge för att frågan skulle uppstå. Men fastän Lenin aldrig i detalj teoretiskt utarbetade teorin, så har vi sett att han i slutet av sitt liv i praktiken kom att antaga ett sådant perspektiv. Det var fullständigt i linje med den marxistiska teorin, att partiet efter hans död skulle inträtta sig för den nya situationen och uttala sin övertygelse att ”NEP-Ryssland skulle transformeras till det socialistiska Ryssland”³⁴ med egna krafter, om revolutionen som alla hoppades på inte inträffade i andra länder och lättade deras problem.

Vad betydde detta perspektiv? Lenin hade uppräknat fem element som bildade de socio-ekonomiska formerna i Ryssland efter oktoberrevolutionen, och in i perioden med nya ekonomiska politiken som introducerades 1921: 1) patriarkalisk, till större delen självtillräcklig bondeekonomi; 2) mindre varuproduktion (inkluderande majoriteten av bönderna som säljer sin säd); 3) privatkapitalism; 4) statskapitalism; och 5) socialism.³⁵ Med övergången till socialismen menades transformeringen av Ryssland från ett efterblivet bondeland till ett land med en modern planekonomi – statlig industri och kollektiv och statligt jordbruk, tillsammans med stora framsteg vad gäller utbildningen och kulturen, Det betydde den effektiva elimineringen av de första fyra av Lenins socio-ekonomiska kategorier vilket var förenat med försvinnandet av kulakerna (lant-bourgeoisien) och NEP-männen (handelskapitalister), och en omfattande tillväxt av den femte, inbegripande statsägda industrier och statsjordbruk å ena sidan, och kollektivjordbruk å den andra.³⁶ Definierat på detta sätt kunde Stalin alldeles korrekt säga efter 1935 att Trotskij hade haft fel, och att ”vår bourgeoisien har redan likviderats och socialismen har redan i huvudsak byggts. Detta är vad vi kallar socialismens seger, eller för att vara mer exakt, det socialistiska byggets seger i ett land”.³⁷

³² Lenin. *Valda verk i 10 band*, band 10, s 544-45, ”Om vår revolution (med anledning av N Suchanovs anteckningar)”.

³³ *Ibid*, band 10, s 535, 538, ”Om kooperationen”

³⁴ Lenin, *S.W.*, bd IX, s 381.

³⁵ *Ibid*, bd VII, s 361. Med ”statskapitalism” menade Lenin här att arbetarstaten kontrollerade de kapitalistiska producenterna och handelsmännen, som tilläts verka ”inom vissa gränser”. Han skilde den strikt från ”den statskapitalism som finns under det kapitalistiska systemet när staten tar direkt kontroll över vissa kapitalistiska företag”. (Se *S.W.*, bd IX, s 165-74, 338-39). Det finns inget gemensamt mellan Lenins uppfattning om statskapitalism som en progressiv övergångsform som rörde vägen för Ryssland utveckling mot socialismen under denna tidiga period, och de uppfattningar om statskapitalism som förts fram för att göra en grundläggande karakteristik av Sovjetunionen, av bl a Karl Kautsky, Socialistpartiet i Storbritannien, gruppen International Socialism och Milovan Djilas.

³⁶ I sin artikel ”Om kooperationen”, betecknar Lenin denna sorts kooperativa egendom, som grundades på ett förstatligande av jorden, som socialistisk.

³⁷ J. V. Stalin, *The Final Victory of Socialism in the Soviet Union, Reply to Ivanov*, London 2 februari, 1938, s 3, 6.

Att lämna problemet där skulle emellertid vara alltför lättfärdigt. Kollektiviseringen av jordbruket hade inte bara utförts på ett onödigt kostsamt och hårt sätt, som lämnade djup misstro mellan viktiga delar av bönderna och sovjetstaten, utan den politiska makten och initiativet togs också ur de arbetandes händer och koncentrerades effektivt i händerna på Stalin och en liten ansvarslös regerande grupp, som på ett förmyndaraktigt sätt ersatte dem.³⁸ Stalin ledde utvecklingen och försvaret av de ekonomiska och kulturella grunderna hos socialismen under en extremt svår internationell situation – detta är hans historiska förtjänst. Men på samma gång behandlade han hänsynslöst de demokratiska rättigheterna och partiorganen och folket, och begick många godtyckliga, och brutala förföljelser under vilka många av de finaste ryska och utländska revolutionärerna mötte ett tragiskt slut – detta är hans stora brott, för vilket Sovjetunionen och den internationella kommunistiska rörelsen fortfarande får betala dyrt.

[MLK-översättningen slutade här, dvs man uteslöt de delar där Johnstone talade mer positivt om Trotskij. – *Red anm*]

Marxister har alltid ansett att socialism och demokrati går hand i hand. Trotskij stod på mycket fastare mark när han bytte huvudargument, och under den andra halvan av 1930-talet gjorde detta till sin centrala invändning mot att socialismen hade byggts färdig i Ryssland. Han pekade på polisterrorn, skenrättegångarna i Moskva mot de gamla bolsjevikerna och överhuvudtaget förtrycket av den politiska friheten, som föregicks och åtföljdes av en betydande ökning av den degenererade byråkratiska apparatens makt både i partiet och staten. Vad han inte kunde inse var att det under en period (som kan bli ganska långdragen), är möjligt med en osäker och fientlig samexistens mellan en socialistisk ekonomi och en odemokratisk, icke-socialistisk överbyggnad. Förr eller senare kommer utvecklingen av den förra att tendera att pressa samhället (om än i krokvägar, ojämnt och inte alls automatiskt) mot en reformering av överbyggnaden och att den successivt placeras i linje med den ekonomiska basen – och med strävandena från sin successivt alltmer utvecklade och utbildade arbetarklass och intelligentsia. Det man hade uppnått av en socialistisk ekonomi på 1930-talet var givetvis bara element av socialism som ännu behövde flera decenniers fredlig utveckling innan den kunde övervinna det fruktansvärda arvet från Ryssland underutveckling och framträdde som ett *fullt utvecklat* blomstrande, harmoniskt och kultiverat socialistiskt samhälle. Även om Sovjetunionen av idag är oändligt mer utvecklat än på 1930-talet så har det fortfarande en bra bit att gå innan det har fullbordat detta tillstånd av socialistisk utveckling. Det tal om en övergång till kommunismen inom en överskådlig framtid som gjordes på Stalins och Chrusjtjovs tid anses numera allmänt ha innehållit en enorm del av svulstigheter och våldsamt överdrivna anspråk. Det är inte mer än rätt att säga att Trotskijs skrifter faktiskt är en nyttig korrigerande av denna sorts överdrifter, som Togliatti beskrev som ”en allmänt utbredd tendens att överdriva i hänförelse över framstegen, framförallt i propagandan på den tiden, men även i allmänna framställningar, och anse att alla problem var lösta och de objektiva motsättningarna övervunna – tillsammans med de svårigheter och konflikter som finns inneboende i uppbygget av det socialistiska samhället, och som är benägna att bli ytterst allvarliga och oöverstigliga om de inte erkänns öppet.”³⁹ När han [Trotskij] kritiserade de yttringar av nationalistisk överlägsenhet, inbilskhet och trångsynthet som beledsagade detta, hänvisade han med rätta till marxismens i grunden internationalistiska traditioner, samtidigt som han felaktigt argumenterade att det han angrep oundvikligen härrörde ur teorin om ”socialism i ett land”.

³⁸ Jag kan inte gå lika långt som Krassó, i hans fullständiga förkastande av begreppet ”substitutionism”, som för mig verkar alltför svepande. Om en individ, grupp eller parti agerar i arbetarklassens namn samtidigt som den berövar den dess demokratiska rätt att avgöra politikens stora drag, då är det substitutionism.

³⁹ P Togliatti, *Questions Posed by the 20th Congress of the C.P.S.U.*, intervju med *Nuovi Argomenti*, London 1956, s 8.

”Den förrådade revolutionen”

Den förrådade revolutionen som Trotskij skrev 1936 visar både styrkan och svagheten i hans ståndpunkt på den tiden. I sin analys av utvecklingen i Sovjetunionen fram till mitten av 1930-talet fick han in ett stort antal fullträffar när det gällde att avslöja stalinismens negativa resultat på ett flertal sidor av livet i Ryssland. Men en hel del av hans kritik var småaktig och illa genomtänkt, som hans angrepp på ordvändningarna i 1936 års konstitution, vars svaghet inte var dess ytterst demokratiska stadgar utan att de inte hade något som helst samband med den verkliga situationen i Sovjetunionen på den tiden, när Stalin kunde och verkligen förtrampade dem. Exempelvis beskrev han införandet av allmän, jämlik och direkt rösträtt, som ersatte det indirekta systemet – att representationen vägdes till arbetarklassens fördel gentemot bönderna och att medlemmar ur de tidigare utsugande klasserna nekades att rösta – så här: ” Detta är, för att uttrycka sig kortfattat, att juridiskt likvidera proletariats diktatur.”⁴⁰ Han hävdade faktiskt att hela konstitutionen utgjorde ”ett enormt steg tillbaka från socialistiska till borgerliga principer” och ”skapar... de politiska förutsättningarna för en ny besutten klass.”⁴¹

Trotskijs dogmatiska slagord om det omöjliga att bygga socialismen i ett land fick honom att till och med nu underskatta hur djupt rotat och spänstigt det socialistiska systemet var i Ryssland, trots den förödelse som Stalins utrensningar medförde. Utan inblandning av en revolution i väst, hävdade han, så skulle krigsutbrottet leda till att ”Sovjetunionens sociala grundvalar [kommer] att krossas, inte bara i händelse av nederlag, utan också i fall av seger.”⁴²

Han fortsatte att skriva att ”sovjetbyråkratin har gått långt för att återupprätta en borgerlighet...” och ”måste... i framtiden [oundvikligen] söka stöd i egendomsförhållandena...”, vilket ”skulle betyda dess förvandling till en ny besutten klass”.⁴³ I själva verket följdes inte Sovjetunionens seger i kriget (Trotskij hade förutsagt ett nederlag⁴⁴) av minsta tecken på en rörelse mot en ”borgerlig kontrarevolution”,⁴⁵ utan tvärtom av att det under ledning av påstått ”kontrarevolutionära” kommunistpartier inrättades socialistiska egendomsförhållanden i ytterligare 13 andra länder, och uppkomsten av ett socialistiskt världssystem som tävlar med det kapitalistiska systemet. Sedan Stalins död 1953 har dessutom stalinismens mest negativa drag som Trotskijs riktade ljuset mot avskaffats. Denna ”avstalinisering” har inte ägt rum genom en ”oundviklig” politisk revolution under Fjärde internationalens ledning som störtade byråkratin, vilket **Den förrådade revolutionen** förutspådde och förespråkade,⁴⁶ utan i huvudsak på initiativ från krafter inom kommunistpartiet (som Trotskij hade avfärdat som upplöst,⁴⁷ ”dött”,⁴⁸ och ”inte längre proletariats förtrupp”⁴⁹) och inom ”byråkratin”, som enligt Trotskijs definition⁵⁰ omfattade alla partiets, statens och kollektivjordbrukens ledare, chefer, tekniker och förmän, som hade hämtats från arbetarklassens och böndernas mest avancerade delar.

⁴⁰ [Den förrådade revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 110.

⁴¹ *Ibid*, s 115.

⁴² *Ibid*, s 97. Det är intressant att påpeka, att den trotskistiska Fjärde internationalen, långt från att göra självkritik eller analysera detta misstag, lovprisade sin egen ”riktighet” och fortsatte att upprepa denna blunder. I sitt manifest från 1946 hävdade en Internationell konferens, under rubriken ”De marxistiska förutsägelseernas styrka” att ”[p]å varje viktig punkt har 4:e Internationalens analys bestått tidens prövning” ([Endast segerrika socialistiska revolutioner kan förhindra det tredje världskriget](#), på marxistarkiv.se, s 5), och fortsatte i en resolution att säga att ”bara ett ingripande från den proletära revolutionen kan förhindra en ödesdigert utgång för Sovjetunionen under dess nuvarande styrkemätning med imperialismen”. (*Quatrième Internationale*, Paris april-maj 1946, s 18.)

⁴³ [Den förrådade revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 107.

⁴⁴ *Ibid*, s 96.

⁴⁵ *Ibid*, s 122

⁴⁶ *Ibid*, s 120

⁴⁷ [Stalinism och bolsjevism](#), på marxistarkiv.se, s 4.

⁴⁸ *Ibid*, s 6.

⁴⁹ [Den förrådade revolutionen](#), på marxistarkiv.se, s 59.

⁵⁰ *Ibid*, s 57 ff.

Det återstår att göra en grundläggande marxistisk kritik av stalinismen. Men den kommer inte att utgå från Trotskijs antaganden, även om hans skrifter bör studeras för de många värdefulla lärdomar – både positiva och negativa – som de har att ge oss. Men även när hans insikter är som allra mest briljanta, så sker de inom ramen för en i grunden felaktig sociologisk modell som hindrade honom från att förstå det sovjetiska samhällets utvecklingslagar eller inse det (förvisso nya och aldrig tidigare upplevda) fenomenet stalinismen i all dess komplexitet och mångsidighet. Därav följde historiens omilda behandling av de viktiga förutsägelser som citerats i denna artikel.

Källan till de flesta av Trotskijs misstag i förhållande till Ryssland existerade redan under åren innan Första världskriget. ”Ibland tycktes han betrakta Rysslands förflutna och nutid nästan som ett vakuum”, anmärkte Deutscher. ”Det var denna svaghet som låg bakom hans uppmaning till europeisering och som var bristen i hans inställning till bolsjevismen. Det var Lenins styrka att han såg den ryska verkligheten som den var, samtidigt som han arbetade på att förändra den. Lenins parti hade sina rötter djupt i den ryska jorden och det sög i sig allt som denna jord hade att ge av revolutionär styrka och hårdhet, av världsomspännande mod och primitiv råhet.”⁵¹ Trotskij anslöt sig inte till detta parti förrän på randen till Oktoberrevolutionen, och anammade aldrig dess traditioner, utan förblev i stor utsträckning en västeuropeisk revolutionär intellektuell. Hans pessimism rörande Sovjetrysslands framtidsutsikter kompletterades av hans mycket omtalade ”revolutionära optimism” när det gällde revolutionens framtidsutsikter i väst och en märklig tro att ”optimism rörande en isolerad proletär stat skulle medföra pessimism i fråga om den internationella revolutionen”.⁵² Som Lunatjarskij visade i sitt sympatiskt inställda porträtt, ”följde [Trotskijs] väg till revolutionen... en rak linje.”⁵³ När historien motbevisade hans prognoser eller bebådade nya och oförutsedda situationer, så saknade han Lenins “realistiska sinne som nu och då får en att ändra sin taktik”, och den “oerhörda känslighet för tidens krav” som fick Lenin att “i vissa ögonblick skärpa svärdets båda egggar och andra gånger sätta ner det i skidan.”⁵⁴

(Redigering och nyöversättning av sista delen: Göran Källqvist.)

⁵¹ I Deutscher, [Den väpnade profeten](#), på marxistarkiv.se, s 116.

⁵² L Trotskij, ”Brev om Oktoberrevolutionens 15-årsjubileum”, 13 oktober 1932, återgivet i Balhamgruppens bulletin, London 1932. [Detta citat har jag inte kunnat hitta i Trotskijs *Writings*. Det finns däremot en artikel ”Femton år!”, skriven 13 oktober 1932, där det står: ”Ingen, inte ens de mest optimistiska bland oss, förutsåg en sådan livskraft [hos den proletära staten]. Och det är inte överraskande; en sådan förutsägelse skulle ha tytt på pessimism i fråga om den internationella revolutionen.” (*Writings 1932*, Pathfinder: New York, 1973, s 231.) Vilket är en något annan innebörd än i Johnstones citat. - öa]

⁵³ A V Lunacharsky, *Revolutionary Silhouettes*, London, 1967, s 67. [sv. övers.: [Revolutionära silhuetter](#)]

⁵⁴ *Loc cit.*

Ernest Mandel: Trotskijs marxism – en replik

Nicolas Krassó försöker förklara Stalins seger i den interna partistriden i bolsjevikpartiet under 20-talet med två anförda grundläggande svagheter i Trotskijs marxism: hans ”sociologism”, d v s hans ständiga underskattning av de politiska institutionernas autonoma roll, och hans ”administrativism”, som fick honom att ansluta sig till de hårda repressiva åtgärder som bolsjevikpartiet måste vidta mot arbetarklassen under perioden 1920-21. Vi visade att dessa förklaringar inte svarar mot den historiska verkligheten och att de inte ger någon riktig förklaring av den ryska revolutionens utveckling efter 1917 – för att inte tala om världsrevolutionens utveckling.

I sitt svar försöker Krassó försvara sina hypoteser både med allmänna teoretiska argument och med ett försök att tillbakavisa en del av det faktamaterial som jag förde in i diskussionen. Båda försöken misslyckas. De visar tydligare än Krassós första bidrag de grundläggande svagheter i hans analys, som består i en avvikelse från den marxistiska metoden för kunskap om, tolkning av och ingripande i den samtida historien.

Empiricism och marxistisk historiesyn: en första genomgång

”Syftet med min analys var att försöka rekonstruera enheten i Trotskijs teori och praktik som marxist: dess utmärkande drag och sammanhållning. Mandels svar avvisar varje försök att finna en sådan enhet”, skriver Krassó.¹ Med andra ord: Krassó försöker se Trotskijs teori och praktik som en helhet vilken styrs av några grundläggande principer som han försöker upptäcka. Varje försök att bemöta honom på samma nivå – antingen för att acceptera hans definition av det enastående i Trotskijs marxism eller för att ersätta hans egen ”grundläggande princip” med en annan för att tolka Trotskij – brukar fördömas som ”empiricism”.

I slutet av denna uppsats ska vi återkomma till vad vi anser vara det utmärkande i Trotskijs marxism. Men låt oss först ta Krassós teoretiska argument för vad det är värt. Utifrån den marxistiska dialektiken styrs inte processer av grundläggande idéer utan av *varandra motsatta krafter*. Varje historisk process styrs av grundläggande motsättningar av social natur. Att tänka sig en livsprocess, som i sista hand styrs och förklaras av idéer, är att ta ett steg bakåt från Marx till Hegel. Att anse att dessa idéer är oföränderliga, permanenta och utan förbindelse med varandra, varken med avseende på deras inre motsättningar eller på motsättningarna mellan dem och den levande praktiken, är att ta ett steg bakåt från Hegel till Kant.

Att förutsätta att Trotskijs liv utgör en ”enhet”, vilken kan förklaras av ett ideologiskt ”begrepp”, att likställa detta begrepp med arvsyndens ”sociologism”, att förneka det historiska faktum att Trotskij, efter det att han gått in i bolsjevikpartiet, fäste den största vikt vid den ”subjektiva faktorns” roll i historien och politiken, att han blev den mest pålitliga försvararen av den leninistiska partiteorin och gav oss, både som politiker och historiker, några av de finaste exemplen på exakt förståelse av ”de politiska institutionernas autonoma roll”, är att föra fram en ”förklaring” av Trotskijs marxism som är ett hån mot sanningen. Det är en godtycklig, abstrakt hjärnkonstruktion, som både teoretiskt och praktiskt är skild från verkligheten.

De metodiska svagheter i Krassós teser går djupare än till ett misslyckande med att på ett konsekvent sätt förklara alla de grundläggande sidorna i Trotskijs verksamhet (den dialektiska teorins överlägsenhet över empiricismen ligger inte i en negation av empiriska uppgifter, utan i dess förmåga att på ett sammanhängande sätt förklara dem, och det är inte möjligt att ge en sammanhängande förklaring av Trotskijs teori och praktik 1917, 1923, 1933 eller 1938 utifrån hans ”underskattning av de politiska institutionernas roll”). Denna svaghet går tillbaka till en av

¹ Se s. 35 ovan.

de mest fascinerande aspekterna i den marxistiska sociologin och historien: förhållandet mellan individen och den historiska processen.

Vi förnekar inte att varje individ kan anses som ett relevant studieobjekt, att hans livsprocess kan undersökas och förklaras dialektiskt. Men det är uppenbart att vi med en sådan teoretisk verksamhet inte sysslar med sociologi utan med individualpsykologi.² Detta förfaringssätt går an så länge vi sysslar med individer som endast spelar en marginell roll i den historiska processen. Marx viktiga bidrag till en förståelse av historien var just att han visade att man inte kan förklara den historiska processen som en enkel växelverkan mellan individuella psyken, som en myriad av sammanflätade ”fall”. Vad denna förståelse kräver är en begreppsmässig social förmedling, nämligen den sociala klassen. Världshistorien är inte historien om de mot varandra stridande individerna (även om dessa individer är mycket reella och ibland mycket betydelsefulla); världshistorien är historien om *klasskampen*. Den kombination av individuella aspirationer, behov, strävanden och idéer, som är relevanta för förståelsen av historien, är deras kombination i sociala klasser. De konflikter som i det civiliserade livet formar historien är de som inträffar mellan sociala klasser eller inom sociala klasser.³

Individer som spelar en nyckelroll i historien kan göra det endast på grund av att de vid en avgörande vändpunkt på ett överlägset sätt lyckas uttrycka de behov och aspirationer som finns hos sociala formationer. När det unika förhållandet hos de sociala krafter som driver fram dem till den historiska arenan i grund och botten förändrats är deras historiska roll avslutad.⁴

Varje värdering av Trotskij har en felaktig utgångspunkt om den försöker utgå ifrån Trotskijs ”inre tankar”, dvs i en aspekt hos *individen* – för att upptäcka förklaringen av hans roll i *historien*. Vi förnekar inte lämpligheten av att göra den historiska analysen fullständig genom individualpsykologi, även om det vi hittills åstadkommit är föga övertygande. Men vi förnekar på det starkaste att det är möjligt att förklara historien genom *individualpsykologi*. Den politiska kampen i Sovjetunionen på 20-talet, och i den världskommunistiska rörelsen på 20- och 30-talet, berörde hundratals miljoner mänskliga varelsers öde. Att förklara resultatet av en konflikt med sådana dimensioner med personliga egenheter hos den eller den individen – X hade förföljelse-

² Med detta menar vi inte att sociala faktorer bör elimineras från dem som formar en persons livsprocess. Men de verkar inom andra ramar, på en annan nivå och i förhållande till en annorlunda totalitet, när de används för att förklara ett individuellt levnadslöpp än när de fattas som krafter, vilka formar nationers eller mänsklighetens öde.

³ Grunden för denna distinktion har på ett övertygande sätt förklarats av Engels i hans brev till Joseph Block 21-22 september 1890: ”Historien utvecklas så att den alltid uppstår ur konflikterna mellan många individers viljor, av vilka var och en i sin tur har blivit vad den är genom en mängd speciella livsvillkor. Sålunda finns det ett otal krafter som korsar varandra, en oändlig serie parallelogram av krafter som ger upphov till en produkt – den historiska företeelsen. Denna kan i sin tur själv anses vara produkten av en kraft som i sin helhet verkar *omedvetet* och utan vilja. Ty det som varje individ vill, hindras av alla de andra och resultatet blir något som ingen ville. Sålunda har historien hitintills fortskridit såsom en naturprocess och den är i grunden underkastad samma rörelselagar. Men utifrån det faktum att individernas viljor ... inte uppnår det de vill utan smälter samman i en förenad medelväg, en gemensam produkt, får man inte sluta sig till att de är lika med noll. Tvärtom bidrar var och en till produkten och ingår i så måtto i den.” (Marx–Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, Moskva 1965, s. 418.)

Se också Lenin: ”Genom att undersöka *totaliteten* hos varandra motsatta tendenser, genom att reducera dem till klart definierbara livs- och produktionsvillkor för de olika samhällsklasserna, genom att förkasta subjektivism eller tvetydighet i valet av en särskild ”dominerande” idé eller dess tolkning och genom att avslöja att alla idéer och alla de olika tendenserna utan undantag härstammar från de materiella produktivkrafternas tillstånd, har marxismen visat vägen till en allomfattande och mångsidig undersökning av de socio-ekonomiska systemens uppkomst-, utvecklings- och nedgångsprocess. Människorna skapar sin egen historia, men vad är det som bestämmer människornas och människomassornas motiv, d v s vad är det som ger upphov till kollisionen mellan motsatta idéer och strävanden?” (*Collected Works*, band 21, s. 57, Progress Publishers, Moskva, 1964.)

⁴ Jfr: ”Att den människan och just den människan framträder vid en speciell tidpunkt i ett speciellt land är naturligtvis en ren tillfällighet. Men ta bort honom och det kommer att finnas krav på en ersättare, och denne ersättare kommer att bli funnen, må han vara bra eller dålig, men i det långa loppet kommer han att bli funnen.” (Engels brev till H. Starkenburg den 25 januari 1894 i Marx–Engels, *Selected Correspondence*, s. 467.)

mani; Y hade magsår; Z ”underskattade de politiska institutionernas autonoma roll” – är inte bara omarxistiskt. Det är löjligt.

Här ligger Krassós grundläggande svaghet. I denna fråga erbjuder inte hans ”Svar till Ernst Mandel” något ytterligare material. Vi får höra väldigt mycket om vad Trotskij och Lenin tänkte och gjorde eller inte tänkte och gjorde vid det eller” det stadiet i den politiska och sociala kampen i Sovjetunionen. Vi får emellertid ingen förklaring till alla de revolutionära uppsvingen och nedgångarna *i förhållande till de sociala krafternas utveckling*, vare sig i Ryssland eller i världen som helhet. Och när Krassó gör ett svagt försök att ge en sådan förklaring av en episodisk aspekt av hela problemet – fackföreningsdiskussionen 1921 – går han så långt att han förnekar själva den fysiska förekomsten av sociala klasser, i detta fall proletariatet. Under sådana omständigheter finns det inte plats för någon vetenskaplig historiesyn. Krassós misslyckande med att förstå ”Trotskijs marxism” slutar i ett övergivande av marxismen.

Lenin, Trotskij och teorin om partiet

Krassó är förvånad över vårt påstående att ”det var Lenin, inte Trotskij, som i stor utsträckning lånade från den tyska och österrikiska socialdemokratins teoretiker i sin teori om organiseringen av partiet”. Förvåning är naturligtvis inget bevis. Det är inte heller försöket att likställa Lenins partiteori med begreppet yrkesrevolutionär eller påståendet att ”det inte finns några bevis för att Trotskij vid något skede därefter – (efter att först inte ha förstått den – E.M.) – i grunden tog lärdom av Lenins partiteori.”⁵

Krassó verkar inte komma ihåg att begreppet yrkesrevolutionär inte är den grundläggande premissen i Lenins partiteori; det är bara en konsekvens som följer av andra grundläggande förutsättningar. Tidigare definierade han själv på ett riktigt sätt Lenins ”fundamentala teser” i hans teori om det revolutionära partiet som ”att socialismen som teori måste tillföras arbetarklassen utifrån genom ett parti som innefattar den revolutionära intelligentsian.”⁶ Det är denna ”fundamentala tes” som vi sade hade inspirerats av Victor Adler och Kautsky. Och om Krassó gjorde ett försök att läsa de källor som vi citerade, skulle han bli tvungen att medge att de grundläggande elementen i Lenins teori om det revolutionära partiet faktiskt hade producerats av den tyska (och tysk-österrikiska) socialdemokratin i början på 90-talet.

Lenin gjorde själv aldrig någon hemlighet av sin övertygelse om att hans partiteori hade inspirerats av den tyska socialdemokratin. Det finns naturligtvis överdrifter i Lenins påståenden om sin nära anslutning till Kautsky & Co.; de gjordes i fraktionsstridens hetta. Det är också sant att när Lenin återvände till ämnet efter erfarenheterna från revolutionen 1905, så använde han formuleringar som var mera självständiga än de som användes i *Vad bör göras?* i synnerhet beträffande den nödvändiga integreringen av förtruppen och klassen; vi pekade på dessa i vårt första svar till Krassó.

Men allt detta ligger utanför huvudfrågan. Vad vi betonade var det faktum att Lenins uppfattning om organisationen före 1917 låg närmare socialdemokratins än Trotskijs. Orsaken till detta är mycket tydlig: liksom de övriga socialdemokraterna betonade Lenin den ledande roll som de *organiserade* måste spela med avseende på de *oorganiserade*. Trotskij underskattade betydelsen av denna organisation. Men tillsammans med Rosa Luxemburg insåg han tidigare än Lenin att organisationen i sig själv inte är någon garanti för ett *revolutionärt* ledarskap, och att den till och med kan bli en fälla som hindrar arbetarklassen från att gå vidare på den revolutionära vägen. Han hade en intensiv föräning om en partiapparats *potentiella konservatism*. En marxistisk partiteori som föser undan detta som ”sociologism” har inte förstått någonting av arbetarrörelsens historia sedan 1914.

⁵ Se s. 36 ovan.

⁶ Se s. 4 ovan.

Vi säger med avsikt: sedan 1914. Vad som fullständigt saknas i Krassós analys är en värdering av Lenins inställning till partiet och internationalen, vilken bestämdes av den traumatiska erfarenhet som han gick igenom efter den 4 augusti 1914. Denna lucka i Krassós analys beror inte på någon tillfällighet. Genom att undvika Lenins artiklar om socialdemokratien, eliminerar han på ett bekvämt sätt det som från och med denna dag blev leninismens hörnsten: *kombinationen av en partiteori med ett revolutionärt program och en revolutionär praktik*. Utan en sådan kombination blir parti "organisationen" inte bara ett tomt skal, utan med utgångspunkt från klasskampen kan den bli ett potentiellt medel för fientliga sociala krafter. När Krassó förebrår Trotskij för "den fetischistiska inställningen till programmet i Trotskij's senare tänkande" och sätter detta i motsättning till "partiets struktur, vilken var ankaret i Lenins tänkande",⁷ så hänar han objektivt sett såväl Trotskij som Lenin. Efter det att Trotskij anslutit sig till bolsjevikpartiet, skilde han aldrig programmet från partiets struktur. Efter 1914 skilde aldrig Lenin partiets struktur från det revolutionära programmet och den revolutionära praktiken; han hade lärt sig sin läxa från den 4 augusti 1914.⁸

Det skulle föra oss alltför långt att här räkna upp alla de tillfällen då Trotskij efter mars 1917, inte bara teoretiskt utan praktiskt, uttryckte sin förståelse av Lenins partiteori.⁹ Vi ska inskränka oss till ett citat:

"Den ledande minoriteten, vilken den syndikalistiska teorin tillskriver ledarskapet och som den därigenom placerar högre än proletariats fackföreningsorganisationer, kan inte förbli formlös. Men om denna arbetarklassens ledande minoritet är riktigt organiserad, om den är sammanlänkad genom en intern disciplin, som motsvarar den revolutionära epokens oförsonliga krav, om den är beväpnad med en riktig teori, den vetenskapligt uppbyggda teorin om den proletära revolutionen, då erhåller vi inget annat än det kommunistiska partiet, vilket står högre än såväl syndikaten som alla de andra av arbetarrörelsens former, och som befruktar den ideologiskt och leder dess arbete.

... Härav följer den oundgängliga nödvändigheten av att skapa ett franskt kommunistiskt parti, vilket helt måste omfatta de två existerande revolutionära grupperingarna i det Socialistiska partiet liksom den revolutionära delen av den franska syndikalistiska rörelsen. Partiet måste skapa en egen apparat, som är helt självständig, strikt centraliserad och fristående från såväl det nuvarande Socialistiska partiet som CGT och de lokala syndikaten.

...Uppgifterna är: att omedelbart ta itu med uppbyggandet av det centraliserade kommunistiska partiet och, framför allt, att ge ut dagliga tidningar i de städer där arbetarrörelsen är starkast. Dessa tidningar kommer – i motsats till de nuvarande – inte att bli organ för intern organisatorisk kritik och abstrakt propaganda, utan de blir organ för direkt revolutionär agitation och politiskt ledarskap för de proletära massornas kamp."¹⁰

Det borde vara svårt för vem som helst, inklusive Nicolas Krassó, att trolla fram någon skillnad mellan den partiteori som Lenin för fram i *Vad bör göras?* och ovanstående uttalande som Trotskij gjorde 1920.

⁷ Se s. 36 ovan.

⁸ Jfr Lenin: "I Europa har socialismen redan lämnat det relativt fredliga och av trånga nationella ramar begränsade stadiet. I och med kriget 1914-15 har den trätt in i de revolutionära aktionernas stadium, och tiden är ovillkorligen inne att helt bryta med opportunisten och fördriva den ur arbetarpartierna ... Det är nödvändigt att övergå till en revolutionär organisation, den förändrade historiska situationen kräver detta, de proletära revolutionära aktionernas epok kräver detta – men denna övergång är endast möjlig *över huvudet* på de gamla ledarna, vilka kväver den revolutionära energin, *över huvudet* på det gamla partiet, genom att *förstöra* det." (*Valda verk i 10 band*, band 5, s. 340 o. 344).

⁹ Jfr hans inställning till Levis brott med KPD 1921; hans inställning till partiets nyckelroll i den revolutionära krisen i Tyskland sommaren-hösten 1923; hans inställning till den absoluta nödvändigheten av att det kinesiska kommunistpartiet bevarade sin självständighet 1926-1927, etc. etc.

¹⁰ *On the Coming Congress of the Comintern*; den 22 juli 1920. I Leo Trotsky: *The First Five Years of the Communist International*, band I, s. 93-94, New York, Pioneer Publishers.

Innehållet i skiljelinjerna 1923

Den största stötestenen för Krassó i hans försök att presentera Trotskij som en ”romantisk myt och symbol” är den konkreta och precisa alternativa linje som Trotskij föreslog både för bolsjevikpartiet och Kommunistiska internationalen under perioden 1923-1933. Krassó börjar med att bygga upp en grundlös motsättning mellan teorin om den permanenta revolutionen – så som den tolkas av Krassó – och Trotskijs kamp för ökad industrialisering i Sovjetunionen. Vi visade att där Krassó enbart såg inkonsekvens – vilket klart visade inkonsekvensen i hans försök att ”tolka” Trotskij – fanns det ett logiskt samband: en medveten strävan efter att stärka proletariatets tyngd, både nationellt och internationellt.

I sitt *Svar till Ernest Mandel* går Krassó ett steg längre och han förnekar helt enkelt att Trotskij och Vänsteroppositionen förde fram något som helst alternativt program till Stalins politik på 20-talet. För att underbygga detta befängda påstående tillgriper han ett slags genomskinligt konstgrepp beträffande kronologin; eftersom det sovjetiska proletariatets antal reducerades med två tredjedelar 1921 så var politiken för en gradvis mobilisering och repolitisering av detta proletariat 1923-1924 orealistisk, och Trotskijs förslag till en ökad industriell ackumulation hade inget som helst samband med den desperata ekonomiska situationen 1928, som innebar en faktisk blockad mot städerna av kulakerna.”¹¹ Man blir helt förstummad av denna ”logik”.

Låt oss medge att proletariatet verkligen blev reducerat med två tredjedelar 1921 (vi ställer oss högst tvekande inför tillförlitligheten till dessa siffror; en annan gång ska vi försöka visa att de är högst överdrivna). Men 1923, för att inte tala om 1926, var proletariatet med säkerhet inte ”upplöst och splittrat”, för att upprepa Krassós ordval.¹² Enligt den officiella sovjetstatistiken, citerad av Solomon Schwartz, sjönk antalet lönearbetare, vilket hade stigit från 7,9 miljoner till 11,2 miljoner mellan 1897 och 1913, till 6,6 miljoner 1922/23 och sedan steg det snabbt till 7,4 miljoner 1923/24, 10,2 miljoner 1924/25, 10,9 miljoner 1925/27 och 11,6 miljoner 1928. Inom storindustrin steg antalet arbetare, vilket hade sjunkit från 2,8 miljoner 1913 till 1,7 miljoner 1922/23, till 1,8 miljoner 1923/24, 2,2 miljoner 1924/25, 2,7 miljoner 1925/26, 2,8 1926/27 3,1 miljoner 1928. Antalet byggnadsarbetare steg brant från 200 000 1923/24 till 550 000 1926/27 och 700 000 1928. Med utgångspunkt från att siffrorna från tiden före kriget inbegriper ett mycket stort antal personer anställda som tjänstefolk (över 2 miljoner) och att denna yrkeskategori hade krympt till omkring 200 000 på 20-talet, kan man säga att industriproletariatet i ordets egentliga bemärkelse redan omkring 1926 passerade den förrevolutionära nivån. Detta är sannerligen långt ifrån ett ”upplöst och splittrat” proletariat!¹³

Om vi fortfarande håller med om att proletariatet 1921 hade ”reducerats med två tredjedelar”, så visar de ovan citerade siffrorna tydligt att det var fråga om en process av kvantitativ, ekonomisk och social återuppbyggnad av proletariatet från 1921 till 1928. Ingen kan förneka att en social klass som producerar mer än 60 procent av nationalinkomsten (detta var förhållandet så tidigt som 1926) har en potentiell social makt.

Men vi måste påminna Krassó om att Trotskij inte föreslog ett omedelbart återupprättande av arbetarklassens roll när det gällde att leda staten och ekonomin 1921, då den ekonomiskt och socialt var som svagast. Detta var arbetaroppositionens politiskt felaktiga och orealistiska inställning, vilken Trotskij direkt tillbakavisade. Ett uppsving i den ekonomiska (och industriella) verksamheten, ett återöppnande av fabriker och arbetarklassens fysiska återhämtning var nödvändiga förutsättningar för dess återinträde som politiskt härskande klass. Av dessa orsaker gav Trotskij ett fast och riktigt stöd åt omsvängningen till NEP och den omedelbara prioriteringen av den ekonomiska återhämtningen.

¹¹ Se s. 42 ovan.

¹² Se s. 29 ovan.

¹³ Solomon Schwartz: *Les Ouvriers en Union Sovietique*, Paris, Rivière, 1956, s. 50-53.

Men detta var endast inledningen av en process. När ekonomin började fungera igen steg real-lönerna, antalet lönarbetare ökade, och deras betydelse inom ekonomin blev avgörande på grund av den kraftiga ökningen av industriproduktionen, vilken då var den objektiva förutsättningen för ett återupprättande av proletariats *politiska* roll. I denna fråga kunde ett medvetet ingripande från partiets sida antingen gynna ett sådant återupprättande eller också verka som en kraftig broms. Vänsteroppositionens program var ett konsekvent försök att underlätta ett sådant återupprättande genom att man föreslog att arbetslösheten skulle bekämpas, att industrialiseringstakten skulle ökas, att omfattningen av sovjetdemokratien skulle vidgas, att de arbetande massornas självständiga uttryck och verksamhet skulle främjas och att möjligheterna till en internationell revolution skulle stärkas, vilket i sin tur skulle stärka de sovjetiska arbetarnas självförtroende och militans.

Genom att den massomfattande arbetslösheten vidmakthölls och att massornas inflytande i sovjeterna mer och mer skildes från varje betydande roll i administrationen av staten och ekonomin, genom att såväl resterna av arbetardemokratien utanför partiet som de starka traditionerna av demokrati inom partiet reducerades gjorde den härskande fraktionen allt som var möjligt för att minska proletariats militans och självständiga verksamhet. Detta är konfrontationens faktiska balansräkning.

När Krassó skriver: ”Det var detta som var problemets kärna: inte proletariats ”passivitet” (Mandels uttryck) – ett subjektivt, konjunkturellt tillstånd, utan dess upplösning och splittring – ett objektiva, strukturellt förhållande”,¹⁴ gör han en utmärkt sammanfattning av problemet, och samtidigt ger han ett implicit svar som förstör hans egen tes. Det är en uppenbar omöjlighet att hävda att ”upplösningen och splittringen” var ett ”objektiva, strukturellt förhållande” mellan 1923 och 1928, då industriproduktionen steg till och över den för-revolutionära nivån. Den *objektiva möjligheten* att övervinna det ”subjektiva, konjunkturella tillståndet” av passivitet, som fanns 1923, förelåg. Om inte detta uppnåddes, så berodde det på partiets nyckelroll. Att inför de föreliggande uppgifterna ge en annan tolkning innebär en allvarlig ”underskattning av de politiska institutionernas autonoma roll”, detta kan vi nu rättframt och med rätta lägga fram för Krassó.

Om vänsteroppositionens program för finansiering av investeringarna genom en specialskatt som bara skulle gälla rika bönder och Nepperiodens uppkomlingar och en minskning av de statliga utgifterna, gör Krassó följande kommentar: ”Ekonomisk ackumulation genom minskade statliga utgifter är en utopisk dröm i ett efterblivet land”!¹⁵ Man skulle lika gärna kunna säga att den socialistiska revolutionen och uppbyggandet av en sovjetstat i ett efterblivet land också är en ”utopisk dröm”. Många mensjeviker, såväl gamla som unga, skulle naturligtvis hålla med Krassó på denna punkt. Man frågar sig om Krassó någonsin har läst Lenins *Staten och revolutionen* och dess utförliga påpekanden om den ”billiga staten”, om han någonsin läst *Den hotande katastrofen och hur man bör bekämpa den*, liksom åtskilliga andra artiklar. Kanske var den Lenin som skrev allt detta en ”romantisk trotskist” som inte får förväxlas med den ”realistiske Lenin” som endast sysselsatte sig med ”organisationsfrågor”. Och kanske var hans artiklar avsedda för Storbritannien och Tyskland och inte för det underutvecklade Ryssland.

Det ligger inte något ”utopiskt” i att endast beskatta de rika bönderna; det finns flera regeringar i olika arbetarstater som efter de katastrofartade erfarenheterna med Stalins jordbrukspolitik försökt göra just detta. Den ”realistiske” Mao krävde eftertryckligen en politik av liknande slag. Och det är ännu mindre ”utopiskt” att försöka minska de statliga utgifterna (av vilka en stor del slösas bort i de flesta underutvecklade länder) genom att kräva en sträng kontroll av dessa utgifter underifrån och genom att föra över ett växande antal av de statliga funktionerna till

¹⁴ Se s. 39 ovan.

¹⁵ Se s. 39 ovan.

arbetarna och bönderna.¹⁶ De förslag i vänsteroppositionens program som gällde dessa frågor utarbetades av några av Sovjetunionens främsta specialister, bland dem Preobrazjenskij och Pjatakov, vilka senare faktiskt byggde upp Rysslands tunga industri i den första femårsplanen. Anklagelser mot dessa experter för underblåsande av romantiska dagdrömmar kan inte tas särskilt allvarligt.

Faktum är att de siffror som lämnas i Vänsteroppositionens plattform väl passar ihop med dem som Krisjanevskij hade utarbetat i sin första sammanfattande plan för industrialiseringen av landet i början av 20-talet. De passar också väl ihop med det som faktiskt hände under den första femårsplanen.

Skillnaden är att uppoffringarna beträffande konsumtionen skulle spritts över tio år i stället för att pressas samman i fyra och ett halvt. Den kunde därigenom ha koncentrerats på de mera privilegierade befolkningsskikten i stället för att belasta i synnerhet arbetarna och de arbetande bönderna.

Dess negativa inverkan på arbetskraftens genomsnittliga produktivitet (investeringarnas effektivitet) skulle man kunnat bortse från, medan däremot inflytandet från de koncentrerade uppoffringarna under dessa år på denna arbetskraftens produktivitet var katastrofal.

Under Vänsteroppositionens program skulle slutligen slöseriet och förlusterna minskat, medan de ökade tiofalt under Stalins "katastrofala" industrialiseringsplan, då den oerhörda sänkningen av investeringarnas effektivitet, som var ett resultat av producenternas sänkta realinkomst, skapade behov av hundratusentals förmän och poliser som disciplinerade folket och vars inkomster var ett rent slöseri med tanke på den ekonomiska tillväxten.

På detta sätt är den ekonomiska tillväxttakten, producenternas konsumtionsnivå och graden av sovjetdemokrati relaterade till varandra, men på ett sätt som är motsatt det som många av stalinismens försvarare i allmänhet tror (och som Krassó tycks antyda). Mer sovjetdemokrati och en högre omedelbar konsumtion av producenterna innebär en stark ökning av investeringarnas produktiva effekt, det minskar behovet av en hel del improduktiv konsumtion och främjar en högre, och inte en lägre, ekonomisk tillväxttakt.

Tidsfaktorn, som Krassó så behändigt utesluter från sina argument, är av verkligt stor betydelse. Den är också ett svar på Krassós ganska absurda påstående att Trotskijs alternativa ekonomiska politik 1923 var ett svar på kulakernas blockad av städerna 1928. Det var den naturligtvis inte, eftersom meningen med den alternativa politiken var att *hindra* en situation som den 1928 från att uppstå!

Så tidigt som 1923 påpekade Trotskij och hans kamrater att ökad differentiering på landsbygden var en oundviklig följd av den ökade småproduktionen. Han varnade också för att detta skulle leda till en ökad koncentration av försäljningen av livsmedelsöverskotten till de rika bönderna, och att dessa skulle få en ökad betydelse i byn också på det politiska området. Stalin och Bucharin förnekade detta oförtrutet. De menade att det var mellanbönderna som stärktes av den blomstrande småproduktionen och inte de rika bönderna. De såg en växande harmoni där Trotskij förutspådde växande klasskamp. De förespråkade en "integrering" av det privata jordbruket i "byggandet av socialismen" till den punkt där den socialistiska industrins utvidgade reproduktion kunde finansieras genom ... försäljning av statsobligationer till de privata bönderna.

---

¹⁶ Jfr Lenin i hans sista artikel: "Hellre mindre men bättre": "Vi måste ställa in vår statsapparat på största möjliga sparsamhet... enda garantin för att vi skall kunna hålla stånd är en maximal rensning av vår apparat, en maximal nedskärning av allt som inte är absolut nödvändigt i den. Därvid kommer vi att kunna hålla stånd..." *Valda verk i 10 band*, band 10, s. 656-666.

Trotsky tillbakavisade dessa utopiska drömmar om social harmoni. Han varnade partiet och proletariatet för faran med kulakerna flera år innan denna fara blev akut. Han förutspådde faktiskt exakt den form som faran skulle ta, nämligen vägran att leverera livsmedel till städerna så länge inte fler industrivaror gick från städerna till byarna. Han förutspådde det politiska kraftprov som denna ”leveransstrejk” skulle framkalla. Och han hade en realistisk alternativ politik att föreslå mot Stalin–Bucharins politik som var för en koncentration av livsmedelsöverskotten i kulakernas händer. Denna alternativa politik innebar: å ena sidan ökad industrialisering genom beskattning av kulakerna, och å den andra en gradvis kollektivisering av jordbruket genom startandet av traktorfabriker och kooperativa jordbruk, baserade på mekaniserat jordbruk. I dessa skulle de fattiga bönderna gradvis samlas, eftersom deras inkomster och levnadsstandard på dessa jordbruk från början skulle vara mycket högre än på deras gamla eländiga gårdar.

Ökad industrialisering som skulle skapa en bas för en gradvis mekanisering av jordbruket, ökad differentiering bland bönderna, vilken inte skulle gynna utan ske på bekostnad av de rika bönderna, större inriktning mot en ökad politisk aktivitet av de fattiga i städerna och på landsbygden och därför en ökad demokratisering – det var dessa som utgjorde de fasta elementen i Trotskijs program. Krassó kan endast säga att detta program ”inte innehåller någon lösning på bondeproblemet”. Han för inte fram några bevis som kan motivera detta förvånansvärda påstående, och det kan inte godtas enbart utifrån styrkan i Krassós påstående, i synnerhet som fakta och objektiva analyser pekar i motsatt riktning.

Sovjetbyråkratin natur

När Krassó ställs inför 20-talets centrala sociala problem i Sovjetunionen – problemet med byråkratin – så vrider och vänder han sig, men han kan inte erkänna dess *framväxande som ett självständigt socialt skikt*. Det är detta som hindrar honom från att se den periodens kamp inom SUKP som något annat än ren maktpolitik och otillräcklig individualpsykologi.

Även Krassós terminologi visar hans envisa ovilja att erkänna ett socialt problem. Han talar omväxlande om ”byråkratism”, byråkratisk och administrativ étatism” och ”byråkratiska och auktoritära tendenser”. Han använder till och med det absurda uttrycket ”byråkratisk restauration” (vad nu detta kan betyda). Endast en gång, och då i ett direkt citat från min uppsats, använder han själv det självklara begreppet ”byråkrati”.

Detta är en direkt imitation av det stalinistiska bruket från 20- och 30-talen, vilket pånyttföddes under den post-stalinistiska perioden i slutet på 50-talet. Att beklaga sig över ”byråkratiska vanor” eller ”byråkratiska och statistiska tendenser” är att gömma sociala problem bakom påpekanden om individuella ”vanor” eller ”misstag”. Byråkratism kan bistå uppkomsten av en privilegierad byråkrati, men den bör inte förväxlas med den. Redan 1871 förklarade Marx att förekomsten av en byråkrati som tenderar att monopolisera utövandet av den politiska makten och administrationen av den sociala överskottsproduktionen och som därför har en benägenhet att dominera det sociala livets alla områden var en potentiell fara för det samhälle som växer fram efter det att kapitalismen störtas. Detta erkändes också av Kautsky och anarkisterna i slutet på 90-talet. Efter den ryska revolutionen 1917 sysslade Lenin mycket med frågan.

”Lenin ställde aldrig problemet på ett idealistiskt sätt, med den politiska romantikens ’antingen/eller’. För Lenin var det inte fråga om byråkrati eller inte byråkrati. Lenin var klart medveten om de oöverstigligena motsättningar som dominerade både in- och utrikespolitiken ... Lenin hade inte en orealistisk målsättning som gick ut på en fullständig seger över byråkratismen; han sökte snarare efter *korrektiv* för den.”¹⁷ Så långt Krassó.

---

¹⁷ Se s. 40 ovan.

Byråkratin uppstår ur den sociala arbetsdelning, som ännu inte övervunnits, som ett resultat av produktivkrafternas otillräckliga utveckling och av att arbetarklassen står på en otillräcklig teknisk och kulturell nivå. Därför kan den, lika lite som varuproduktionen, penningen eller staten, ”upplösas” genom ett påbud. Dessa fenomen kan endast dö bort under processen av att bygga det klasslösa samhället. I detta avseende är det rena ABC att påstå att det inte är en fråga om ”byråkrati eller ingen byråkrati”. Ett fullständigt och omedelbart undertryckande av byråkratin (av alla heltidsanställda statliga, parti- och fackföreningsfunktionärer, av alla ekonomiska ledare som har sina funktioner som heltidssysselsättning skilda från de producerande arbetarna, av alla intellektuella skilda från det produktiva arbetet, etc.) är omöjligt strax efter den socialistiska revolutionens seger. Och ännu omöjligare är det i ett efterblivet land.

Trotskij visste detta lika väl som Lenin. Han föreslog aldrig någonsin en plan för ”ett omedelbart och totalt avskaffande av byråkratin”. Men det är en sak att förstå att byråkrati är något oundvikligt *ont*, och en helt annan att göra nödvändigheten till dygd. Det är en sak att säga: ”Vi kommer att tolerera orättvisor endast i den mån som de hjälper oss att snabbare uppnå jämvikt. Under mellantiden kommer vi inte att vara blinda för det korrumpierande inflytande som dessa orättvisor har, och vi kommer att sträva efter att med alla de medel som står till vårt förfogande minska detta.” Det är en helt annan sak att djärvt proklamera att jämlikhet är ett ”småborgerligt ideal” och att en ”realistisk inställning” kräver ett kraftigt stärkande av de sociala orättvisorna. Det är en sak att, kort sagt, tillåta en politik som innebär en gradvis reducering av byråkratin och inflytande; det är en annan att med en väldig fart öka dess makt och inflytande. Den första är den inställning, som de proletära revolutionärerna, från Lenin till Trotskij, intagit. Den andra är den inställning, som talesmän för byråkratin, från Stalin till Brezjnev, intagit.

Att säga att Lenin endast sökte *korrektiv* för byråkratin är återigen ett verkligt håån av den store proletära revolutionären. Han var ytterst medveten om den oerhörda fara för det socialistiska samhället som byråkratin tillväxt utgjorde. Medan han förstod att det var omöjligt att avskaffa denna byråkrati på en enda gång, strävade han med all sin kraft efter att *så mycket som möjligt* inskränka dess inflytande. Detta är inte en fråga om att finna några subjektiva ”korrektiv”. Det är en fråga om att finna både sociala krafter och politiska processer och institutioner, som inom ramarna för vad som är objektivt möjligt kan hindra den byråkratiska deformationen i arbetarstaten från att bli en byråkratisk degeneration, en cancersvulst, som äter bort de friska delarna i organismen.¹⁸ Och den objektiva kraft som är i stånd att gradvis minska byråkratin och inflytande kan endast vara proletariatet, genom att det självt utövar fler och fler av funktionerna i den direkta administrationen av staten och ekonomin.

Trotskij's inställning till problemet med byråkratin var inte på något sätt i grunden annorlunda än Lenins. Inte vid något tillfälle hade han någon illusion om att byråkratin kunde avskaffas på en enda gång. Han försökte minska dess tillväxt och begränsa dess skadliga inflytande på sovjet-samhället och i stället få igång processer som skulle påskynda byråkratin bortdöende. Kanske reagerade han långsammare än Lenin inför farans allvar, även om han, förutom de sociala, politiska och kulturella rötterna, tidigare än Lenin, uppfattade de ekonomiska rötterna till byråkratin

¹⁸ Krassó utbreder sig över Lenins kompromissförmåga. Men Lenin gjorde fullständigt klart att han endast accepterade de kompromisser som gjorde det möjligt för ett kommunistiskt parti ”att höja och inte sänka den allmänna nivån av proletär klassmedvetenhet, revolutionär anda samt förmåga till kamp och seger” (*Valda verk*, II, band 2, s. 416). I samma ”avhandling om kompromissen”, som ingår i ”*Radikalismen*” – *kommunismens barnsjukdom* gör han det lika klart att en orubblig beslutsamhet att bekämpa opportunisten borde förenas med nödvändigheten av att göra vissa kompromisser. Denna beslutsamhet försvinner fullständigt i Krassós analys. Vad som återstår är en karikatyr av Lenins ”kompromissvilja” med byråkratin till priset av inte bara ett sänkt utan ett förintande av det proletära klassmedvetandet och den revolutionära andan i Sovjetunionen – i sanning en karikatyr!

makt.¹⁹ Men både Lenin och Trotskij uppfattade byråkratins natur som ett socialt skikt och den absoluta nödvändigheten av att reducera dess tillväxt. Majoriteten av ”de gamla bolsjevikerna” förstod inte alls detta problem. Detta var den ideologiska orsaken till deras egen undergång.

Krassó imiterar endast deras bristande förståelse. Uppfattningen att *partiet* av sig självt kunde neutralisera byråkratin är en illusion som han delar med ”de gamla bolsjevikerna”. Ty under förhållanden då proletarietets passivitet ökar, blir partiet oundvikligen självt byråkratiserat och sålunda ett medel för byråkratisk makt och inte ett hinder för den.

Socialism i ett land

Vi förklarade utförligt i vår *Trotskij: En anti-kritik* i vilka avseenden som Krassós version av debatten kring ”socialism i ett land” och ”den permanenta revolutionen” var oriktig, och hur Krassó, till denna dag, inte tycks förstå vad denna diskussion gällde, nämligen hur man ska *fullborda* den process som gäller byggandet av ett klasslöst samhälle och inte alls hur den ska *påbörjas*.

Krassó försöker inte vederlägga vår analys. Han begränsar sig till några pikar om vår ”banalisering” av begreppet permanent revolution. På basis av två meningar, som citeras från Trotskij's *Den permanenta revolutionen*, hävdar han att Trotskij var rädd för ”att Sovjetunionen skulle råka ut för en ekonomisk och militär kollaps”.²⁰ Detta slags polemik kan man inte ta särskilt allvarligt.

Krassó har inte citerat en enda mening där Trotskij kan mena ”att resningen skulle vara nära och allestädes förestående”. Vi kan däremot citera många ställen där Trotskij uttryckligen tillbakavisar infantila tolkningar såsom Krassós. Här är ett exempel, ett svar till Bucharin som skrevs för fyrtio år sedan och som låter som ett föregripande svar till Krassó:

”Naturligtvis delade jag aldrig den bucharinistiska versionen av den ”permanent” revolutionens teori, enligt vilken inga avbrott, stagnationsperioder, reträtter, övergångskrav eller dylikt är möjliga i den revolutionära processen. Tvärtom kämpade jag från de första dagarna i Oktober mot denna karikatyr av den permanenta revolutionen.”

”När jag liksom Lenin talade om oförenligheten mellan Sovjetryssland och världsimperialismen, avsåg jag de stora strategiska linjerna och inte de taktiska svängningarna. Bucharin utvecklade däremot, innan han omvandlades till sin egen motsats, en skolastisk karikatyr av det marxistiska begreppet ständig revolution. Under sin ”vänsterkommunistiska” period menade Bucharin att revolutionen varken tillåter några reträtter eller några tillfälliga kompromisser med fienden. Längre efter frågan om Brest-Litovskfreden, i vilken min inställning inte hade något gemensamt med Bucharins, förespråkade den senare tillsammans med hela vänsterflygeln i Komintern linjen från mars 1921 i Tyskland, då han var av den åsikten att såvida inte proletariet i Europa ”sporrades”, såvida det inte förekom ständigt nya revolutionära utbrott, så hotades Sovjetmakten av ett oundvikligt sammanbrott. Insikten om att Sovjetmakten var hotad av en verklig fara hindrade mig inte från att vid Kominterns 3:e kongress sida vid sida med Lenin föra en oförsonlig kamp mot denna putschistiska parodi på den marxistiska uppfattningen om den permanenta revolutionen. Under den tredje kongressen förklarade vi tiotals gånger för den otåliga vänstern: ‘Ha inte alltför bråttom med att rädda oss. På detta sätt kommer ni inte bara att förinta er själva, utan också åstadkomma vår undergång. Följ systematiskt kampens väg mot makten. Vi behöver er seger men inte er benägenhet att strida under ogynnsamma villkor. Med hjälp av NEP kommer vi att klara oss här i Sovjetrepubliken, och vi kommer att gå framåt. Ni kommer fortfarande att få tid att komma till vår hjälp i det rätta ögonblicket, om ni samlar era styrkor och ntnyttjar den fördelaktigaste situationen.’ ”²¹

¹⁹ I fackföreningsdebatten insåg Trotskij, trots hans i huvudsak felaktiga linje, klarare än Lenin att de socio-ekonomiska rötterna till byråkratins makt ligger i dess skötsel av ekonomin och i dess förfogande över det samhälleliga överskottet.

²⁰ Se s. 41 ovan.

²¹ Leo Trotskij, *The Third International after Lenin*, s. 88-89, Pioneer Publishers, New York, 1936.

Dessa rader skrevs i juni 1928; Trotskijs pamflett *Den permanenta revolutionen* avslutades i oktober 1928. Dokumenten är därför praktiskt taget samtida. Inför så slående dokumenterade bevis håller emellertid Krassó fast vid sin tolkning av Trotskijs teori om den permanenta revolutionen som identisk med ”Bucharins karikatyr”, d v s att det innebär en samtidig och oavbruten resning överallt, vilket Trotskij helt och hållet tillbakavisar (på ett så klart och uttryckligt sätt).

Detsamma kan sägas om Krassós desperata försök att försvara en tolkning av Trotskijs avstånds-tagande från ”teorin om socialism i ett land” som skulle innebära sovjetregimens oundvikliga sammanbrott, antingen genom ”världsmarknaden” eller genom utländsk intervention, om inte världsrevolutionen omedelbart segrade. Här kan vi återigen låta Trotskij tala för sig själv, genom inledningen till *Den permanenta revolutionen*:

”Ett realistiskt program för en isolerad arbetarstat kan inte ha som målsättning att uppnå ‘självständighet’ från världsekonomin, än mindre att bygga upp ett nationellt socialistiskt samhälle ‘på kort tid’. Uppgiften kan inte bestå att uppnå ett abstrakt maximitempo, utan det optimala, dvs. det bästa tempot, de som följer ur förhållandena för den egna ekonomin och för världsekonomin, stärker proletariats ställning, förbereder de elementen för det framtida internationella socialistiska samhället, och samtidigt, och framför allt, systematiskt förbättrar proletariats levnadsstandard och stärker dess allians med de icke-exploaterande massorna på landsbygden. Detta mål måste vara i kraft för hela den förberedande perioden, dvs. till dess den segerrika revolutionen i de utvecklade länderna frigör Sovjetunionen från dess nuvarande isolerade ställning.”²²

Det finns inte ett ens historisk pessimism här, det finns inte någon som helst grund för en uppfattning om Sovjetunionens ”oundvikliga sammanbrott”, vilket Trotskijs partimotståndare illvilligt tillskriver honom och som oansvarigt upprepas av Krassó. Det finns en förståelse av att det endast kan förekomma tillfälliga vapenstillestånd i klasskriget, såväl nationellt som internationellt, och inte någon permanent ”fredlig samexistens”, att världsproletariats grundläggande uppgift inte kan begränsas till att ”skydda” Sovjetunionen från ett internationellt aggressionskrig, utan att det måste sträva mot en internationell utvidgning av revolutionen, eller att ett allvarligt nederlag för den internationella arbetarklassen – såsom när Hitler kom till makten – med andra ord gör ett sådant internationellt aggressionskrig alltmer oundvikligt.

Här finns den verkliga kärnan i ”teorin om att i sista hand bygga socialismen i ett land” och sovjetbyråkrats i grunden konservativa inställning till världsrevolutionen. Vad teorin om ”socialism i ett land” innebar var en strategisk inställning, som höll ”försvaret av bastionen” för den världsrevolutionära rörelsen som viktigaste uppgift, och som föreställde sig detta ”försvar” så att de olika nationella kommunistpartierna skulle underordna sin politik under sovjetdiplomatens krisartade kast. Den dystra historien från Anglo-sovjetiska fackföreningsrådet 1925-1926 till dagens ”fredliga samexistenspolitik”, genom ”tredje perioden”, omsvängningen till ”folkfrontismen”, den plötsliga kursändringen under mellanspelet med Hitler-Stalinpakten, den nya omsvängningen efter det att Hitler hade anfallit Sovjetunionen, mellanspelet med ”browderismen”, omsvängningen mot det kalla kriget och Sjdjanov-perioden, Kominform och dess efterföljande upplösning är alltför väl känd för att kräva någon detaljerad genomgång eller för att på allvar ifrågasättas.

Vad Trotskij hävdade, och vad vi hävdar, är att detta underordnande av de nationella kommunistpartiernas politik under sovjetdiplomatens krisartade behov var skadligt både för Sovjetunionens och för världsrevolutionens intressen. Det var säkerligen inte på grund av det militära försvaret av Sovjetunionen som Chiang Kai-shek skulle tillåtas krossa den kinesiska arbetarrörelsen 1927, som Hitler skulle komma till makten i Tyskland, som den franska generalstrejken 1936 skulle sluta i ingenting utom några ekonomiska reformer (och av en tillfällighet inom mindre än två år

²² Leo Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, s. 42-43.

skulle leda till att den franska reaktionen återtog makten), att Franco skulle krossa den spanska revolutionen och att arbetarrörelsen skulle tvingas gå under jorden nästan överallt i Europa.

Krassó påstår lamt: ”Stalins politik var inte någon furie med makt över den världsrevolutionära rörelsens liv och död. Den var ett försiktigt och konservativt drag i Sovjetstaten.”²³

Men plötsligt glömmer han vad han skrivit några sidor tidigare om denna stats karaktär. Var denna konsekventa ”konservatism” en reflektion av den ryska arbetarklassens intressen? Om inte var det kanske en reflektion av det faktum att den ”byråkratiska deformationen” av arbetarstaten hade utvecklats bortom Lenins vildaste fruktan 1920-1921? Där Krassó endast finner *individual*-psykologi – Stalins ”försiktighet och konservatism” – söker en marxist med nödvändighet efter en *social* förklaring.

Komintern och världsrevolutionen

Krassó gör starka invändningar mot vårt påstående att Stalin och sovjetbyråkratin i stor utsträckning är ansvariga för den rad av förkrossande nederlag som världsrevolutionen led under perioden 1923-1943. Han gör det lätt för sig själv genom att slå ner en trasdocka som han själv först rest upp: ”Kreml blir ansvarigt för allt undertryckande av socialt missnöje och för varje kontrarevolutionär seger. Detta är en uppfattning som är oförenlig med en rationell värdering av världshistorien.”²⁴

Vi gjorde inte något så radikalt påstående, och det gjorde inte heller Trotskij. Att reducera alla de faktorer, vars samverkan bestämmer världshistoriens förlopp, till den roll som en enda individ spelade, vore att förespråka motsatsen till såväl den vulgära som den sofistikerade marxismen (hur den kan tillskrivas Trotskij *tillsammans* med hans påstådda ”sociologism” är en motsägelse, som Krassó inte försöker förklara). Vad vi, vad Trotskij och före honom Lenin påstod, var att om det föreligger en revolutionär situation, så kan partiets roll, partiets ledarskap, vara avgörande. Så var det absolut i Ryssland. Eller underskattar Krassó ”de politiska institutionernas autonoma roll” så till den grad att han tror att Oktoberrevolutionen skulle ha slutat med seger, om inte bolsjevikpartiet hade fört en korrekt politik?

Mellan 1923 och 1943 fanns det helt visst talrika tillfällen i den internationella klasskampen då uppenbart revolutionära situationer inte resulterade i någonting. Också i dessa fall kunde en riktig linje av det revolutionära partiet påskynda förutsättningarnas mognadsprocess genom att det skulle bidra till att föra en förrevolutionär situation vidare till en revolutionär. Men låt oss dröja vid de fall där revolutionära situationer förelåg eller på mycket kort tid kunde ha åstadkommit. Vi ska ta upp två exempel, vilka Krassó avfärdar på ett alltför lättvindigt sätt.

För det första den spanska revolutionen i juli 1936. Vid en studie av ämnet skulle Krassó genom att läsa inte bara ett halvt dussin böcker utan i synnerhet tidningarna från den tiden lära sig att som svar på fascistgeneralernas militära uppror i juli 1936 reste sig arbetarna och slog på några dagar nästan obehäpnade tillbaka konspirationen i praktiskt taget varje större stad och i alla de viktigare industrierna. De tog makten över barackerna och fabriken, beväpnade sig och satte igång industri- och jordbruksproduktion på de stora jordegendomarna – på sin egen socialistiska basis.

För Krassó begränsar sig frågan till denna ”realistiska” plattityd: ”Likväl utgjorde de (de spanska kommunisterna) endast en liten minoritet av den tidens republikanska styrkor, vilka själva hade små möjligheter att vinna kriget efter det att de militära styrkeförhållandena hade utkristalliserats 1936.”²⁵ Han förstår inte ens att han tar det han måste bevisa för givet, nämligen att ”stabili-

²³ Se s. 45 ovan.

²⁴ Se s. 43 ovan.

²⁵ Se s. 44 ovan.

seringen” eller ”utkristalliseringen” av de militära styrkeförhållandena på något sätt var förutbestämd (man skulle vilja veta hur), att den var oberoende av ”utkristalliseringen” av de sociala och politiska krafterna (bland dem till exempel en ständig propaganda för en radikal bonde-revolution och en omedelbar självständighetsförklaring av Spanska Marocko, vilket skulle ha skapat en genomgripande upplösningstendens bland Francos trupper), att den var oberoende av den politiska linje som den så kallade Folkfrontsregeringen slagit in på och att stalinismens specifika inflytande inom denna regering endast berodde på två eller tre stalinistiska kabinett-ministrar och inte på Sovjetunionens påtryckningar. Det berodde vidare på Sovjetunionens vapenleveranser till denna regering och den enorma betydelse som den utpressning, vilken dessa leveranser resulterade i, hade.²⁶

I och för sig kunde man naturligtvis påstå att om den spanska arbetarklassen hade nått en medvetenhetsnivå som hade tillåtit den att i tid bygga upp ett revolutionärt parti som var oberoende av Moskva, så kunde Moskvans roll inte ha hindrat revolutionens seger. Det kubanska exemplet kommer här på sin plats. Men detta är ett abstrakt och tidlöst resonemang. Den spanska revolutionen bröt ut mindre än 20 år efter Oktoberrevolutionens seger. Det fanns inte någon anledning för arbetarklassen – fränsett ett litet avantgarde – att betvivla att Stalins regering var fortsättningen på den sovjetregering som hade skapat Kommunistiska internationalen för att främja världsrevolutionens sak. De kunde därför inte – förrän det var för sent – förstå behovet av att bygga ett nytt parti för att leda revolutionen.

Stalin missbrukade i sin tur det förtroende som Sovjetunionen och Kommunistiska internationalen hade för att stärka sin militära allians med det imperialistiska Frankrike. Se nu här mina herrar från City och Parisbörsen, sade han,

jag vill inte skapa något bråk i Era kolonier, jag vill inte åstadkomma någon socialistisk revolution i Spanien, jag är Er trogne förbundne. Detta var kärnan i hans Spanienpolitik. Som ett resultat av detta litade de obetydliga borgerliga och småborgerliga krafterna inom det republikanska lägret fast på att kommunistpartiet skulle göra det kontrarevolutionära grovjobbet; det var mera energiskt och kunde effektivare leda arbetarna vilse, eftersom det gjorde sitt kontrarevolutionära arbete under den stora ryska revolutionens baner. När de republikanska styrkorna började krossa de revolutionära erövringarna från juli 1936, blev demoraliseringen och nederlaget oundvikligt. Detta är de sociala och politiska krafternas verkliga dialektik i Spanien, i vilken Stalin spelade en viktig nyckelroll.²⁷

Det andra exemplet är de franska och italienska kommunistpartiernas efterkrigspolitik, då man bröt ner beväpnade arbetargrupper som skapats under motståndskriget, vilket innebar att man gick med i koalitionsregeringar och att man understödde den borgerliga staten och den borgerliga ekonomin, ja till och med kontrarevolutionen och kriget i kolonierna (det enorma blodflödet i Algeriet i maj 1945 och inledandet av aggressionskriget i Vietnam skedde medan PCF satt i den franska regeringen). För Krassó är frågan mycket enkel: framgången för ett beväpnat uppror i

²⁶ Dessa påtryckningar var så starka att de fick regeringen – inklusive anarkisterna och socialdemokraterna, för att inte tala om den liberala bourgeoisin – att stillatigande acceptera att GPU användes för kidnappa, tortera och mörda revolutionärer som var för att kampen skulle inriktas på den socialistiska revolutionen, bland dem Andrés Nin som hade varit deras kollega i Kataloniens regering några månader tidigare.

²⁷ Det bör i förbigående sägas att den ursäkt man på den tiden åberopade, nämligen Nazitysklands militära hot, inte alls har bekräftats av de historiska källor som vi nu har till vårt förfogande. Vi vet idag att Tyskland på sommaren 1936 endast befann sig i inledningsskedet av sin återupprustning, att USA och Storbritannien var nästan fullständigt avrustade och att den europeiska kontinentens, om inte hela världens starkaste arméer fanns i Ryssland och Frankrike – med Frankrike på revolutionens tröskel där åtskilliga miljoner arbetare ockuperade sina fabriker i juni 1936. Detta var faktiskt en historisk vändpunkt, och Krasse anför inte fakta utan bara några abstraktioner för att förneka att en framgångsrik revolution i Spanien, vilken kunde ha möjliggjorts av en annorlunda sovjetisk politik, kunde ha ändrat Europas öde och stoppat fascismens frammarsch mot sin dominans över hela kontinenten.

Frankrike och Italien var mycket problematisk.²⁸ Här kringgår han återigen frågan. Vi talade inte om ett omedelbart beväpnat uppror. Vi talade om en *strategi* som var inriktad mot den socialistiska revolutionens seger. När de italienska arbetarna den 14 juli 1948 ockuperade åtskilliga av landets nyckelcentra hade det inte varit lätt för de ”amerikanska trupperna” (hur många fanns det kvar i landet?) att krossa en italiensk revolution. Om kommunistpartiet från 1944 hade arbetat med sikte på revolution skulle denna resning ha blivit mycket kraftfullare än vad den faktiskt blev. Det franska och det italienska kommunistpartiets reformistiska politik kan inte anses vara en obetydlig faktor i den senare utformningen av styrkeförhållandena i de båda länderna.

När den tyska revolutionen misslyckades 1919-1920, kunde man finna en mängd olika ”förklaringar” som alla innehöll en gnutta sanning. En del vill t o m anföra det faktum att slaveriet inte upphörde i Preussen förrän i början på 1800-talet (och lämpligt nog glömmes de bort att det upphörde mer än femtio år senare i Ryssland, vilket inte hindrade att revolutionen var segerrik där).

Lenin rörde undan denna snårskog av spetsfundigheter genom att lägga ansvaret på socialdemokraterna. Därigenom visade han varken någon ”idealism” eller någon ”sociologisk monism”. Han visade enbart ett elementärt revolutionärt sunt förnuft: när det uppstår en revolutionär situation i ett land, vars arbetarklass i flera årtionden följt ett parti som sade sig vara för socialism, då måste uppenbarligen den politik som detta parti för ha ett starkt inflytande på revolutionens resultat. Det är mycket svårt att byta rorsman i en strid ström. Om den socialdemokratiska rorsmannen bär ett tungt ansvar för nederlaget i Tyskland 1919-1921, då bär den stalinistiska rorsmannen ett liknande ansvar för raden av nederlag på 30- och 40-talet.

Krassó hävdar att Trotskij underskattade klasskampens *nationella* ramar. Ironiskt nog är detta faktiskt precis vad Stalin gjorde i sovjetdiplomatiens intressen. I alla länder var kommunistpartierna tvungna att mekaniskt tillämpa samma taktik (till exempel det indiska kommunistpartiets motstånd mot den nationella resningen i juli 1942), som styrdes av sovjetbyråkratins krisartade omsvängningar. Trotskij krävde däremot att Komintern och Sovjetunionen inte skulle blanda sig i den revolutionära klasskampens behov såsom de utvecklades i varje land, utan de skulle bistå kommunistpartierna i deras kamp för att vinna de exploaterade massorna i dessa länder för sin sak och slutligen erövra makten. Medan denna strategi på lång sikt var det effektivaste försvaret av Sovjetunionen, krävde den också samvetsgranna och objektiva analyser av de sociala och politiska styrkeförhållandena i varje särskilt land vid varje särskilt tillfälle. Att framställa Trotskij som en man som alltid krävde ”uppror” är att upprepa det typiska stalinistiska förtälet.

Teorins och praktikens enhet

I *Trotskij's marxism – en antikritik* påpekade vi att om man som Krassó systematiskt försöker sätta Lenin i motsättning till Trotskij, så leder en sådan kritik av Trotskij's teori och praktik objektivt till en revidering av Lenins grundläggande teori och praktik. Det är svårt att konsekvent ifrågasätta Trotskij utan att också ifrågasätta Lenin – så är det på grund av att Trotskij efter 1923 var den som mest konsekvent försvarade leninismen.

Krassó medger att Trotskij hade rätt i sitt förslag till industrialisering. Han medger att han hade rätt i sin kritik av Kominterns politik i Tyskland 1930-1933.²⁹ Om vi endast tar dessa två punkter i Trotskij's kamp står vi redan inför väldiga följder. Det är absurt att påstå att Trotskij i dessa

²⁸ Låt oss i förbigående säga att det inte är sant att vänstern var starkare i Grekland än i Frankrike eller Italien 1944-1947. I Frankrike hade kommunisterna och socialisterna absolut majoritet i den första valda församlingen.

Proletariatets betydelse var mycket större i dessa länder än i Grekland.

²⁹ Det är inte av någon tillfällighet som Krassó endast håller med om Trotskij's kritik mot Kominterns ultravänsterpolitik; hans inställning till högeropportunismen är minst sagt tvetydig. Men hur kan man hävda att man använder Lenin som modell och samtidigt göra kål på Lenins konsekventa och våldsamma kamp mot högeropportunismen?

frågor leddes av en ”saliggörande optimism”; sanningen är den motsatta. Han leddes av en strävan att avvärja en närmande katastrof. I Ryssland var det sovjetmaktens existens som stod på spel. I Tyskland var den starkaste arbetarrörelsen i väst, om inte hela den europeiska arbetarrörelsen, hotad.

Låt ställa Krassó inför en enkel fråga: vad skulle Trotskij ha gjort i dessa två specifika situationer? Hålla tyst? Begränsa sig till interna kritiska uttalanden? Och om dessa undertrycktes så som de blev efter 1926? Skulle han ha nöjt sig med förtröstan – saliggörande optimism! – om att partiet på något sätt någon gång skulle ”korrigera sin kurs”, oavsett de sociala krafter som tyngde ner det, oavsett dess interna ledning, som krävde att vänsteroppositionen skulle överge sin linje oavsett de objektiva konsekvenserna av dess egna misstag? Eller skulle han ha dragit sig tillbaka till en ställning som ”kritisk iakttagare” av världshändelserna och begränsa sig till den utomstående mästrande anmärkningar, ovillig och oförmögen att ge sig in i den faktiska kampen?

Krassó kommer att få svårt att övertyga någon att dessa två möjliga alternativ till Trotskijs linje – att antingen försona sig med opportunisten eller också träda tillbaka från den praktiska politiken – skulle utgöra någon ”leninism”! Från hela den tid som Lenin var en aktiv politisk ledare kommer han inte att finna ett enda fall där Lenin visade någon sådan inställning. Närhelst Lenin menade att partimajoriteten hade fel, kämpade han mot dessa felaktiga idéer med en energi och målmedvetenhet som till och med var större än Trotskijs efter 1923. Detta var sant för erövrandet av makten, och det förblev sant efter revolutionen (vidden av hans sista strid mot Stalin och Ordjonikidze i Georgienfrågan har först nyligen blivit känd, efter publicerandet av den nya berömda volym 36 av hans *Collected Works*). Det är otänkbart att förmoda att Lenin skulle ha försonats med byråkratin eller kapitulerat inför den; och det är ännu mera otänkbart att han helt och hållet skulle ha dragit sig tillbaka från den politiska verksamheten.

Krassó skulle kunna invända att om Lenin fått leva så kunde byråkratin ha besegrats redan 1923. Men detta är återigen att glida undan det egentliga problemet. Det är svårt att på en och samma gång påstå att arbetarklassen vid den tidpunkten nästan var ”upplöst” och att återställandet av dess makt skulle ha varit en lätt sak för en ledare (Lenin) som handlat mera kraftfullt än en annan (Trotskij). Det gamla gardets oförmåga att inse vart utvecklingen var på väg och tvärt vända den var inte något nytt. Det hade inträffat tidigare under februari–mars 1917. Då kunde Lenin korrigera den felaktiga linjen genom sina aprilteser, eftersom han kunde lita på det enorma revolutionära uppsvinget och på att tusentals bolsjevikarbetare ropade efter den omsvängning som han krävde. 1923-24 var dessa arbetare tysta eller döda. Det är minst sagt osannolikt att han kunde ha gjort något åt partiets byråkratisering. Det gamla gardet var slut som revolutionärt instrument.

I Lenins inställning till Andra internationalen 1914 har vi ett tydligt exempel på hur Lenin betedde sig när han menade att ”det gamla partiet” hade förrått den socialistiska revolutionen. Hans brott var fullständigt och skoningslöst. Antal räknades inte, inte heller det omedelbara inflytande som brottet hade på massorna. Vad som räknades var programmet, de rätta idéerna som uttryck för arbetarklassens historiska intressen. Lenin var fast förvissad om att massorna förr eller senare skulle vända sig till de små internationalistiska minoriteterna, eftersom de sociala motsättningarna skulle skärpas och leda till nya revolutionära uppsving. Hittills har historien endast delvis bekräftat denna prognos, och endast i vissa länder. Drar Krassó, som beundrar fulländade fakta, den slutsatsen att Lenin gjorde fel när han bröt med Andra internationalen och uppmanade internationalisterna att bygga upp nya kommunistpartier (vilka fram till idag i många fall förblivit små minoriteter)?

Trotskij följde Lenins exempel när han ställdes inför problemet med Sovjetstatens och Kommunistiska internationalens förfall. En marxist kan inte försona sig med de byråkratiska opportunisterna och inte heller dra sig tillbaka från den revolutionära politiken. Teorins och

praktikens enhet kräver att en historisk förändring av den internationella klasskampen möts av en kamp för ett nytt program vilket endast kan omfattas av en ny organisation, nationellt och internationellt, såsom Lenins uppmaning till bildandet av Tredje internationalen 1914, och Trotskij's uppmaning till bildandet av Fjärde internationalen orsakades av historiska nederlag i klasskampen. Liksom uppmaningen till bildandet av Tredje internationalen så var uppmaningen till bildandet av Fjärde internationalen ett uttryck för vissheten av att det skulle komma ett nytt världsrevolutionärt uppsving.

Krassó försöker undvika att besvara dessa grundläggande frågor genom att ta två omvägar. Han säger att proletariatet i några länder faktiskt grep makten under kommunistpartiets ledning; han säger att Trotskij's Fjärde international har förblivit impotent. Beträffande det första påståendet räcker det med att påminna om att Trotskij inte uteslöt en sådan eventualitet;³⁰ han betvivlade bara att det skulle bli regel i stället för att förbli undantag. Historien har givit honom rätt, och den har i synnerhet bekräftat att arbetarklassen, i avsaknad av ett revolutionärt parti lett av Lenins korrekta program, strategi och taktik, inte har kunnat gripa makten i något industrialiserat land.

Beträffande den andra frågan borde Krassó vara lite försiktigare. Bolsjevikpartiets upp- och nedgångar var sammanflätade med revolutionens upp- och nedgångar. Under perioder av reaktion reducerades bolsjevismen till att försöka bevara programmet, teorins kontinuitet och kaderkärnan. I Ryssland stod den inför fem års reaktion mellan 1907 och 1912, och i världsskala stod leninisterna inför 20 års reaktion (1923-43). Försöken att bevara programmets och kaderns kontinuitet var oerhört mycket svårare, eftersom reaktionsperioden var mycket längre, eftersom formerna för reaktionen var mycket grymmare – fascism och stalinism – och inte minst eftersom ansträngningarna att efter två misslyckade försök för tredje gången bygga upp en världsomfattande revolutionär rörelse mötte mycket större skepticism från proletariatets sida.

Denna period av reaktion följdes av en period av uppsving, vilket efter några års mellanspel begränsades nästan uteslutande till världens mera efterblivna delar, där varken de programmatiska eller de sociala förutsättningarna för en pånyttfödelse av leninismen var särskilt gynnsamma. Men när väl den världsrevolutionära vågen vänder mot de länder som har ett stort industriproletariat förändras läget radikalt. Frankrike och Tjeckoslovakien 1968 har på ett övertygande sätt visat att revolutionen inte kan återvända till väst utan att åter föra fram leninismens grundläggande drag: revolutionär klasskamp, en statsmakt uppbyggd på sovjeter, proletär internationalism. Fjärde internationalen råkar vara den enda organisation som idag omfattar dessa programmatiska grunder genom en levande kader och kärnorganisationer på de fem kontinenterna. Den utgör dagens levande leninism.

Nu kan vi gå emot Krassó's definition av Trotskij's marxism och ersätta den med en riktigare. Trotskij's marxism är ett försök att i den klassiska vetenskapliga socialismens grundsatser införliva ett svar på specifika problem som ställs under den imperialistiska epoken av revolution och kontrarevolution: problemet med sovjetmakten³¹ som grunden för proletariatets diktatur; problemet med permanent revolution i de efterblivna länderna; problemet med den segerrika proletära revolutionens internationella dynamik; problemet med arbetarklassbyråkratins dubbla natur; problemet med förhållandet mellan parti, partiapparat och klassen. Hans egentliga svagheter – såsom hans sena förståelse av behovet av ett bolsjevikparti och dess nyckelroll i den

³⁰ Fjärde internationalens Övergångsprogram, som utarbetades av Trotskij, säger uttryckligen att man inte kan utesluta att de opportunistiska arbetarpartierna under exceptionella förhållanden av krig och upplösning av den gamla ordningen genom påtryckningar från massorna skulle kunna tvingas sträva efter makten. Detta är precis vad som hände i de fall Krassó citerar.

³¹ Trotskij var den förste som teoretiskt insåg sovjeternas nyckelroll som bas för organiserandet av den nya proletära statsapparaten. Lenin införlivade denna uppfattning i den antagna bolsjevikteorin för 1917, såsom han 1919-1920 införlivade den i Kommunistiska internationalens programmatiska dokument.

proletära revolutionens historiska process – är ett uttryck för detta gigantiska försök. Andra blev efter 1923 på ett progressivt sätt integrerade i den revolutionära marxismen.

Trotskijs marxism är ett försök att under den småborgerliga opportunistens, nationalismens och den pånyttfödda byråkratins angrepp hävda den revolutionära teorins *proletära* natur. Det är ett försök att genom upptäckten och tillämpandet av lagen om ojämn och sammansatt utveckling föra upp den marxistiska historieuppfattningen på dess högsta nivå. Världsrevolutionens seger är omöjlig utan ett införlivande av de viktigaste elementen i Trotskijs marxism.

Empiricism och den marxistiska historiesynen: en andra genomgång

I motsats till Krassós rör sig vår definition av Trotskijs marxism kring två axlar: värderingen av den historiska epok som inleds av Oktoberrevolutionen och värderingen av bakgrunden till debatten och kampen inom den världskommunistiska rörelsen efter 1923. Vi definierar denna epok som världsrevolutionens epok (vilken naturligtvis inbegriper många kontrarevolutionära bakslag); vi definierar denna kamp som en grundläggande kamp mellan sovjetbyråkratin och arbetarklassen. Inom ramen för denna förklaring representerar Trotskij sovjeternas och det internationella proletariats historiska intressen genom att han kämpade mot sovjetstatens och Kommunistiska internationals byråkratiska förfall.

Ställ nu denna förklaring mot Krassós sammanfattning av sin position: ”Trotskijs likgiltighet för de politiska institutionerna skilde honom från Lenin före Oktoberrevolutionen och uteslöt honom från bolsjevikpartiet. Hans tidigare teori och praktik isolerade honom sedan inom partiet på 20-talet och avgjorde till slut hans nederlag. På 30-talet hindrade hans abstrakta internationalism honom från att förstå den komplexa inomnationella dynamik som styrde utvecklingen på världsrevolutionens olika fronter.”³²

Denna bedömning medför två grundläggande revideringar av marxismen. En historisk politisk kamp som inbegriper hundratusentals människor och som har de mest långtgående konsekvenser för den internationella klasskampen förklaras av en enda persons ungdomsbrott. En konfrontation av ännu större proportioner, vilken inbegrep tiotals miljoner arbetares och intellektuellas missnöje med, och protest och potentiella revolt mot, byråkratin, reduceras till en gudomlig plattityd: ”den komplexa inomnationella dynamik som styrde utvecklingen på världsrevolutionens olika fronter”. Det skulle vara mycket svårt för Krassó att förklara för de överlevande från arbetslägren i Sibirien, för att inte tala om de ungerska arbetarna 1956 eller de tjeckoslovakiska arbetarna 1968, att det inte var en konservativ byråkrati som trampade ner dem för att försvara sin makt och sina intressen, utan ”en komplex inomnationell dynamik”.

Krassós försök att skilja sin framställning av Trotskijs marxism från den levande dialektiken hos de sociala krafterna och kampen dem emellan saknar mening utifrån ett marxistiskt synsätt. Det leder till krass empiricism i värderingen av de historiska strömningarna. Det omöjliggör en global värdering av den världshistoriska epok som inleddes genom Första världskriget. Det leder med nödvändighet till en fullständig omvärdering och revidering av vad leninismen står för inom det internationella området – i synnerhet grundandet av Tredje internationals. Och för var och en som försöker angripa den marxistiska historiesynen slutar det med ett sådant misslyckande: förvirringen mellan subjektiva bortförklaringar av individer och grupper och värderingen av deras objektiva roll i historien.

Krassó skriver: ”Av flera orsaker såg bolsjevikledarna Trotskij, inte som en allierad, utan som det största hotet, nämligen hans icke-leninistiska förflutna, hans militära ledarställning, hans auktoritära roll under krigskommunismen och hans befallande inställning under fackförenings-

³² Se s. 45 ovan

debatten.”³³ Med andra ord: Trotskijs misstag under unga år (hans auktoritära roll under krigskommunismen och hans befallande inställning under fackföreningsdebatten är i stor utsträckning myter) förklarar varför han inte kunde förena det gamla gardet kring sig själv.

Vi vill inte förneka att detta med visshet utgör en del av den förklaring med vilken Zinovjev och Bucharin kunde rättfärdiggöra sin uppslutning kring Stalin mot Trotskij. Men Krassó kan säkert inte vara så naiv att han identifierar de sociala motiv som låg bakom det politiska beteendet med de individuella bortförklaringarna av dessa motiv som fanns i hjärnan hos aktörerna i det historiska dramat.

Marx lärde oss för länge sedan att vi inte ska döma personer utifrån vad de säger om sig själva utan utifrån vad de gör. En enstaka ärlig tysk socialdemokrat kunde i december 1918 förklara att han var emot en sovjetrepublik på grund av att han fann den ”röda terrorn” motbjudande, på grund av Lenins förtryck av högermensjevikerna, på grund av hans önskan att försvara den demokratiska friheten, på grund av hans fruktan för att revolutionen skulle framkalla en kontra-revolution eller på grund av hans övertygelse att ”de objektiva förhållandena ännu inte var mogna”, etc., etc. Men ingen marxist (för att inte tala om en leninist) kan tro att dessa bortförklaringar egentligen var orsaken till att han slöt upp bakom Reichswehr mot Spartacus, vilket inledde den historiska process som till slut ledde till Hitlers maktövertagande och till att samma socialdemokrater strax därefter befann sig i koncentrationslägren, sida vid sida med kommunisterna.

Den objektiva innebörden i den tyske socialdemokratens inställning 1919 var den privilegierade arbetarbyråkratins allians med den borgerliga kontrarevolutionen mot den proletära revolutionen. Den grundläggande teoretiska kritiken av denna allians visade på den bristande förståelsen av den proletära demokratins problem i motsättning den borgerliga demokratin. Den objektiva innebörden i det gamla gardets förening med Stalin mot Trotskij var deras anslutning till sovjetbyråkratin mot det sovjetiska proletariatet. Den grundläggande teoretiska kritiken av denna anslutning visade deras bristande förståelse av problemet med sovjetdemokrati gentemot byråkratisk diktatur, liksom den bristande förståelsen av teorin om den permanenta revolutionen. Resten är bortförklaringar, vilka är viktiga för förståelsen av varför och hur vissa personer uttryckte vissa sociala behov, men säkerligen inte avgörande för *värderingen* av de *sociala krafter* till vilka de anslöt sig.

Krassó är oförmögen att ge en sammanhängande framställning av Trotskijs marxism, eftersom han försöker förklara Trotskijs roll i historien med några på förhand föreställda abstrakta ”synder”. Han borde betänka Marx uppfattning om Lasalle: ”Han (Lasalle) kommer minsann att få lära sig att det är en helt annan sak att genom kritik föra fram en vetenskap så att den kan framställas dialektiskt än att tillämpa ett abstrakt och färdigt logiskt system på rena aningar om ett sådant system [den politiska ekonomin, *öa*].”³⁴ Detta passar lika väl in på Krassós usla försök att ge en förnyad marxistisk framställning av den ryska revolutionens öde.

Efterskrift om ”Socialism i ett land”

Monty Johnstone vill göra gällande att vår definition av socialismen som ”ett samhälle utan klasser, varor, pengar och stat” inte är tillämplig på debatten i Sovjetunionens kommunistparti 1924-26 kring frågan om det var möjligt att framgångsrikt bygga socialismen i ett enda land. ”Detta är ett villospår ty det är inte vad de ryska kommunisterna menade när de satte som mål att

³³ Se s. 37 ovan

³⁴ Marx brev till Engels den 1 februari 1958, i *Selected Correspondence*, s. 102

skapa en socialistisk ekonomi – med vilken de menade organiseringen av kooperativ produktion i stor skala, vilket är den definition som Trotskij gav på socialism 1906.”³⁵

Låt oss förbise det absurda försöket att visa vad en diskussion 1924-26 handlade om med hjälp av ett citat från... 1906! Det är slående att Monty Johnstone inte kan citera *en enda* talare eller skribent från debatten 1924-26 för att underbygga sitt orimliga antagande att man med att ”bygga socialismen i ett land” bara menade... att bygga ett samhälle där det privata ägandet av produktionsmedlen avskaffades, en definition som Stalin för övrigt vågade föra fram först 1936, därför att alla företrädare för ett kritiskt marxistiskt tänkande tystades med hjälp av kulsprutor, detta det vassaste av alla dialektiska argument (om än inte alltid historiskt övertygande).

Låt oss titta på vad de två sidorna påstod under diskussionen 1924-26.

I sin majoritetsrapport mot Vänsteroppositionen vid SUKP:s femtonde konferens, sa Stalin klart:

Om möjligheten av socialismens seger i ett enda land innebär möjligheten att lösa de inre motsättningar som kan övervinnas i ett enda land (vi tänker naturligtvis på vårt eget land), så innebär socialismens definitiva seger möjligheten att övervinna de yttre motsättningarna mellan socialismens land och kapitalismens länder, och dessa motsättningar kan bara övervinnas med hjälp av den proletära revolutionens seger i ett visst antal länder.³⁶

Åtskillnaden är mycket klar: med möjligheten att bygga socialismen förstår man inte alls att bara avskaffa privategendomen, utan att övervinna alla inre sociala, ekonomiska och politiska motsättningar. Och till och med Stalin var tillräckligt mycket marxist för att inse att det inte gick att tänka sig att de ekonomiska och sociala motsättningarna kan ”övervinnas fullständigt”... medan det fortfarande existerar klasser. Stalins definition innebär att klasserna har försvunnit.

I ett tal några veckor senare inför Kominterns utvidgade exekutivkommittés åttonde möte, uttryckte sig Stalin ännu tydligare:

Att skapa en ekonomisk bas för socialismen innebär att förena jordbruksekonomin med den industriella ekonomin genom att omvandla dem till en gemensam ekonomi, det innebär att ställa jordbruket under industrins kontroll, att reglera förhållandena mellan staden och landsbygden på grundval av ett direkt utbyte av jordbruksprodukter mot industriprodukter, att stänga och avskaffa alla kanaler som skapar klasser, framförallt kapitalet, och äntligen skapa de produktions- och distributionsförhållanden som direkt leder till att klasserna avskaffas.³⁷

Om ”socialismens ekonomiska bas” är att upphäva alla kanaler som kan återskapa klasskillnaderna – och ingen marxist kommer att förneka Lenins lärdom att varuproduktionen ständigt återskapar risken för primitiv kapitalackumulation, om denna ekonomiska bas betyder ett ”direkt utbyte av jordbruksprodukter mot industriprodukter” (som innebär ett undertryckande av marknadsekonomin och pengarna), och om denna ”bas” måste ”leda direkt” till att klasserna avskaffas, säkerligen när basen redan har ”uppnåtts” för länge sedan, och när ”socialismen” redan har byggts, då måste klasserna ha försvunnit tillsammans med varuproduktionen och utbytet av pengar!

Hur argumenterade den andra sidan? I ett tal inför samma möte med samma utvidgade internationella exekutivkommitté, slog Trotskij kategoriskt fast:

Stalins teori är full av motsättningar. Han påstår i sin rapport att bygga socialismen betyder att besegra borgarklassen i kamp. Det är ohållbart. Att bygga socialismen betyder att undertrycka klasserna, och i och med att klasserna undertrycks vittrar staten bort.³⁸

Och i sitt tal till den femtonde partikonferensen sa Trotskij:

³⁵ Se sid 4.

³⁶ *La Correspondence Internationale*, 1926, s 1436

³⁷ *Ibid*, s 1722

³⁸ *Ibid*, s 1733.

När vi talar om en socialistisk ekonomi och ett verkligt uppsving för den socialistiska ekonomin, så innebär det att det inte längre finns några motsättningar mellan stad och landsbygd, att tillfredsställelsen är total och det finns ett allmänt välstånd, en utbredd kultur.³⁹

Är det inte uppenbart för en marxist att försvinnandet av motsättningarna mellan stad och landsbygd och ”total tillfredsställelse” av behoven innebär att klasserna och varuproduktionen vittrar bort?

Så vi måste dra slutsatsen att det som Monty Johnstone kallar ”ett villospår” inte alls är ett villospår, utan helt enkelt var vad debatten 1926 verkligen handlade om, så som debattens deltagare själva uttryckte det. Om någon lägger ut ett ”villospår” så är det Monty Johnstone själv, som (ännu klumpigare än Krassó) försöker övertyga sina läsare att diskussionen 1926 rörde sig kring om det var möjligt att utveckla produktivkrafterna och industrialisera Sovjetunionen eller ej, medan just Trotskij (som påstås vara ”skeptisk till den ryska socialismens inre krafter”) skulle vara den stora företrädaren för en påskyndad industrialisering.

För att ge sin egen definition (med andra ord den stalinistiska definitionen efter 1936!) av socialismen ett sken av respektabilitet, försöker Monty Johnstone citera två auktoriteter. I **Kommunismens ABC**, säger han, skrev Bucharin och Preobrazjenskij att ”i det socialistiska samhället kommer varuhushållningen ännu delvis att bestå”. I förbigående sagt existerar varuhandeln i Sovjetunionen efter 1936 lite mer än ”viss utsträckning”. Men om vi tittar på vad det är för sammanhang som Bucharin och Preobrazjenskij talar om i det stycke som Johnstone citerar, så framgår det omedelbart att de inte alls talar om ett framgångsrikt uppbygge av socialismen, utan bara om övergångsperioden mellan kapitalism och socialism, det vill säga proletariats diktatur.

Det framgår snabbt om man läser just de sidor som Monty Johnstone citerade. De argument som används för att förklara varför varuproduktionen ”ännu delvis” kvarstår är att privata hantverkare, privata bönder och privata handelsmän finns kvar. Och författarna fortsätter med att genast säga: ”Penningen förlorar så småningom sin betydelse, redan från början av den socialistiska revolutionen. Alla nationaliserade företag har... en gemensam kassa och behöver inte ömsesidigt köpa och sälj [med] pengar. Så småningom införes affärer utan kontantbetalning. Till följd härav uttränges penningen från ett stort område av folkhushållningen.”⁴⁰ Med andra ord: för **Kommunismens ABC**, som enligt Monty Johnstone ”hade varit den grundläggande partiboken”, börjar pengarna vittra bort omedelbart efter upprättandet av proletariats diktatur, långt *innan* man slutgiltigt och framgångsrikt har lyckats bygga socialismen. Det var förvisso ”partiets tradition”. Att under dessa omständigheter tro på ett fullt utvecklat socialistiskt samhälle där varuproduktionen och pengar blir alltmer utbredda, skulle ha varit en grotesk tanke för de gamla bolsjevikerna, när Stalin plötsligt slängde fram denna uppfattning 1936.

Vad gäller Monty Johnstones försök att använda Lenins auktoritet, så är det helt enkelt oförskämt. I sin grundläggande artikel ”Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok” slog Lenin klart fast: ”Socialismen innebär att klasserna avskaffas.”⁴¹ Det är för övrigt i denna artikel som han gör en klar åtskillnad mellan det socialistiska samhället och perioden av proletär diktatur, som är övergången mellan kapitalism och socialism. Denna åtskillnad görs ännu inte i ”Stat och revolution”, det vill säga proletariats diktatur och kommunismens första fas betraktas fortfarande som en enda fas. Av den orsaken används formuleringar om den socialistiska perioden som egentligen gäller den socialistiska revolutionen och proletariats diktatur.

Men även i detta sammanhang påminner Lenin oss om det faktum att staten borde börja vittra bort under den period som följer på den socialistiska revolutionen. Och när Lenin talar om kom-

³⁹ *Ibid*, s 1460-61.

⁴⁰ *Kommunismens ABC*, franska upplagan, s 314. [Svenska upplagan, del 2 sid 241 - Red]

⁴¹ V I Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd 9, s 186. Mandels kursivering.

munismens första fas (det vill säga det fullt utvecklade socialistiska samhället) preciserar han: ”Staten dör bort eftersom det inte längre finns kapitalister, inte längre finns klasser och följaktligen ingen klass kan undertryckas. Men staten har ännu inte dött bort fullständigt, ty det återstår att skydda ’den borgerliga rätten’ som sanktionerar faktisk olikhet. För att staten helt skall dö bort krävs fullständig kommunism.”⁴²

Så för Lenin stod det redan 1917 klart att socialismen innebär ett klasslöst samhälle, ett samhälle utan klasser. Det var den anda som bolsjevikpartiet skolades i. Det var vad diskussionen 1926 handlade om. Och historien låter oss idag, 43 år senare, bedöma om klasserna har försvunnit i Sovjetunionen, och vem som hade rätt under denna diskussion.⁴³

(Översättning av efterskriften: Göran Källqvist.)

---

⁴² *Ibid*, bd 7, s 95-6.

⁴³ Genom att dra in frågan om att ojämlikhet lever kvar till och med under socialismen därför att konsumtionsvaror fördelas i enlighet med det arbete som varje medborgare i samhället har lagt ner, så förvirrar bar Johnstone frågan. Det handlar inte om att fullständigt avskaffa ojämlikhet utan om att varuproduktionen, pengaekonomin och samhällsklasserna vittrar bort. Johnstone känner mycket väl till att det för Marx och Engels inte fanns någon plats för varuproduktion ens under kommunismens första fas.